

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

X'TE SURİYELİ GÖÇMENLERE YÖNELİK NEFRET SÖYLEMİ

SELİN ECE OĞUZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI

X'TE SURİYELİ GÖÇMENLERE YÖNELİK NEFRET SÖYLEMİ

SELİN ECE OĞUZ

Danışman: Doç. Dr. Marella BODUR ÜN

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Harun ARIKAN

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Yüksel Alper ECEVİT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2024

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Ana Bilim / Ana Sanat Dalında YÜKSEK LİSANS / DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan:

(Danışman)

Üye:

Üye:

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

.../.../2015

Prof. Dr. Serap ÇABUK

Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
 - Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
 - Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
 - Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
 - Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,
- bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. / / 20...

İMZA

Adı Soyad

ÖZET

X'TE SURİYELİ GÖÇMENLERE YÖNELİK NEFRET SÖYLEMİ

SELİN ECE OĞUZ

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Marella BODUR ÜN

Ocak, 2024, 106 sayfa

Bu çalışmada Teun van Dijk'ın eleştirel söylem analizi yöntemiyle X'te Suriyeli göçmenlere yönelik nefret söylemi incelenmiştir. Bunun için öncelikli olarak söylem kavramı değerlendirilmiştir. Söylem kavramına içkin hegemonyaya dayalı güç ilişkilerine değinilerek toplumsal güç ilişkileri bakımından hiyerarşinin altında kalan grupların yeni medyada temsili analiz edilmiştir. Yeni medyanın kendine has özellikleri ile algoritmaların çalışma prensiplerinin sosyal medya platformlarında Suriyeli göçmen algısını nasıl etkilediği tartışılmıştır. Sosyal medya platformlarında nefret söyleminin nasıl yaygınlaştığı ve grupları nasıl hedef gösterdiği açıklanmış ve seçilen örneklerle X'te Suriyeli göçmenlere yönelik üretilen nefret içerikli paylaşımlar analiz edilmiştir. Yapılan analizler doğrultusunda sosyal medya kullanıcıları tarafından üretilen nefret içerikli söylemlerin dönemin mevcut egemen söylemleriyle oldukça paralel olduğu ve bu söylemlerin argümanlarının Van Dijk'ın belirlediği kategoriler ile benzer olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Söylem, Eleştirel Söylem Analizi, Hegemonya, Nefret Söylemi, Yeni Medya, X.

ABSTRACT**HATE SPEECH AGAINST SYRIAN IMMIGRANTS IN X****SELİN ECE OĞUZ****Master Thesis, Department of International Relations****Supervisor: Assoc. Prof. Marella BODUR ÜN****January 2024, 106 pages**

This study conducts an analysis of the hate speech towards Syrian immigrants in X by employing Teun van Dijk's critical discourse analysis method. First, the study explores the concept of discourse, which reveals power relations based on hegemony. Then, the representation of groups that are at the bottom of the hierarchy in terms of social power relations is discussed within the context of the new media. The study explores how the unique features of the new media and the principles of algorithms have influenced the perception of Syrian immigrants on social media platforms. The dissemination of hate speech on new media/social media platforms, targeting of different groups, is analyzed, and the hate-filled content directed at Syrian immigrants in X is examined through selected examples. In line with the analyses that have been made, it has been observed that the hate speech produced by the social media users are quite parallel to the current existing dominant discourses of the period, and the arguments of these discourses are similar to the categories determined by Van Dijk.

Keywords: Discourse, Critical Discourse Analysis, Hegemony, Hate Speech, New Media, X.

ÖNSÖZ

Bu tez çeşitli sebeplerle yurdunu terk eden binlerce insanla birarada huzurla yaşayabilmenin umudu ile yazıldı. “Nefret öldürür” lafına olan inancım, daha fazla öldürülmeyelim diye, “nefrete inat yaşasın hayat” diyebilmek için yazıldı.

Bana hayata “bir de böyle bakmayı” öğreten ve umuda olan inancımı besleyen hocam Sibel Yardımcı’ya ne kadar teşekkür etsem az.

Bu tezin yazımında hocam Özlem Güçlü’nün çok emeği var. Birlikte ilerlediğimiz, peşinden düşe kalka gittiğim o yol hayatım boyunca unutamayacağım güzellikte bir yol: Yazdıklarımla öğrendiğim, öğrendiklerimle yazdığım.

Bana birlikte öğrenmeyi öğreten, yapabileceğime dair inancımı her daim diri tutan, bütün sorularımı bıkmadan cevaplayan sevgili Marella Bodur Ün hocam iyi ki var. Tezimi bu haline getiren, defalarca hatalarımı düzelten ve bunu birinci çoğul ağızdan yapan hocama sonsuz teşekkürler.

Tezi yazarken zaman zaman Azra Elif’le geçireceğimiz vakitlerden çalmam gerekiyordu. Bana bu vakitleri verdiği için sana da çok teşekkür ederim.

Ah, bir de Furkan var tabi.

Nefret cinayetine kurban edilen her bir canın anısına..

Hrant için, Hande Kader için, Ahmet Elali, Mamun Elnebhan ve Muhammed Elbiş için, Emanî Arrahman için ve daha binlercesi için..

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
ÖNSÖZ.....	VII
İÇİNDEKİLER.....	VIII
BÖLÜMLER.....	X
KISALTMALAR.....	XII
ŞEKİLLER TABLOSU	XIII

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
1.2. Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıkları	8

BÖLÜM II

NEFRET SÖYLEMİNİN TANIMI, TÜRLERİ VE MEDYADA ÜRETİLMESİ

2.1. Söylem.....	11
2.2. Nefret Söylemi	16
2.2.1. Tanımı	16
2.2.2. Temel Kavramlar.....	17
2.2.3. Nefret Söylemi, Ulus Devlet ve Nefret Suçları.....	21
2.3. Nefret Söyleminin Türleri	27
2.4. Nefret Söylemi Üretiminde Medyanın Rolü	27
2.4.1. Nefret Söylemi Üretiminde Haber Medyasının Rolü.....	38
2.4.1.1. Türk Basınında Suriyeli Göçmenler.....	43
2.4.1.2. Nefret Söylemine Yönelik Mücadele Türleri.....	46
2.4.1.2. Uluslararası Ve Ulusal Yasal Düzenlemeler	46

BÖLÜM III

YENİ MEDYA ORTAMLARINDA NEFRET SÖYLEMİ

3.1. Yeni Medya Ortamının Özellikleri	51
3.1.1. Dijitallik	52
3.1.2. Etkileşimsellik	52
3.1.3. Hipermetinsellik	53
3.1.4. Yayılım	53
3.1.5. Sanallık	54
3.1.6. Multimedya Biçimselliği	54
3.2. Sosyal Medya Platformları	54
3.3. Bir Mikroblog: X	56
3.3.1. X'te Nefret Söyleminin Yayılmasında Algoritmaların Rolü	61

BÖLÜM IV

X'TE SURİYELİ GÖÇMENLERE YÖNELİK NEFRET SÖYLEMİ

4.1. X'te Nefret Söylemi	64
4.1.1. Araştırmanın Yöntemi	65
4.1.2. Van Dijk'in Söylem Analizi Yöntemi	66
4.2. X'te Nefret Söyleminin Çözümlemesi	70
4.2.1. X'te Suriyeli Göçmenlere Yönelik Nefret Söylemi	73

BÖLÜM V	88
----------------------	-----------

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	88
-------------------------------------	-----------

KAYNAKÇA	91
-----------------------	-----------

KISALTMALAR

TCK: Türk Ceza Kanunu

AİHM: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

TT: Trend Topic

RT: Retweet

DM: Direct Message / Direkt Mesaj

ŞEKİLLER TABLOSU

Şekil 1	31
Şekil 2	31
Şekil 3	32
Şekil 4	33
Şekil 5	34
Şekil 6	35
Şekil 7. Ulusal ve Yerel Basında Nefret Söylemi	41
Şekil 8 Hakkında En Çok Nefret Söylemi Üretilen Grup	42
Şekil 9 Türkiye'de Medya Sahipleri Ağı	43
Şekil 10	58
Şekil 11	59
Şekil 12	60
Şekil 13	73
Şekil 14	76
Şekil 15	80
Şekil 16	81
Şekil 17	82
Şekil 18	84
Şekil 19	86

BÖLÜM I

GİRİŞ

Suriye’de 15 Mart 2011 tarihinde başlayan gösteriler zamanla iç savaşa dönüşerek sivil hayatı tehdit etmeye başladı. Savaştan kaçmayı başarabilen milyonlarca insan kara veya deniz yoluyla ulaşabildiği ülkelere sığındı kimileri ise sınırlardan alınmayarak ülkelerine geri gönderildi. Yıllarca devam eden bu kitlesel göçün çeşitli sonuçları oldu. Her ülke için farklı neden-sonuç ilişkileri kurulabilir ancak hem Türkiye hem de bu çalışma için daha önemli olan birkaç neden sonuç ilişkisinden bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki Türkiye’de göç dalgasıyla beraber çoğulcu niteliğin eskisinden daha görünür olması ve buna bağlı olarak çoğunluk kimliği ile azınlık kimliği arasındaki temasın artmasıdır. Türkler ile göçmenler arasındaki temasın artmasına paralel olarak azınlık gruba yönelik üretilen söylemler/nefret söylemleri de artmıştır. Bahsi edilen söylemler gündelik hayatın her alanında; televizyon kanallarında, parklarda, sinema salonlarında, pazarlarda, marketlerde, internet ortamlarında vb. üretilmiş ve üretilmeye devam etmektedir. Bu çalışma kapsamında göçmenlere yönelik nefret söyleminin üretildiği, dolaşıma kazandırıldığı ve yeniden üretildiği alanlardan biri olarak medya üst başlığı seçilmiştir. Medya söylem üretmeye, üretilen söylemin yeniden üretilmesine ve yeniden üretilen söylemin dolaşıma kazandırılması bakımından önemli bir güçtür. Bununla beraber üretilen bir söylem etrafında kamuoyu oluşturmaları bakımından da dikkate alınmalıdır. Bu çalışmada yeni medya alt başlığında Twitter/X platformu üzerinden inceleme yapılacaktır. X sosyal medya platformunda da yeni bir söylem üretilip bu söylemin çevresinde kullanıcı toplamak mümkündür. Üretilen söylemin doğruluğunun kontrol edilmediği, herhangi bir filtreden geçmeden dolaşıma sokulan söylemlerin nefret söylemine dönüşmesini engelleyecek hiçbir yaptırımın olmaması platformun özelliklerindendir. Platformda kolayca örgütlenen nefret sistematik olarak üretilir ve zamanla birikerek milyonlarca kullanıcının karşısına “doğru” bilgi olarak çıkmaktadır. Bu durum sürekli olarak nefret dilinin yaygınlaşmasına ve zaman zaman ise nefret cinayetlerine neden olmaktadır. Bu çalışmanın amacı yeni medya platformlarından biri olan X’te nefretin nasıl örgütlendiğini, nefret söyleminin nasıl dolaşıma sokularak milyonlarca kullanıcının zihinsel modellerine etki ettiğini ve bütün bu örgütlenmenin nefret cinayetlerine sebep olabileceğini göstererek bununla mücadele etmeye teşvik etmektir.

Bu çalışmada Türkiye’de yapılan söylem, nefret söylemi, yeni medya çalışmaları, yeni medyada göçmenlerin temsili literatürleri incelenmiş ve yararlı bulunan kaynaklar

kullanılmıştır. Platform üzerinden seçilen söylemler söylem analizi yöntemiyle analiz edilirken bulgular yukarıda sayılan kaynaklar eşliğinde değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda çalışmanın temel problemi sosyal medya üzerinden dolaşıma sokulan ve herhangi bir filtreye maruz kalmadan milyonlarca kullanıcının karşısına düşen söylemleri analiz ederek nefretin nasıl örgütlendiğini ortaya çıkarmak ve bu nefretin nefret cinayetlerine zemin hazırladığını göstermek ve bununla mücadele için okuyucuyu cesaretlendirmektir. “Çünkü egemen olana ait olmayan kimliklerin sosyal ve fiziksel olarak hayatta kalmasının yolu bu mücadeleden geçiyor” (Engindeniz, 2021, s. 26).

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Dünyada hızla artan insan toplulukları hareketliliği farklı kimlikli toplulukların birarada yaşamasına zemin hazırlamış ve bu doğrultuda farklı kimlikler arası temas artmıştır. “Toplumsal hareketlilik ve iletişim, farklı kimliklerin görünürlüğünü, farklı kimlikler arası temasları ve farklı kimliklerin aynı mekanları paylaşmasını artırmış ve yaygınlaştırmıştır” (Keyman, 2013, s. 7). Küreselleşmenin önemli ayaklarından biri olan teknolojik gelişmelerin hızla artması ulaşım ve iletişimin kolaylaşmasını sağlayarak kitleler halinde göçlere olanak sağlamıştır. Kitlesele göçler zaman zaman ulusal sınırların dışına taşarak uluslararası yani küresel boyutlara ulaşmıştır. Teknolojik gelişmelerin getirdiği olanaklarla beraber küresel göçler, ulusu aşan niteliğinden dolayı farklı din, dil, ırk, renk, cinsiyet vb. gruplarını fiziksel olarak aynı düzleme getirebilmiştir.¹ Aynı fiziksel ortamı paylaşan farklı gruplar içerisinde zamanla çoğunluk olanlar daha fazla görünür olmuştur. Bu bağlamda çoğunluk gruptan olmayan kimliklerin görünürlükleri de artırmıştır. “Teknolojik sıçrama gündelik hayatın temposunu yükseltiyor; başta ulus devletinki olmak üzere, hiyerarşiye dayalı tüm örgütlenme, bir arada olma modellerini hiyerarşisizliğe zorluyor” (Ağırdır, 2021, s. 39).

Küresel hareketlilik ve çoğulculuğun daha görünür olması ise tartışılması gereken yeni soru(n)ları da beraberinde getirmiştir. Bu sorunların başında nefret söylemi ve nefret suçu sayılabilir. Nefret söylemini tanımlamadan önce söylemin ne olduğundan bahsedilmelidir. Söylem, bilginin aktarımı dışında bilgiyi aktaran kimsenin kendi özelliklerinin de hesaba katıldığı bir kavramdır. “Foucault’ya göre söylem; bir dil pratiğidir. İdeoloji bilgisi, diyalog, anlatım, ifade tarzı, müzakere, güç ve gücün mübadelesiyle eyleme dönüşen dil pratiklerine ilişkin süreçlerdir. Herhangi bir kültürdeki algılama şemalarını, dili ve bilgiyi tekbiçim olarak

¹ Bu tabi ki dil, din, cinsiyet, ırk, renk gibi farklılıkların aynı ülke içinde görülmediği anlamına gelmemektedir.

denetleyen kültürel koddur” (Foucault’dan akt. Aygöl, 2010, s. 99). Nefret söylemlerinin gücü ve politik oluşunun nedenleri olarak bu kültürel koddan bahsetmek mümkündür.

Nefret söylemi ve nefret suçu çoğulcu demokratik bir birlikte yaşama engel teşkil ederler. “Modern toplumlar sosyolojik olarak çoğulcu toplumlardır. Çoğulculuk, ‘toplum’ kavramını ‘topluluk’ kavramından ayıran en önemli unsurların başında gelmektedir” (Keyman, 2013, s. 7). Çoğunluk kimliğini temsil etmeyenlere yönelik dışlayıcı pratikler toplumsal barışın sağlanmasına, demokratik bir katılımın oluşmasına, eşit ve adaletli ve herkes için olması gereken hakların gelişmesine engel olarak çoğulcu anlayışa karşı gelir. Bu pratikler içinde sayılabilecek olan nefret söylemi ve nefret suçlarının önemi de buradan gelir.

Çoğulcu toplumun çoğunluk kimliğini temsil edenlerden farklı ve -kadınlar hariç- azınlık olanları hedef alarak geliştirilen ve yaşama geçirilen, incitici, küçük düşürücü, aşağılayıcı, alçaltıcı, dışlayıcı, ötekileştirici, kodlayıcı bir ayrımcılığı amaç güden, yazılı, sözlü ve görsel hakaretleri ‘nefret söylemi’ olarak tanımlıyoruz. Nefret söylemi, bu genel tanımlı içinde, ırkçılığın bir boyutu (Keyman, 2013, s. 8).

Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere, toplumsal barışı sağlamak ve herkes için olması gereken katılımcı demokrasinin gelişmesine en büyük engellerden biridir.

Nefret söylemi hem çoğunluğun ne olduğuna dair sınırları çizer hem de kimin o sınırdan girip kimin giremeyeceğine dair söz hakkını kendinde görür. Bunu ayrımcılığı meşrulaştırarak ve çeşitli söylemsel pratiklerle yapar. “Nefret söyleminin üretiminde; stigma(damgalama), stereotipler, ayrımcılık, homofobik ve zenofobik söylem dikkat çekmektedir” (Aygöl, 2010, s. 100). *Stigmalar*; norma uygun olmayan, çoğunluğu temsil etmeyen gruplara takılan lakaplardır ve lakaplar grubun suçlayıcı tutumlara maruz kalmalarını neden olurlar. *Stereotipler(kalıpyargılar)* ise bir kişinin özelliklerini kişinin bulunduğu gruba indirgemek ve kişinin bir daha asla değişmeyeceği, sabit kalacağına dair bir inancı, bir önyargıyı belirtmek için kullanılır. Kalıpyargılar, gruba dair zihinde halihazırda bulunan temsillerdir. Bu sayede karar alma sürecinde grubun/kişinin gerçek özellikleri değil temsilleri kullanılır. Kalıpyargılar olumlu ya da olumsuz olabilirler ancak genellikle olumsuzdurlar. “Olumsuz kalıpyargılar, önyargıların oluşumunda etkilidir” (Göregenli, 2013a, s. 29). *Önyargılar* ise dogmatiktir ve ayrımcılığa neden olurlar. Yani aslında ayrımcılık ve stereotipler arasında yakın bir ilişki vardır. Stigmalar, kalıpyargılar ve önyargılar hem ayrımcılığa neden olur hem de aslında ayrımcılığı meşrulaştırırlar. Yine *homofobi* cinselliği, *zenofobi* ise yabancılığı nedeniyle kişiye ya da gruba duyulan korku (çoğunlukla da dışlama) anlamına gelir. Her iki kavram da kalıpyargılar, önyargılar ve stigmalar aracılığıyla meşrulaştırılır. Meşrulaştırılmış önyargılar meşrulaştırılmış

ayrımcılıklar anlamına gelir ve grupların nefret söylemine maruz kalmalarında kolaylaştırıcı rol oynarlar. Oysa bu anlamda ayrımcılık meşrulaştırılmaz çünkü nefret söylemi esasında ayrımcılığın dil yoluyla şiddet içeren bir eyleme dönüşmesidir ve son kertede mücadele edilmesi gereken bir uç durumdur.

Öte yandan nefret söylemi, küreselleşmenin teknolojinin gelişim hızını artırmasına bağlı olarak farklı dinamikler kazanmıştır. Kitle iletişim araçlarının daha sık kullanılmaya başlanması medyanın önemini artırmıştır. Medya, söylemlerin kitleler tarafından içselleştirildiği yerdir. Söylem ise insanların gruplara aitliğini veya ideolojilerini inşa ettiği toplumsal pratiktir. Yine medya söylemlerle birlikte söylemlerin ideolojilerinin de içselleştirildiği zaman zamansa oluşturulduğu yerdir.

Van Dijk'e göre (1999), medyanın kamusal söylem üzerindeki etkisi, gerçekliğe dair farklı tanımlar, kimlikler, imajlar ve görüntüler inşa etmesi ve bu temsillerin bireyler tarafından içselleştirilmesi şeklinde olmaktadır. Medyanın inşa ettiği söylemler düzeyinde görünür olan bu sürecin arka planında ise, topluma hakim olan ideolojiler yer almaktadır (Göregenli, 2013c, s. 59).

Bu anlamda medya mesajlarının (söylemlerin) analizinin yapılması, mesajların altında çoğunlukla örtük olarak yatan ideolojinin ifşa edilmesi anlamına da gelir. “Medya, geleneksel ve yeni biçimleriyle, ‘yabancı’ ve ‘yeni’ olanın sosyal temsillerinin oluşmasında, günümüzdeki en etkili araçlardan biridir” (Göregenli, 2013c, s. 61). Ayrıca sosyal temsiller bireylerin olayları yorumlayabileceği bir çıkış noktasıdır. Bu anlamda Van Dijk’in *Söylem ve İktidar*’da söylediği üzere haber metinlerinin (kamuya mal olmuş yazılı, görsel, işitsel malzemenin) bağlamının kontrol altına alınması nefret söylemi ve nefret suçları için kritik önem taşır. Çünkü aslında bağlamın kontrol edilmesi ne tür haberlerin yazılmasının kabul edilebilir olduğuna karar verilmesi demektir.

Bağlam, metin üzerinde etkileri görülen objektif bir sosyal durumdan çok insanların sosyal durumlarının sübjektif bir temsidir. Objektif ve sosyal bir şey değildir. Çok daha psikolojiktir ve bu sayede birbirlerine benzer durumlarda, sosyal konumlarda ve hatta aynı şartlarda bulunan insanların neden farklı şekillerde konuşup yazabildiklerini açıklayabiliriz (Dijk T. A., 2010, s. 15).

Bu sayede zaten önyargılarla dolu insanlar kendilerine özgü zihinsel modeller yaratırlar. Zihinsel modeller; daha önceki deneyim ve sahip olduğumuz ideoloji ile ilgilidir ve bir şey okunduğunda birikim yapan zihinsel model, tutum olarak şekillenir. Tutum ise toplumdaki insanların ortak olarak benimsediği davranışlardır. Haber söylemlerinin birikimi de yalnızca zihinsel kalmaz olumsuz bir tutum yaratır. Tutumlarsa genelleşip ideolojiye dönüşür. Irkçı

ideolojiler medyada nefret söylemlerinin; sosyal yaşamda nefret cinayetlerinin artmasına neden olur. En nihayetinde söylem eyleme dönüşür ya da dönüşme tehlikesi taşır. Bu dönüşüm potansiyeli oldukça önemlidir zira nefret cinayetlerinin/söylemlerinin modern iktidarın egemenliğini korumak için kullandığı birer araçtır ve dolayısıyla da engellenebilir. Çünkü aslında söylemin nefret söylemine dönüşmesinde hegemonyanın meşrulaştırılması söz konusudur.

[...] toplumsal olarak yaratılmış söylemler arasında olup da egemen hale gelen her söylem, hegemonyayı kuran, meşrulaştıran, o hegemonyaya yönelik toplumsal rızayı üreten, ‘doğru’yu ve ‘yanlış’ı, ‘iyi’yi ve ‘kötü’yü toplumsal kavramlar olarak belirleyen ve bu kavramları ideolojik birer nosyon olarak toplumsal normlar biçiminde yerleştiren bir şemsiyedir. Modern iktidarın kendini kurma, güçlendirme ve tartışılmaz kılma araçlarından en önemlisi, en etkinidir. Akılcı ve politik bir sürecin sonucunda, bir ‘söylemler bütünü’ olarak merkeze yerleşen her ideoloji, tüm toplumsal kategorileri kendi çerçevesinde değerlerle bezeyerek, bunun neticesinde ‘normal’i tanımlar ve egemenlik durumunu korumak için bu normali saldırgan biçimde ve durmaksızın savunur (Çınar, 2013, s. 138).

Suriye’de 15 Mart 2011’de Esad rejimine karşı başlayan barışçıl gösteriler -Arap Baharından da etkilenerek- hızla yayılarak iç savaşa dönüştü. Savaştan kaçabilen yüzbinlerce sivil sığınabildiği ülkelere sığındı. Türkiye de mültecileri kabul eden ülkelerden biri oldu. Bu kitlesel göç Türkiye’de çoğulcu niteliğin daha görünür olmasına neden olarak çoğunluk kimliğinden olmayan Suriyeliler ile çoğunluk kimliğinden olan Türkleri aynı düzleme getirerek aralarındaki teması artırmıştır. Temasın artmasına bağlı olarak Suriyelilerin Türkiye’de daha “görünür” olmaları Suriyeli göçmenlere yönelik nefret söylemlerinin de daha görünür olmasını beraberinde getirmiştir. Görünürlüğün belirginleştiği mecralardan biri de medyadır. Bu durum Türkiye’de toplumsal barışın sağlanmasına, demokratik bir katılıma yönelik engel teşkil eder. Bununla birlikte söylemin eyleme yani nefret söylemlerinin nefret suçlarına dönüşmesi hiç de zor değildir. Çünkü nefret suçları diğer suç tiplerinden farklıdır; biriken zihinsel modeller tutumlara neden olarak eylemlere şekil verir ve her zaman ideolojik bir zemini vardır.

[...] suçun kurbanlarının [...] ‘eylemleri değil varoluşları nedeniyle’ maruz kaldıkları, saldırganlık içeren davranışlardır. [...] Bu nedenle, nefret suçları konusuyla ilgili her şey doğası gereği toplumsaldır; sadece saldırganların ya da mağdurların değil, toplumun tümünün yaşama biçimiyle, toplumu oluşturan farklı grupların birlikte yaşamaya ilişkin anlayışları ve bu anlayışın, ideolojinin sonuçlarıyla doğrudan ilişkilidir, dolayısıyla bütünüyle politiktir (Göregenli, 2013c, s. 67-68).

Türkiye’de ve her yerde nefret söyleminin görüldüğü mecralardan biri medyadır. Türkiye’de basında özellikle hakim söylemce oluşturulan ürünler mülteci düşmanlığını

kışkırtmaktadır. Halihazırda “toplumun dörtte üçü Suriyeli sığınmacılardan dolayı kentlerin artık daha güvensiz olduğuna, ekonomiye zarar verdiklerine ve iş imkanlarının azalmasına yol açtığına ve Suriyelilerle kültürel olarak benzemediğimize” (2016) inanmaktadır. SETAV’ın (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı) 2015 yılında hazırlamış olduğu “TÜRK BASININDA SURİYELİ SİĞINMACILAR” başlıklı raporunda (Efe, 2015) sunmuş olduğu üzere mülteciler basında çoğunlukla çeşitli şekillerde hedef gösterilerek, ötekileştirilerek, olumsuz durumların failleri sayılarak yer almaktadırlar. Bu yolla. toplumda yer alan sığınmacı bakışı pekiştirilmiş olmaktadır. Oysa dinlendikten, okunduktan ya da izlendikten sonra akılda kalan şey bir temsildir.

Aklınızda kalan şey metnin ne hakkında olduğuna ilişkin bir tür zihinsel temsildir. [...] olayın bu türden temsiline, metnin zihinsel modeli denir. Herhangi metinde ya da konuşmada ezberlediğimiz bölüm, metnin zihinsel modelidir ve bu zihinsel model, her şeyin üzerinde, metnin ne ile ilgili olduğuna göre yorumlanır (Dijk T. A., 2010, s. 24-25).

İnsanların uzun vadede biriken zihinsel modelleri son kertede ideolojinin oluşmasına katkıda bulunur. Oysa bu ideoloji, bağlamları kontrol altına alınan ürünlerden çokça etkilenir. Ve bağlamların kontrol edilmesi esasında Van Dijk’e göre (2010) insanların zihinlerinin kontrol edilmesidir. Türk basınında da Suriyeli mültecilerle ilgili ürünlerin son kertede akıllarda bırakacağı şey (yani metinlerin zihinsel temsilleri) mültecilerin Türkiye için son derece zararlı oldukları ve ülkelerine dönmeleri gerektiği bilgisidir. Mülteci düşmanlığını kışkırtan manşetler insanların zihinlerinde mültecilerin bu ülkeye zarar verdikleri bilgisini de biriktirerek nefret suçlarına teşvik eder. Çünkü bu karşıtlıklar tutum olarak şekillenir ve genellemelerle el ele eder. Türkiye’de bulunan Suriyeli mültecilerle ilgili haberler de çoklukla kötü bir olayın faili olarak bütün mültecileri hedef göstermektedir. Bütün bunlar en nihayetinde ırkçı ideolojinin beslenmesine, mülteci düşmanlığının körüklenmesine ve nefret suçlarına teşvike yarar. “Türkiye küreselleştikçe, kentleştikçe, iktisadi olarak geliştikçe, sosyolojik olarak, çoğulcu toplum yapısı daha belirgin ve görünür olmakta ve bu da, nefret söyleminin ve suçunun hedef aldığı kitleler temelinde ne kadar yaygın ve güçlü olduğunu ortaya çıkarmaktadır” (Keyman, 2013, s. 11-12).

Nefret söyleminin toplumda ne kadar yaygın biçimde yer aldığını ortaya daha kolay çıkaran bir mecra da yeni medyadır. Yeni medya kendini geleneksel medyadan ayıran birtakım özellikleri sayesinde nefret söylemlerini daha kolay ve hızlı görünür hale getirir. “Yeni medya terimi, geleneksel medyadan (kitap, televizyon ve radyo) farklı olarak, sayısal medyayı,

özellikle etkileşimsel medyayı, internet ağlarını ve sosyal iletişim medyasını nitelemek için kullanılmaktadır” (Binark, 2014, s. 19). Yeni medyanın kendine has doğası kullanıcılara belli kullanım kolaylıkları sağlamıştır. Kendini geleneksel medyadan ayıran dijitallik, etkileşimsellik, hipermetinsellik, yayılım, sanallık ve multimedia biçimselliği özellikleri vardır. Özellikle etkileşimsellik özelliği izleyicinin geleneksel medyadaki görece daha pasif konumunu yine görece daha aktif hale getirmiştir. Şimdi artık izleyiciler enformasyona istediği anda, istediği yerde ulaşabilmektedirler. Ayrıca kullanıcılar konuyla ilgili anında yorum yazıp fikir belirterek başka kullanıcıların o yorumu görmelerini sağlamış olurlar. Bunlarla birlikte sanallık özelliği ile kullanıcılar “orada” hissedebilirler. Bu sayede kamuoyu oluşması daha kolay hale gelir. Medya metinleri bakımından da geleneksel ve yeni medya arasında çeşitli farklılıklar vardır, “Yeni medya ortamlarındaki bir metnin, geleneksel medya metninden farklı bazı özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkün: metinlerötesilik/hipermetinsellik, düzçizgisel olmama, yazar olarak okur/yazarsılık konumu, multimedia biçimselliği ve metnin geçiciliği veyahut ortadan kalkması durumu” (Binark, 2014, s. 21).

Günümüzde sosyal medya platformları aktif olarak kullanılmaktadır. İzleyicileri kullanıcı durumuna getiren özellikleri sayesinde enformasyonun hızla yayılmasında en etkili mecralardan biridir. Bu mecralardan biri olan X bugün 556 milyon aktif takipçisiyle (Dixon, 2023) son derece popülerdir. X diğer sosyal medya platformları gibi ara yüzü itibarı ile anında ve çok sayıda insanın aktif katılımına olanak sağlamaktadır. 140 ile başlayan karakter sınırı 2017 yılında 280’e yükseltilmiştir. X’in karakter sınırlaması kendisini diğer sosyal medya platformlarından farklılaştırır. İfadenin en hızlı ve kestirme yoldan belirtilmesi hedeflenir. Hızlı ve kestirme yoldan fikir beyanı Instagram ile birlikte X’te da hashtag kullanımının yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Çünkü aslında hashtagler bir kampanya, dikkat çekmek istenen bir konu, yerel-küresel gündemi ilgilendiren bir olay, popüler bir kişi ya da hiçbirini ilgilendirmeyen minicik bir kelimeyi vurgulamak için kullanılmaktadırlar. Eğer bu hashtagde yalnız değilseniz (ki çoğunlukla da değilsinizdir) milyonlarca insan sizinle birlikte aynı konunun altında fikirlerini 240 karakter içinde belirtmeye çalışır. Aslında bir fikir birliğinde buluşan bu insanlar sanal bir ortamın ürünleri olduğu kadar toplumsal gerçeklik hakkında da fikir verirler. “Durum bu ise artık ne ‘sanal’ alemden nede ayrı bir gerçeklikten söz edebiliriz. Düpedüz, toplumun ta kendisiyle karşı karşıyayız. Burası gerçek toplumun gerçek mekanlarından bir diğeri” (Binark, 2014, s. 28).

Türkiye’de X’te zaman zaman Suriyeli mültecilerle ilgili hashtagler gündem olmaktadır. Bir hashtagin gündem olması demek, o hashtagin o gün o ülkede en çok kullanıldığı anlamına gelmektedir. Suriyeliler ile ilgili X’te yapılan araştırmada ilk çıkan hashtagler şunlardır: #Suriyeliler, #SuriyelilerSuriye’ye², #Suriyelileriistemiyoruz, #SuriyelilerDefolsun, #Suriyelilergönderilsin. Hashtagler ile yazılan tweetler nefret söylemleri içererek Türkiye’nin olumsuz koşullarının failleri olarak Suriyelileri işaret etmektedir. Bu anlamda Suriyelilerin ülkelerine dönüşü Türkiye’de yaşanan olumsuz durumlarını düzelmesini sağlayacaktır görüşü yaygındır. Esasında Van Dijk’in de belirttiği gibi (2010) modern iktidarın egemenliğini sürdürebilmesinin yolu nefret söylemlerinin araç olarak kullanılmasından da geçer.

Bütün bu nedenlerden ötürü sözü edilen söylemlerin analizlerinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Çünkü yeni medya geleneksel medyaya kıyasla kullanıcıya bir ölçüde özgürlük tanımaktadır. Ancak bu özgürlük ifade özgürlüğü ile ırkçılığın arasında kesin bir ayrım çizememektedir. Hem yeni medyada yayımlanan haber metinlerinin hem de bir topluluğu temsil etmeksizin tek tek kişilerin söylemlerinin analizlerinin yapılması önyargıları/kalıpyargıları yıkarak doğru hale getirebilir. Bunu tespit edip cevaplamanın yolu hashtag altında toplanan kişilerin tweetlerinde Suriyeli mültecilerin hangi gerekçelerle ülkelerine dönmelerini talep ettiklerini belirlemekten geçer.

1.2. Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıkları

Yeni medya platformlarının yaygın olarak kullanılması söylemlerin kamusal alanda geleneksel medyaya göre daha hızlı yayılmasına olanak sağlamaktadır. Dahası bir söylemin yaygınlaşması takipçi sayısı çok olan bir kullanıcı sayesinde de gerçekleşebilmektedir. Bu anlamda medya kuruluşlarının sosyal medya ayakları kadar bir kuruluşa bağlı kalmaksızın paylaşım yapan kullanıcıların paylaşımları değer görmektedir. Bir kişinin paylaşımının milyonlarca kullanıcıya ulaşip viral olması yeni medyanın geleneksel medyadan ayrılan özellikleri ile sağlanmaktadır. “Yeni medyanın, geleneksel medyadan (gazete, radyo, televizyon, sinema) ayırt edici temel özellikleri etkileşimli ve multimedya biçimine sahip olmasıdır. Dijital kodlama sistemine temellendikleri için, çok fazla miktarda enformasyonu aynı anda aktarabilme ve kullanıcının geri dönüşümde bulunabilmesi olanağına sahiptirler” (Binark, 2007, s. 21). X’in arayüzü enformasyonun tam da hem hızlı akmasına hem de kullanıcıların anında geri dönüşümüne olanak sağlamaktadır. Bu olanaklar sayesinde insanlar

² Aynı isimle kurulmuş bir platform da vardır: “Suriyeliler Suriye’ye Platformu”.

kısa sürede bir hashtag altında toplanıp *kamuoyu* oluşturabilmektedirler. Oluşturulan kamuoyunun canlılığı bazen 10 dakika bazense yıllar boyunca sürebilmektedir. Suriyeli mültecilerle ilgili yapılan ve bağlamları kontrol altında tutulan haberlerin, sosyal medya platformlarında insanların hashtagler açıp nefret söylemleriyle nefret suçuna teşvik edici tweetler atılmasına neden olduğu görülmektedir. “Yorumlar, egemen söylemin kitlelerin egemen ideolojiyi benimsemesine davetiye çıkarmaktadır” (Dirini, 2010, s. 57). Van Dijk’in de söylediği gibi (2010) kamusal alanda paylaşılan mesajların nasıl zihinsel modeller yaratarak ideolojiye dönüşüp çoğunlukla nefret söylemine sebep olduğunu –geleneksel medyaya göre– daha kısa sürede doğrulamanın yolu sosyal medya ile sağlanabilir. Daha kısa çünkü yeni medyanın özellikleri buna olanak vermektedir. “Toplumun büyük bir kesiminin, dünyaya ve yaşama dair zihin haritaları her gün okunan, izlenen yüzlerce haberle çerçevelenmektedir” (Dirini, 2010, s. 60).

Öte yandan X’te, hashtag altında atılan tweetler veya haber yorumu olarak atılan hashtaglerin incelenmesi, Suriyeli mülteci düşmanlığının hangi gerekçelerle ve ne şekilde yapıldığını tespit etmeye de olanak sağlayabilir. Çünkü aslında yapılan yorumlar egemen söylemin yeniden yeniden dolaşıma sokulmasıdır.

Neticede haber okumalarının yanı sıra X’in arayüzünün -ve çoğunlukla bütün sosyal medya platformlarının- kimin paylaştığı önemli olmaksızın enformasyonun kısa sürede yayılıp viral olmasına olanak sağlamasından dolayı kullanıcıların paylaşımlarının³ okunması da önemlidir. “[...]haber portallarında nefret söylemi; haberin başlığında, spotunda, metninde, fotoğrafında, ilk sayfada sunuş, yer alış şeklinde, okur yorumlarında, okur yorumlarında ifade edilen beğenilerde, okur yorumlarında kullanılan isimlerde üretilmektedir [...]” (Dirini, 2010, s. 67). Haber portallarından farklı olarak X’te yorum yapmak için herhangi bir kısıtlama yoktur. Üstelik yapılan paylaşımın milyonlarca kullanıcıya ulaşmasının önünde nefret söylemi barındırması bir engel teşkil etmemektedir.

Bu çalışmanın araştırmasının yöntemi, X ortamında seçilen tweetlerin eleştirel söylem analizi ile okunması oluşturacaktır. Tweetler 1 Ocak 2019 Taksim meydanında kutlama yapan Suriyeli mültecilerin ülkelerine dönmelerini talep etmek üzere açılan #Suriyelileriistemiyoruz ve #SuriyelilerDefolsun hashtagleri ile 28-29 Mayıs 2023 tarihlerinde genel seçim ardından paylaşılan #Suriyeliler hashtagleri altından rastgele seçilecektir. Tarihler, nefret söyleminin

³ Kullanıcı paylaşımlarından kast ettiğim, milyonlarca insanın kamuoyu oluşturduğu hashtagler veya haber altı yorumları veya haber altı hashtagleridir.

yoğun olarak üretildiği dönemleri kapsamı bakımından seçilmiştir. Yılbaşı kutlamaları ve genel seçim ardından dolaşıma sokulan tweetlerde mültecilere yönelik nefret söyleminin hangi söylemsel pratiklerle üretildiği incelenecektir. Araştırma kapsamında 2019 ile 2023 tarihleri süreklilik göstermesi bakımından seçilmiştir. İncelemenin insan tarafından yapılması ve buna bağlı olarak bütün tweetlerin inceleme kapsamına girememesi araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.⁴

Bu kavramlar eşliğinde tezin giriş bölümünde araştırmanın amacı, yöntemi ve sınırlılıklarına değinilmiştir. İkinci bölümünde nefret söylemi üretiminde sosyal medyanın rolünü ve gücünü göstermesi bakımından söylem ve nefret söylemi kavramları derinlemesine tartışılmış ve temel kavramlar verilmiştir. Nefret suçlarının kapsamı hem TCK hem de AİHM tarafından değerlendirilmiştir ve bu değerlendirme neticesinde nefret söyleminin türleri belirlenmiştir. Nefret söyleminin üretilmesinde medyanın rolü ele alınmış ve özellikle haber medyası incelemeye tabi tutulmuştur. Bu anlamda çeşitli raporlar incelenmiş ve kaynak olarak gösterilmiştir. İkinci bölümün son kısmında ise nefret söylemiyle nasıl mücadele edilebileceğine dair yollar aranmış ve mevcut çalışmalar incelenerek bu çalışmada değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde yeni medya ortamlarında nefret söyleminin ne şekillerde üretildiği ve teknoloji şirketlerinin bu üretime katkısı değerlendirilmiştir.

Dördüncü bölümde ise X platformundan seçilen tweetler üzerinden söylem analizi yöntemi uygulanarak giriş kısmında verilen hipotez doğrulanmaya çalışılmıştır. İlk olarak bu platformda söylemin nasıl üretilip dolaşıma sokulduğu gösterilmiş ardından halihazırda dolaşımda olan ve nefreti söylemi içeren söylemler (tweetler) analiz edilmiştir.

Beşinci bölüm yani sonuç bölümünde ise seçilen literatürlerdeki temel kavramlar eşliğinde analiz sonucu değerlendirilmiştir ve bulgular verilmiştir.

BÖLÜM II

NEFRET SÖYLEMİNİN TANIMI, TÜRLERİ VE MEDYADA ÜRETİLMESİ

Tezin bu bölümünde seçilen “söylem analizi” yönteminin uygulamasını yapmak üzere temel kavramlar ele alınacaktır. Bu bağlamda önce “söylem” kavramı eleştirel söylem analizi kuramcılarının tanımlarıyla yapılacaktır. “Söylem”, “hegemonya” ve “ideoloji” kavramlarının arasındaki ilişki değerlendirilip arkasından “nefret söyleminin” tanımı yapıp sınırlılıkları belirlenecektir. Nefret söyleminin tanımının muğlaklığından dolayı kapsamı yasalar üzerinden belirlenecektir. Nefret söylemini açan yoldaki sosyal ve psikolojik kavramlar da verildikten sonra medyanın nefret söylemi üretimindeki rolü değerlendirilecektir. Gazete haberlerinden dört sene aralıkla ve rastgele seçilen metinler, bu değerlendirmede yol gösterici olacaktır. Son olarak haber medyasının nefret söylemi üretimindeki rolü değerlendirilip, mücadele yöntemlerinden bahsedilerek yasal düzenlemeler değerlendirilecektir.

2.1. Söylem

Söylem, dil ve ideolojiyle (yani bilgi ve güç) birlikte düşünülmesi gereken, birden fazla anlamı olan bir kavramdır ve gündelik hayatın içerisinde yer alan bir *uygulamadır*. Yani söylemin hem tanımı yapılabilir hem de gündelik hayattaki işleyişinden bahsedilebilir.

Michel Foucault’ya göre (1987) söylem, her şeyden önce paylaşıma dayalı bir *dil etkinliği* sürecidir. Bunun yanında söylem bilme istenciyle formüle ettiği bir kavramdır ve tarihselliğiyle birlikte düşünülmelidir. Diğer bir deyişle söylem, içinde bulunduğu tarihsel ve toplumsal koşullardan etkilenir. Bu açıdan değiştirilemez bir dil etkinliği değildir, aksine sürekli değişime açıktır. Ancak Foucault’nun söylediği sürekli değişim, dil ile kurulan ve bilgiye dayalı doğru-yanlış ikiliğinin içeriğine dairdir, tekdüze ikili düşüncenin kendisine dair değil: Doğru ve yanlış tarihseldir ve güç ilişkilerine göre dönüşme potansiyeline sahiptir. Öte yandan söylem; bilgiyi, doğru ve yanlış ikiliğince tek bir biçim olarak kavratmaya çalışır ve arkasından tarihsel ve toplumsal kültüründen aldığı bilgiyi tek biçim olarak denetler. Bu bakımdan söylemin bilgiyi hem kurma hem de denetleme gücü vardır.

Foucault (1987), bilgi aktarımı ile bilgi üretimi arasındaki ilişkiyi dil ile kurar. Çünkü aslında söylem, bilginin/açıklamanın tarzı ile de ilgilidir. Yani bilgiyi aktaranın kendisinin de içerisinde olduğu çok yönlü bir süreçtir: İdeoloji, deneyim, kültür, alışkanlık, güç ilişkileri dil sistemine içkindir ve söylem dilsel bir pratik olarak içerisinde dilin taşıdığı içkinlikleri de

barındırır. Öte yandan ürettiği bilginin norma uygunluğunu da kontrol altında tutmaya çalışır. Üretilen bilginin uygunluğunu denetlemek doğrudan iktidarla ilişkilendirilebilecek türden bir uygulamadır.

Teun A. van Dijk, “Söylem ve İktidar” başlıklı makalesinde (2010), hegemonyaya dayalı bir iktidardan söz eder. Hegemonyaya dayalı iktidar, insanların eylemlerini kontrol etmek ister ve bu kontrolü onların ne yapıp ne yapamayacaklarını belirleyerek sağlar. Dolayısıyla van Dijk’in hegemonyaya dayandırdığı iktidar, insanların özgürlükleri ile ilgilidir. Eğer insanlar istediklerini yapmakta özgürse onlar üzerinde iktidar kurulamamış demektir. Çünkü bir iktidardan bahsetmek için insanların yapabilecekleri ve yapamayacakları denetim altında tutulmalıdır. Bunların yanında yine van Dijk’e göre iktidar kavramı yalnızca toplumsal değil bilişseldir de. Öyle ki; kullanılan bir güç insanların özgürlüklerini ya da ne yapıp ne yapamayacaklarını kontrol etmekle kalmaz aynı zamanda onların zihinlerini, nasıl ve ne düşünebileceklerini, bilgi kavramlarını, tutumlarını, düşünce ve ideolojilerini de kontrol eder (Dijk T. A., 2010, s. 12). Bu anlamda iktidarın toplumsal çerçevesinden başka bilişsel bir çerçevesinin olması farklı iktidar uygulamaları anlamına gelebilmektedir.

Van Dijk, söylemle iktidar arasındaki ilişkiyi eylem ve söylem arasındaki ilişkiden kurar; eylemi denetim altına almak söylemi de denetim altına almaktır. Bu sebeple gündelik hayatta söylemin kontrol edilmesi demek iktidarın da kontrol edilmesi demektir. “Bu yüzden, toplumda iktidarı kontrol etmenin bir yolu da yalnızca, bir tür söylemi ya da eylemi değil, aynı zamanda, bizim metin ya da konuşma olarak adlandırdığımız spesifik söylem uygulamalarını da denetim altında tutmaktır” (Dijk T. A., 2010, s. 13).

Söylemi denetim altında tutmanın birçok yolu vardır ancak belirli türden söylemler hiç görünmezken bazıları sürekli görünür halde dolaşımdadır. Bu anlamda söylemin egemen hale gelmesi ya da egemen ideoloji uyarınca dolaşan söylemlerden bahsedilebilir. Çünkü her söylemin toplumsal iktidarı ve yaşamı kontrol etmesi mümkün değildir. Bu nedenle “Söylem, ideolojinin yansıması olduğu, o ideolojiyi tamamen benimsemeyenler tarafından bile kullanılabileceği, dolayısıyla ayrımcılığı normalleştirebileceği için önemli ve mücadele edilmesi gereken bir alan” (Engindeniz, 2021, s. 25) olarak düşünülmelidir. Van Dijk’in iktidar kavramının hegemonyaya dayanmasına benzer biçimde Mahmut Çınar da (2013) *egemen söylem* kavramsallaştırmasında hegemonya kavramından yararlanır. Çınar’a göre egemen söylem bir şemsiye kavramdır. Buna göre yaratılan ve egemen söylem haline gelebilen her türden söylemin “hegemonyayı” kurma ve meşrulaştırma gücü vardır. Aynı zamanda o

hegemonyaya yönelik rızayı yaratır; doğru-yanlış, iyi-kötü gibi ikilikleri norm kabul ederek topluma yerleştirir. Burada kullanılan hegemonya kavramı İtalyan düşünür Antonio Gramsci'nin ortaya koyduğu haliyle düşünülmelidir. Gramsci'ye göre hegemonya kısaca egemen sınıfların bağımlı sınıflar üzerinde kurduğu ideolojik üstünlük anlamına gelmektedir (Carnoy, 2001). Bu üstünlük yalnızca zor yoluyla kazanılmaz; aynı zamanda egemen sınıfların bağımlı sınıflar üzerinde rıza üretmesi yoluyla da kazanılır. Gramsci bağımlı sınıfların nasıl rıza ürettiğini araştırırken hegemonya kavramını kullanır ve buna göre kavramın temel olarak iki anlamı ortaya çıkar.

Birincisi hegemonya egemen sınıfın bir fraksiyonunun, ahlaki ve entelektüel liderliği yoluyla egemen sınıfın öbür müttefik fraksiyonları üzerine denetim uyguladığı sivil toplumdaki bir süreçtir. ... İkincisi, egemen ve bağımlı sınıflar arasındaki bir ilişkidir. Hegemonya, egemen sınıfın, kendi dünya görüşünü kapsayıcı ve evrensel olarak yerleştirmek için siyasal, ahlaki ve entelektüel liderliğini kullanmaya, ayrıca bağımlı grupların çıkar ve gereksinmelerini biçimlendirmeye yönelik başarılı girişimlerini içerir (Carnoy, 2001, s. 257) .

Bu anlamda hegemonya kavramı egemen sınıfın kendi çıkarları doğrultusunda ürettiği anlam ve değerler sisteminin bütünüdür. Egemen sınıf tarafından üretilen değerlerin bağımlı sınıflar tarafından benimsenerek yaygınlaşmasına olanak sağlar. Egemen sınıf kendi değerlerini yazıp kurallarını koyarken bir yandan da bu değer ve kuralları bağımlı sınıflar üzerinde hakim kılar. Bu sınıfsal güç ilişkisi içerisinde zor kadar rıza da vardır. İşte bu rıza üretimi mekanizması hegemonya ile sağlanmaktadır.

Çınar'a göre egemen söylemler, modern iktidarın kendini kurması ve güçlendirmesi için etkili araçlardır. Çünkü modern iktidar, egemen söylemlerce yaratılan ideolojiyi, kendi değerleriyle bezeyerek "normal"i tanımlayıp meşrulaştırarak kendi egemenlik durumunu korumaya çalışır. Neticede normali savunmak meşru bir amaç haline gelir ve modern iktidar meşruluğunu ve egemenliğini korumak için saldırgan davranır (Çınar, 2013, s. 138). Sonuçta hakim söylemler hem modern iktidarların bir aracı olarak hem de toplumda diğer söylemlere göre daha yaygın olarak karşımıza çıkarlar. Aynı zamanda hakim söylemler modern iktidarın varlığını sürdürmesine yardımcı olan pratiklerdir. Kalplerinde taşıdıkları ideolojiyi değerlerle bezeyerek normali yaratırlar. "Van Dijk'in (s. 34-36) altını çizdiği gibi, bu tür bir ayrımcılık, saldırgan ayrımcılığa göre daha 'normal', daha 'doğal' görülmekte ve bu yüzden daha etkili olabilmekte, 'öteki' olarak gördüğünü daha kolay marjinalize etmektedir" (van Dijk'ten akt. Çınar, 2013, s. 140). Hakim söylemlerin daha yaygın olarak dolaşımda olmasının sebepleri

çeşitlidir. Temel olarak ideoloji tarafından beslenen söylemler, çocukluktan itibaren sürekli ve her yerde öğrenilir.

Bireyler ideolojik fikirlerin çoğunu akranlarından ve ailelerinden başlayarak diğer grup üyelerini okuyarak ve dinleyerek öğrenir. Sonra ideolojileri televizyon izleyerek, okulda ders kitaplarını okuyarak, reklamlardan, gazetelerden, romanlardan veya arkadaşlarının ve iş arkadaşlarının günlük konuşmalarına katılarak bir yığın konuşma ve metin formu aracılığıyla öğrenir (Dijk T. A., 2003, s. 21).

Kendi baskın rolünü devam ettirmek isteyen hakim ideoloji, toplumda bu ideolojinin savunucuları olan hakim gruplar tarafından üretilir. Özellikle Türkiye’de medya, egemenin elindeki bir araç olarak hakim söylemleri yaygınlaştırmada önemli bir işleve sahiptir denebilir.

Öte yandan yine Van Dijk’in (2010) dikkat çektiği üzere söylemi yalnızca metin olarak ele almak yeterli değildir. Söylemle birlikte söylemin *bağlamı* da ele alınmalıdır çünkü söylem, bağlamıyla birlikte anlam kazanır. Bununla beraber söylemin denetlenmesi için bağlamın da denetime tabi tutulması gereklidir. Bağlam yine van Dijk’e göre (2010) atıfta bulunmayla ilgili bir olgudur ve insanların sosyal durumlarının sübjektif bir temsidir. Aynı zamanda yine bağlam daha çok psikolojiktir ve bu sayede benzer konumlarda bulunan insanların benzer olaylara neden farklı şekillerde tepki verebildiklerini anlamamızı sağlar.

Eğer bağlamı, örneğin, bir metinde kimin ne olarak, nerede, ne zaman ve ne tür bir objektiflik içerisinde yer tutacağını kontrol etmenin yolu bu ise, bu durumda, gazetede, ne söyleneceği, ne tür konuların, söz diziminin, retoriklerin, stilin ve buna benzer şeylerin yer alacağını da kontrol edebilirsiniz. [...] Bu yalnızca metni ve konuşmayı ya da söylemi kontrol etmek değil, tam da ve esas olarak insanların zihinlerini kontrol etmektir (Dijk T. A., 2010, s. 24).

Bağlamı denetleyip söylemi kontrol altında tutarak analiz etmek için açıklanması gereken bir diğer kavram *zihinsel model*dir. Zihinsel model bahsedilen eylemin nerede ve ne zaman konuşulduğuna önem verilmesi anlamına da gelir. Ancak zihinsel model daha çok sonradan *tutum* olarak şekillenecek olan şeyin bir önceki aşamadır (Dijk T. A., 2010). Öyle ki bir metin okunduğunda akılda kalan şey zihinsel modeldir. Örnek vermek gerekirse bir gazete haberi okunduğunda son kertede akılda kalan birkaç sözcük ve çoğunlukla kalın harflerle yazılan, metnin en üstünde yer alan ve sayfada en çok yeri kaplayan başlıktır. Bu yüzden hangi sözcük ya da sözcük gruplarının hangi sözcük gruplarıyla birlikte kullanıldığı önemlidir. Bununla beraber hangi sözcüklerin daha sık kullanıldığı da önemlidir. Bu türden seçimler zihinsel modele doğrudan etki yaparak zaman içerisinde birikir ve tortulaşır. Zihinsel modeller sübjektif ve kişiseldir ve deneyimle doğrudan ilişkilidir. Ancak zaman içerisinde birikim yaparak tortulaşan zihinsel modeller yine zamanla tutum olarak şekillenirler. Tutumlar temelde

davranışlardır ancak kişisel değil ortaklaşadırlar. Tutumlara ulaşmanın yolu ise genellemelerden geçer. Söylemin atadığı normal dışında kalan tüm ötekilerin öteki olmalarının sebebi bu genellemelerdir. Sonuçta Van Dijk *Söylem ve İktidarda* (2010) söylem-bağlam-zihinsel model-tutum-genelleme ve ideoloji ekseninde 3 evreden bahseder.

1- Bağlamın kontrol edilmesi. (Kim konuşabilir, yazabilir, mesela eğer gazeteden söz ediyorsak belirli konularda kimin konuşmaya hakkı olabilir gibi.)

2- Ne tür metinlerin/haberlerin yazılabilecek kadar değerli olduğuna karar verilmesi.

3- Sonuçta insanların kendilerine özgü zihinsel modeller yapılandırması: İnsanlar önyargılarla dolu metne dayanarak kendi zihinsel dünyaları ile paralel ve özgün bir model yaratıyorlar. Böylesi türden söylemlerin birikimi yalnızca zihinsel kalmıyor olumsuz bir tutum yaratıyor. Tutumlarsa genelleşip ideolojiye dönüşüyor.

Dilin içerisindeki güç ilişkilerini çözümlemek ve ideolojik etkilerini anlamak amacıyla söylem çalışmalarını dilin kullanımı bağlamında değerlendiren Ruth Wodak da söylemi van Dijk'e benzer biçimde ele almıştır. Ona göre söylem, dil ile ilgili aktivitelerin bütünüdür ve bu anlamda iletişimi, kültürü, politikayı ve ideolojiyi de kapsayan geniş bir kavramdır. "Bu durumda, "söylem" tarihi bir anıttan, bir lieu de mémoire ye, bir politikadan, dar veya geniş anlamıyla politik bir strateji anlatısına, metin, konuşma veya başlı başına dilin kendisine dair olan konuşmalara kadar her şeyi ifade eder" (Wodak, 2014, s. 302). Bu anlamda her türlü söylemden söz edilebilir: Cinsiyetçi söylem, ırkçı söylem, baskın söylem, popüler söylem vb. Söylem yalnızca dil ile aktarım anlamına gelmemekte, aynı zamanda aktarılan nesnenin inşasını yapan kurucu bir güç anlamına da gelmektedir. Örneğin cinsiyetçi söylem denildiğinde sadece cinsiyetçi söylemin kendisi anlaşılmamalıdır. Söylemi "... toplumsal bir pratik olarak tanımlarsak..." (Wodak, 2014, s. 303) cinsiyetçi söylem denildiğinde hem onu toplumsal olarak inşa eden güç olarak söylem hem de onu yaygınlaştıran güç olarak söylem anlaşılmalıdır. Wodak'ın yaklaşımında söylemsel pratikler makro düzeyde dört ayrı işleve görebilir. Bunlardan ilki kurucu söylemsel pratiklerdir. Kurucu söylemsel pratikler belirli kolektif kimlikler (ırklar, etnisiteler, milletler vb.) inşa etmek gibi belirli toplumsal koşulların oluşmasında ve üretilmesinde kurucu bir rol oynamaktadır. İkincisi idame ettirici söylemsel pratiklerdir. İdame ettirici söylemsel pratikler belli bir ırkla, milletle veya etnisiteyle ilişkili olan bir toplumsal statükoyu idame ettirebilmekte, yeniden üretebilmekte veya meşrulaştırabilmektedir. Üçüncüsü dönüştürücü söylemsel pratiklerdir. Dönüştürücü söylemsel

pratikler söz konusu statükonun dönüştürülmesinde araç hizmeti görebilir. Dördüncüsü yıkıcı söylemsel pratiklerdir. Yıkıcı söylemsel pratikler statükonun parçalanmasında, hatta yıkılmasında etkili olabilmektedir (Wodak'tan akt. Evre, 2009, 146). Wodak'a göre "söylem hem toplumsal olarak kurucu olduğu kadar hem de toplumsal olarak koşullandırılmıştır; durumları, bilginin nesnelerini ve insanların sosyal kimliklerini ve insan grupları arasındaki ilişkileri inşa eder" (Wodak, 2014, s. 303).

Yukarıda yazıldığı gibi, söylemin hem tanımı yapılabilir hem de gündelik hayattaki işleyişinden/şeyleri işletebilmesinden, dönüştürebilmesinden ve yeniden üretiminden bahsedilebilir. Bu anlamda söylem Wodak için de ideoloji ile birlikte düşünülmesi gereken bir kavramdır. "Söylemsel pratikler önemli ideolojik etkilere sahip olabilir; yani, şeyleri temsil etme ve insanları konumlandırma biçimleri aracılığıyla örneğin sosyal sınıflar, kadınlar ve erkekler, etnik/kültürel çoğunluklar ve azınlıklar arasındaki eşitsiz güç ilişkilerinin üretilmesine ve yeniden üretilmesine yardımcı olabilir" (Fairclough and Wodak'tan akt. Wodak, 2014, s. 303).

Bütün bu sebepler uyarınca söylem bu çalışmada asli öneme sahiptir. Çünkü hem ideolojiyi oluşturma hem de koruma gücüne sahiptir ve tutumlara dönüşme tehlikesi taşır. Bu yüzden *nefret söylemi* olarak adlandırılan nefret içerikli söylemler kısa vadede potansiyel olarak saldırı riski her zaman barındırırlar, uzun vadede ise rıza yaratma yoluyla hegemonya kuran iktidarın öldüren ideolojisini nesilden nesle aktarırlar.

2.2. Nefret Söylemi

2.2.1. Tanımı

Nefret söyleminin tek bir tanımı yoktur. Bu anlamda nefret söyleminin sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği muğlaktır. E. Fuat Keyman'a göre nefret söyleminin gücü, tanımsal ve sınırsal muğlaklığından gelir: "Tanımsal ve sınırsal muğlaklık, nefret söylemini yaşama geçirenlerin hukuksal ve söylemsel korunmasını olanaklı kalmakta; düşünce özgürlüğü alanı önemsizleştirilmeye ve meşrulaştırılmaya çalışılmakta; nefret söylemi kullanıcıları ve yayıcıları, kendilerini koruma altına almaktadır" (2013, s. 9).

Öte yandan Mahmut Çınar'ın (2012) nefret söylemini tanımlama şekli şöyledir:

Bir gruba, bir grubun üyelerine yönelik ifade nefreti teşvik ediyorsa ve bu teşvikin sözde geçerli nedeni, o gruba isnat edilen özelliklerse; bir grup, bir kimlik, bir grubun

ve/veya kimliğin üyeleri, sırf bu gruba üye oldukları için aşağılanıyor, ikinci sınıf görülüyor, bir şeylerin faili sayılıyorlarsa; ya da bu grupların ya da üyelerinin aşağılanmaları, ikinci sınıf görülmeleri, haklarından mahrum edilmeleri meşru gösteriliyorsa, o metin, o konuşma, o fotoğraf, o video, o illüstrasyon vs. nefret söylemi içermektedir denebilir (s. 8).

Konu hakkında tek resmi tanım Avrupa Konseyi Bakanlar Kurulu'nun, 1997 tarihli ve R (97) 20 sayılı tavsiye kararında vardır. Ancak yine de tavsiye karar olduğu için devletler açısından herhangi bir bağlayıcılığının olmadığı da altı çizilmelidir. Belgede, nefret söylemi terimi “ırkçılığı, yabancı düşmanlığını, antisemitizmi veya hoşgörüsüzlüğe dayalı diğer nefret türlerini yayan, kışkırtan, teşvik eden veya haklı çıkaran tüm ifade biçimleri” (2016, s. 77) olarak tanımlanmıştır.

Devletler, ifade özgürlüğü ile nefret söylemi arasındaki ayrımı farklı şekillerde belirlerler. Türkiye Devleti bu ayrımı Türk Ceza Kanunu'nun 216. maddesiyle belirler. Buna göre TCK'nin 216. maddesi nefret söylemini suç kabul etmiştir. Her ne kadar 216. madde nefret söylemi ile mücadele kapsamında değerlendirilse de tanımın muğlaklığı tek başına hukukun yeterli olmadığını göstermektedir. Ulaş Karan (2013), TCK'deki 216. maddeyi şu şekilde değerlendirir:

TCK'daki, nefret söylemi ile ilgili olarak belirtilebilecek ilk düzenleme, 216. Maddede yer alan, halkı kin ve düşmanlığa tahrik ve aşağılama suçudur. Maddenin ilk fıkrasında, halkın sosyal sınıf, ırk, din, mezhep, veya bölge bakımından farklı özelliklere sahip bir kesimini, kamu güvenliği açısından açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkacak şekilde diğer bir kesimi aleyhine kin ve düşmanlığa alenen tahrik eden kişilerin cezalandırılacağı belirtilmiştir (s. 111).

Bu haliyle maddenin kamu güvenliği açısından tehlike uyandırmayan durumları göz ardı ettiği ya da cezalandırmayı tercih etmediği söylenebilir. Tekrar altını çizmek gerekirse tek başına hukuk, nefret söylemi ile mücadele kapsamında yeterli değildir. Yalnız eğer devlet, nefret söylemini kendi basın yayın organlarıyla dolaşıma sokuyor ya da yayılmasına engel olmuyor ya da önlem almıyor ya da ceza vermiyorsa yayılmasını tercih ediyor demektir.

2.2.2. Temel Kavramlar

Nefret söyleminin de söylem kavramı gibi hem tanımı yapılabilir hem de gündelik hayattaki işleyişinden bahsedebilir. Gündelik hayattaki işleyişi bakımından nefret söylemiyle birlikte ona sebep olan tutumlar birlikte düşünülmelidir. Bu anlamda nefret söyleminin temelinde yer alan temel kavramlar şunlardır: *Önyargılar, Özcü İnançlar ve Ayrımcılık* (Göregenli, 2013a). Temel kavramlar, nefret söylemi kavramının tanımının muğlaklığına karşın

gündelik yaşamda hangi nedenlerle ve stratejilerle uygulandığını tespit edebilmek için önemlidir. Buna göre toplumu meydana getiren farklı grupların aralarında oluşan eşitsiz ve hiyerarşik güç ilişkileri ayrımcılığın temel nedenlerinden biridir. Farklı toplumsal gruplar arasındaki ilişkileri hiyerarşik kılarak ayrımcılığa neden olan şeyse, toplumsal grupların güç bakımından eşit olmamalarıdır. İnsan grupları arasındaki güç ilişkilerine dair Stuart Hall filozof Jaques Derrida'nın ikili yapısını referans alır. Derrida'ya göre güç ilişkisi bakımından eşit birkaç sayıda ikilik vardır. İkili kutbun biri genellikle baskın olandır ve diğerini uygulamalar alanında etkiler. İkili karşıtlıklar arasında her zaman bir güç ilişkisi vardır. Hall, Derrida'nın bu alıntısını gündeme getirdikten sonra söylemin içerisindeki gücün boyutunu anlayabilmek için gerçekten şöyle yazmalıyız der; **beyaz/siyah, erkek/kadın, erkeksilik (masculine)/kadınsılık (feminine), daha üst sınıf/daha alt sınıf, İngiliz/yabancı (alien)** (Hall, 2003, s. 235). Buna göre soyut insan olarak düşünülen bir sınıf olmadığı söylenebilir. İnsanlar, güç ilişkileri uyarınca baskın ya da baskın tarafın etkisi altına aldığı taraflar biçiminde kümelenirler. “[...]bugün biliyoruz ki, dünyada insan diye soyut bir varlık yok, ‘insanlar’ var- siyah, beyaz, kadın, erkek; cinsel yönelimleri, ırkları, dinleri, fiziksel görünüşleri, sağlık düzeyleri vb. her türden özellikleri bakımından birbirinden farklı olan, toplumsal konumları bakımından eşit olmayan insanlar[...]

(Göregenli, 2013a, s. 25). Eşit olmayan insan grupları arasında kurulan hiyerarşik ve hegemonik ilişki, hayatın tüm alanlarında kendini göstermektedir. Bu yolla eşitsiz ilişki gündelik hayatta sürekli yeniden üretilmektedir.

Toplumsal konumları bakımından eşit olmayan insanların ayrımcılığa maruz kalmalarının arka planıyla ilgili açıklanması gereken diğer bir kavram *önyargı*dır. Çünkü ayrımcılık, bir grubun üyelerine karşı, önyargılardan beslenen olumsuz tutum ve davranışlarla ilgili bir süreçtir (Göregenli, 2013a). Günlük yaşamda önyargılar içerisinde herhangi iyi ya da kötü yargı içermeyen bir kavram olarak ‘önbilgi’ anlamında kullanılmaktadır. Ancak sosyal psikolojinin ayrımcılık literatüründe olumlu bir önyargıdan bahsedilmemektir ve sosyal psikolojinin ayrımcılık literatürüne bağlı olarak: “Önyargılar, insanları, bireysel var oluşlarından değil grup aidiyetlerinden hareketle değerlendiren bir tutumu, olumsuz dogmatik kanaatler” (Göregenli, 2013a, s. 26) anlamına gelmektedir. Esasında kanaatlerin olumsuz olması her zaman ayrımcılığa sebep olmak zorunda değildir. Yalnız eğer önyargılar yani olumsuz kanaatler, davranışa dönüşürse -grupla aramıza çeşitli şekillerde mesafe koymak gibi- ayrımcılıktan söz edilebilir. Bununla birlikte insanlar arasındaki farklar önyargı ya da ayrımcılığın sebebi olamazlar. Göregenli'nin ifade ettiği gibi (2013a), farklı özellikleri olan

grupların, hiyerarşide dezavantajlı olarak aşağıda konumlandırılmaları ayrımcılığı doğurur (s. 27).

Önyargıların oluşma sürecinde olumsuz *stereotipler (kalıpyargılar)*den bahsedilebilir. Kalıpyargılar bir nesneye, duruma, insana vs. ilişkin bireyin daha önceki deneyimlerinden hareketle oluşturduğu birtakım izlenimlerdir ve bu izlenimler karar vermeyi kolaylaştıran imgelerle yaratılır (Göregenli, 2013a). Kalıpyargılar her zaman olumsuz olmak zorunda değildir ve hatta olumlu kalıpyargılardan bahsedilebilir. Örneğin Yahudileri “zengin”, Almanları “disiplinli”, sarışınları “güzel” olarak düşünmemizi sağlayan gruplarla ilgili daha önceden sahip olduğumuz deneyimlerdir. Ancak olumsuz kalıpyargılar, önyargıların oluşmasına neden olabilmektedirler. Buna göre örneğin düşüncede, göçmenler “kaçak”, Müslümanlar “gerici”, Kürtler “terörist”, eşcinseller “hastalıklı” olarak kalıplaştığında kaçak olmayan göçmen, gericisi olmayan Müslüman, terörist olmayan Kürt, hasta olmayan eşcinsel düşüncesinden uzaklaşılır. Sanki bütün grup üyeleri aynı inanca, yaşam şekline, ideolojiye sahipmiş gibi tektipleştirilir. Bunun sonucunda önyargılar oluşmuş ya da pekiştirilmiş olur.

Hem van Dijk hem de Wodak’ın söylem değerlendirmesinden hareketle nefret söyleminin “hangi dilbilimsel veya retorik araçlarla” (Wodak ve Reisigl, 2001, s. 385) üretildiği tespit edilebilir. Nefret söylemini kısaca “bir kişinin veya grubun din, dil, etnik kimlik, engellilik, yaş, cinsiyet, cinsel yönelimini hedef alan, önyargıya dayalı, olumsuz ve saldırgan ifadeler” (2020) olarak tanımlarsak yazarların söylem tanımlarından hareketle, tanımın içerisinde yer alan din, dil, etnik kimlik gibi olgular toplumsal olarak söylem yoluyla inşa edilmiştir denebilir. Hatta bu söylemler, yine tanımdan hareketle, yeniden inşa edilip gruba yönelik üretilen nefretin yeniden üretilmesine, yaygınlaştırılmasına ve meşrulaştırılmasına neden olabilmektedir. Bu anlamda bir söylemin aslında ne söylediğine, örtülü anlamında yatan anlamın ortaya çıkarılmasına ihtiyaç vardır. Wodak, örtülü veya açık anlamın ortaya çıkarılarak bir gruba yönelik nefret söylemi nasıl üretildiğini tespit etmek için de kullanabileceğimiz beş soru belirler. “(1) Kişilere dilbilgisel olarak nasıl isimlendirilmekte veya nasıl anılmaktadır? (2) Kişilere hangi şahsi özellikler, karakteristikler, nitelikler ve vasıflar atfedilmektedir? (3) Belirli kişiler veya sosyal gruplar, ötekilerin dışlamasını, ayrımcılığa uğramasını, bastırılmasını ve sömürülmesini hangi argümanlarla ne şekilde meşru göstermeye çalışmaktadırlar? (4) Bahsedilen adlandırmalar, atıflar ve argümanlar hangi bakış açısından veya perspektiften hareketle yapılmaktadır? (5) İlgili dışlayıcı sözler açıkça mı dile getiriliyor, hatta yoğunlaştırılıyor mu, yoksa hafif bir biçimde mi söylenmektedir?” (Wodak ve Reisigl, 2001, s.

385). Wodak ve Reisigl bu sorulardan hareketle beş tip söylemsel stratejinin üzerinde durur. Bu stratejiler ben ile ötekinin ne şekilde olumlu-olumsuz anlamlarla temsil edildiğini ortaya çıkarır. Bunlardan ilki gönderimsel (*referential strategies or nomination strategies*) olarak ifade edilen sosyal aktörleri inşa veya temsil eden stratejilerdir. Bu söylemsel stratejilerle özellikle biyolojik özelliklere atıfta bulunularak insan grupları kimliksizleştirilerek insalıktan çıkarılırlar⁵. İkincisi yükleme stratejileridir (*predicational strategies*). Bu stratejide oluşturulan veya tanımlandırılan sosyal aktörler çeşitli sıfatlarla donatılırlar. Bu sıfatlar genellikle olumlu veya olumsuz anlamlarda stereotiplerden ve önyargılardan seçilir. Seçilen sıfatlar kişinin veya grubun etiketlenmesi amacı taşır. Böylelikle kişi veya grup hakkında birkaç kelimedenden oluşan tektip ifadeler yaygınlaştırılmış olur. Üçüncü strateji kanıtlama stratejileridir (*argumentation strategies*), bu atfedilen olumlu veya olumsuz yargıların meşrulaştırılması anlamına gelmektedir. Dördüncüsü bakış açısını yansıtmaya (*perspectivation, framing, or discourse representation*) stratejileridir. Bu strateji daha çok anlatıcının kendini konumlandığı yeri tespit etmekle ilgilidir. Örneğin hükümet karşıtı bir grubun protestosunu haberleştirecek bir gazeteci varsayalım. Gazeteci haberde kullanacağı kelimeleri kendi siyasi, sosyal, kültürel bagajından seçecektir ve eğer bu gazeteci hükümet yanlıysa bagajı o doğrultuda doldurmuştur. Dolayısıyla haberde göstericileri olumsuz öteki olarak konumlandırması muhtemeldir. Son strateji güçlendirme ve hafifletme stratejileridir (*intensifying strategies and mitigation strategies*) (bu ve bu olarak iki çeşit strateji) dir. Bu stratejide ırkçı, antisemitik, milliyetçi veya etnikçi ifadelerin eyleyici gücünü artıran veya azaltan bir yöntem izlenir. Bu sayede hakkında yoğunlaştırma veya hafifletme yapılan bilginin durumuna dair nitelendirme yapılır (Wodak ve Reisigl, 2001, s.385). Wodak'ın kavramsallaştırdığı haliyle bu beş strateji nefret söyleminin nasıl oluşturulduğu konusunda oldukça dikkate değerdir. Çünkü bu stratejilerle üretilen nefret içerikli söylemler nefret suçlarının gerçekleşmesine zemin hazırlamakta, gerçekleştikten sonra da suçun meşrulaştırılmasına neden olmaktadır.

⁵ Yakın dönemde yaşanan Gazze'deki soykırım öncesi İsrail Savunma Bakanı Yoav Galant, "Biz insan hayvanlarla savaşıyoruz ve buna göre hareket ediyoruz" dedi. İnsanlıktan çıkarma siyasi olarak da bir insanın üzerinden, onun yaşama hakkını koruyan yegane güç olan hukuku kaldırmak anlamına gelir. İnsanlar üzerinde yapabileceklerimiz konusunda "yeterince" özgür değilizdir ancak hayvanlar üzerinde hala daha geniş "hak"lara sahibiz. Benzer biçimde Frantz Fanon da Afrika halklarının kolonileştirilme sürecinde Avrupalı kralların onlar hakkında hayvan benzetmeleri yaptığından söz eder. İnsanlıktan çıkarılan insanlar hakkında söz söylemek ve onlar hakkında hüküm vermek daha kolaydır. Onlar çok daha kolay öldürebilirdir. Bu stratejiyi Nazilerin toplama kamplarında uyguladığı şiddeti meşrulaştırma aracı olarak kullandığını da gördük.

2.2.3. Nefret Söylemi, Ulus Devlet ve Nefret Suçları

Nefret suçları ayrımcılığın en şiddetli biçimlerinden biridir ve nefret söylemi suçun arkasındaki ideolojinin oluşturulduğu yerdir (Göregenli, 2013c, s. 57). Nefret söylemi olumsuz duyguları içermekle birlikte, esasen toplumdaki gruplar arasındaki hiyerarşiyi dikkate alan bir dışlama, değersizleştirme ve düşmanlaştırma ideolojisi (Göregenli, 2013c). Nefret söyleminin duygu olarak nefretten kaynaklandığını söylemek olayı/olguyu bireyselleştirmek anlamına gelir ve olayın/olgunun bağlamından kopuk bir biçimde değerlendirilmesine neden olabilir. Bu sebeple nefret söylemlerinin bireysel ya da münferit boyutundan çok toplumsal ve politik yönlerini dikkate almak önemlidir. Çünkü bir topluluğu oluşturan insan grupları arasında nefret söylemine maruz kalanlar hiyerarşinin altında kalanlar (moral bakımdan değersiz olanlar)⁶ ya da başka bir ifadeyle *ötekiler* olarak kodlananlardır. Ötekiler kendilerinden rahatsızlık duyulan, istenmeyen, değersiz görülen, herhangi sebeple dışarıda bırakılanlardır. Dışarıda bırakmak söz konusu olduğunda doğal olarak içeride kalanlar gündeme gelir. Buna göre içeride kalanlar, hiyerarşinin üstündeki gruplardır. Çünkü içeriği tanımlamanın önemli bir yolu da dışarıyı tanımlamaktır. “Ben” ya da “biz” in kurgusu bu sayede yapılabilir hale gelir. Sonuçta güç ilişkileri uyarınca oluşturulan ikili sistemin üst başlığı “biz ve ötekiler” olarak da ifade edilebilir.

Biz-öteki, içeri-dışarı, dost-düşman gibi ayrımların keskinleştiği ve bu yolla nefret söyleminin daha sık kullanıldığı bir alan olarak *ulus devlet* örnek verilebilir. *Çokkültürlülükle* taban tabana zıt bir kavram olarak ulus devlet, bünyesinde barındırdığı vatandaşlar arasındaki grup farklarını ortadan kaldırmaya çalışır. Keyman’ın (2013) ifade ettiği gibi modern toplumlar sosyolojik olarak çoğulcu toplumlardır. Çoğulcu toplumlarda, güç ve moral bakımdan eşit olmayan gruplar arasındaki ilişkinin hiyerarşik olmaması gözetilir. Buna göre eşit olmayan insan grupları arasında kurulan hiyerarşik ve hegemonik ilişkinin önüne geçilmeye çalışılır. Gruplar arasındaki farklar, baskın olanın lehine çevrilmeye çalışılmaz ve sonuçta tektipleştirici politikalardan kaçınılır. Ancak ulus devlet yapısı gereği hiyerarşinin üstünde konumlanan kimliğini gruplara tek gerçek olarak dayatır. Yasemin İncoğlu ve Savaş Çoban’ın Winant’tan aktardığı (2016) haliyle ulus devletin çalışma şekli şöyledir:

Ulus devlet kimliğini tüm gruplara tek gerçeklik olarak dayatır çünkü her ulus devlet, her siyasal sistem, her kültürel kompleks, zorunlu olarak benzersiz bir ırksal

⁶ “Moral bakımdan değersiz olmak” ifadesini Göregenli’den aldım. (2013a, s. 25)

toplumsal yapı, özel bir ırksal anlam ve kimlik kompleksi inşa eder. Bu anlamda ulus devletin ırkçı ideolojinin temel belirleyenlerinden biri olduğu iddia edilebilir (s. 58).

Winant'tan hareketle ulus devletin ideolojik mantığı ile çokkültürlülüğün ya da çoğulcu toplumun ideolojik mantığının zıt olduğu söylenebilir. Çünkü ulus devlet çoğulcu ideolojinin tersine kimliğini tek gerçek olarak dayatırken çoğulculukta farklı kimliklerin biraradalığı söz konusudur. Bu sayede farklı kimlikler arasında kurulan ilişki hiyerarşik değil, eşitlikçi olmuş olur. Ancak tersine, farklı kimlikler (bir grup olarak kimlik) arasında kurulan ilişki hiyerarşik oluşturulur ve hiyerarşinin üstündeki kimlikler tek biçim olarak dayatılırsa, ırkçı ideoloji hayata geçirilmiş olur. Bu yolla oluşturulan ilişkilerde hiyerarşinin altında kalanların nefret söylemine maruz kalmaları daha olağandır.

Türkiye Cumhuriyeti'nde nefret söyleminin izleri kuruluş mantığı gereğince çok derinlerdedir. Geç Osmanlı döneminde imparatorluğun yıkılma tehdidine karşılık çözüm olarak çeşitli fikir akımları ve ideolojiler sunulmuştur. Sultan Abdulhamid'in 'modernleşme' şiarı altında 1908 yılında Meşrutiyeti kabul etmesi bu çözüm önerilerinden biri olarak değerlendirilebilir. Çünkü II. Meşrutiyet imparatorluğu yıkılmaktan kurtaracağı düşünülen, monarşizme göre görece daha demokratik ve çağın gereklerini karşılayan bir yönetim biçimiydi. 1908 yılından sonra Birinci Dünya Savaşı'nın patlamasıyla Osmanlı'da tekrar bir yıkılma ve beka sorunu baş gösterdi. Buna karşılık dönemin aydınları tarafından çözüm olarak çeşitli fikir akımları sunuldu: İslamcılık, Türkçülük, -sürdürülebilirliği azalan- Osmanlıcılık, Batıcılık. Bu ideolojilerin tamamı geniş çerçevede milliyetçi bir zeminde değerlendirilmelidir. Çünkü akımların hemen hepsi modern dünyaya ayak uydurmaya çalışan ve bunun yolunun milli bir kimlik kurmaktan geçtiği fikrine dayanıyordu. "Modern dünyada ayakta kalacak bir devletin üzerinde kök salabileceği bir kimliği ve o kimliğin gururunu kurma gayretindedirler" (Bora, 2017a, s. 54). Bu dönem diğer ideolojilere nazaran popüler olan Türkçü düşüncüyü savunan kimi yazarlar ırklar arasında hiyerarşi kurarak, her ırkın Türk ırkına tabii olması gerektiğini savunuyordu. "Ulus-devlet 'fenni', mütecanis [homojen] bir nüfusa dayanmayı gerektiriyordu, genel kanı buydu" (Bora, 2017a, s. 56). Milletın kurtuluğu tek bir Türk kimliğı üzerine yükselen bir devletle mümkün olabilirdi. "Millet babasız kalamazdı; padişah-babanın bizevallik [yok olmazlık, sonsuzluk] makamı, teşekkül halindeki ulus-devlete geçti" (Bora, 2017a, s. 57). 1908 sonrasında İttihat ve Terakki'nin yönetimi devralmasıyla Anadolu'yu Türkleştirme hamleleri daha da sertleşti; Ermeni Tehciri, 1909 Adana katliamı vb.

İlerleyen yıllarda modern Türk milliyetçiliği gitgide kurumsallaşarak yaygınlık kazanmış ve popülerleşmiştir. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte artık yeni bir ulus devlet kurma gerekliliği ortaya çıkmıştı. Bu ulus devlet eskisinden tamamen farklı olmalıydı. Eskiye ait Osmanlı'dan herhangi bir iz taşımamalı, yeniye ve modern dünyaya bağlı olmalıydı. Etno-merkezi bir ulus kurmak gerekliydi ancak bu fikir daha ziyade Batı'nın siyasi yapısını takip etmesi bakımından modern olduğu gerekçesiyle yaygınlık kazanmıştı. Bu aşamada milliyetçilik ulusu kurtarması beklenen bir ideoloji olarak başvurulmuş bir reçeteydi. Milli duygular hala baskındı ancak ilerleyen yıllardaki halini henüz almamıştı. “İki dünya savaşı arası dönemde, İtalya’da faşizmin, Almanya’da nasyonal sosyalizmin, Fransa’da entegral milliyetçiliğin yükselişiyle, kurumlaşmış milliyetçiliği yeniden radikalleştirerek fanatizme doğru ‘çekıştiren’ bir akım oluştu” (Bora, 2017b, s. 216). Dünyadaki bu gelişmeler modern Türk milliyetçiliğinin de oluşumunda etkili oldu. Cumhuriyet döneminin fikir dünyasında ulus devlet tek bir milletten oluşmalıydı. “Etnik homojenliği emreden, sadece çağdaş dünyanın icabatı, zamanın ruhu değildi. Çok-etnili toplumsal yapı, her şeyiyle geride bırakılmak istenen Osmanlı’nın çöküş nedeni olarak, dahası yozlaşmışlığın alameti olarak görüldüğü için de tekinsiz addediliyordu” (Bora, 2017b, s. 216). Etnik homojenliği kurumsallaştıran mekanlardan birisi göç ve iskan politikalarıdır. Bu dönemde izlenen göç ve iskan politikalarını Anadolu’yu bir Türk yurdu haline getirme gayreti olarak okumak mümkündür. Yine sembol politikalarından dildeki isim değişiklikleri, isimleri Öz-Türkçeleştirme vb. , ortak-homojen bir tarih anlatısı olarak Türk Tarih Tezi, Dil Tezi, 1932’de açılan Türk Dili Tetkik Cemiyeti de bu gayretin bir ürünü olarak değerlendirilebilir. “1930’lar ve ‘40’larda saldırıya uğrama endişesi, sonra Soğuk Savaş anti-komünizmi, 1990’lardan sonra da Kürt siyasal hareketiyle ilgili tehdit algısı, esasen savunulacak sınırlara odaklanan militarizm, vatan tasavvurunun belirlenmesine yol açmıştır” (Bora, 2017b, s. 245). Bu tarihten itibaren milliyetçiliğe “vatan” temasıyla militarizm de eklenmiştir. Popüler kültürden medya metinlerine, televizyon şovlarından haber bültenlerine kadar Türk milliyetçisi bir ideoloji benimsenmiştir. Logosunun altında “Türkiye Türklerindir” yazan Hürriyet gazetesinin dönemin (1950’ler) en çok satan ve itibarlı gazete olması tesadüf değildir.

Özellikle 1990’ların siyasi iklimi milliyetçi ideolojinin bütün dünyada ve Türkiye’de de popüler olduğu bir iklimdi. Soğuk Savaş’ın sona ermesi, SSCB’nin (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) dağılması, Yugoslavya’da rejimin infilak etmesi dünyada milliyetçi hareketleri canlandırmıştı. Türkiye’de milliyetçilikle ivmelenen uluslaşma söylemi ise 1990’lardan sonra etno-merkezi bir söyleme evrilmiştir. Toplumda birlik duygusunu etnisite

üzerinden kurgulayan bu dilin etkilerini gördük, görmeye devam edeceğiz. Ulus devletlerin kurulma süreçlerinde bu anlatı ortaktır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti ise çok etnili bir imparatorluktan, tek etnili bir devlete geçişi sert yaşayan devletlerden biri olmuştur. Özellikle *milliyetçi ideoloji* temelinde kurgulanan ulus devletleşme sürecinde ötekileri yani “dışarıya ait olanları” yok etme ya da asimile etme yoluna gitmiştir.

Türkiye’de son yıllarda “tek millet” vurgusuyla beraber “tek din” vurgusu da yaygınlık kazanmıştır. Dönemin hükümet partisi Ak Parti İslamcı bir ideoloji benimsemektedir. Bu ideoloji uyarınca göç ve göçmen politikasını Suriyelileri “mağdur kardeşlerimiz” şeklinde kurgulayarak yönlendirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Fikirselsel olarak “göçmen kardeşlerimiz” Türk değiller ancak Müslümanlar, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının da tek dini Sünni-İslam (!) olduğundan onlarla bir akrabalık ilişkisi –ve hatta kardeşlik hukuku da denebilir, zira Türkiye büyük abi konumunda mağdur kardeşlerini husumetten kurtaran güçtür-kurulabilir. Ak Parti, Suriyeli göçmen politikasını daha Ümmetçi/İslamcı bir temelden kurgulayarak göçmenleri sıklıkla dini inançları referansı ile işaretler. Bu işaretlemeyi egemen söylem uyarınca, merkez sağ/hükümet yanlısı gazetelerin de haber metinlerinde sıklıkla tekrar eden bir tema olarak görmek mümkündür. Bu temada iki temel sorunlu kısım vardır. İlki göçmenlerin hiçbir kardeşlerimiz değiller; doğrusu onlar eşit insan hakları temelinde ve uygun yaşam koşulları sağlanması gereken insanlar. Göçmenler, Ak Parti’nin kurgulamaya çalıştığı “biz”in içerisinde, din kardeşliğinden ve mağdur durumlarından sebep, yer almaktadır. Ancak “mağdur kardeşler” teması başlı başına bir hiyerarşiyi içinde taşır. Türk hükümeti –ki burada Ak Parti- büyük, kurtarıcı güç olarak konumlanır. Hiyerarşinin altında ise “mağdur, küçük kardeş” olarak göçmenler yer alır. Dolayısıyla bu bakış her yönüyle sorunludur. İkinci sorunlu kısım göçmenlerin topluma entegrasyonu, göçmenlerin iş piyasasında güvencesiz çalıştırılması gibi problemlerin gözardı ediliyor olmasıdır. Göçmenlerin hükümetin politikalarını meşrulaştırmak veya hükümet politikalarını eleştirmek üzerinden yapılan temsili, hem göç alan ülke ve o ülkenin vatandaşları için hem de göçmenler için sorunlu bir hale gelmektedir.

Ak Parti’nin mevcut göç politikasının “din kardeşliği” temasıyla yoğrulduğundan söz ettik. Göçmenlerin gayri Müslüm olması durumunda hükümetin nasıl bir yol izleyeceği ise tartışmalıdır. Milliyetçilikçe yoğrulan Tek etnili bir vatandan, yine milliyetçilikle yoğrulan tek dinli bir vatana geçen bir ulus devletin varlığından söz edilebilir mi, bunu zaman gösterecek. Daha berrak olansa “biz”in toplumsal, tarihsel ve kültürel olarak yaratılmış olduğu olgusudur.

Bu “biz” ihtiyaca göre şekillenen, içine istenen grupların dahil edilip istenmeyenlerin dışlandığı bir “biz”dir.

Toplumda biz bilinci yaratmanın önemli bir yolu da ötekileri de belirlemektir. Çünkü hiyerarşik bir ilişkide üstte konumlananlar kadar altta konumlananlar da önemlidir. Bu bakımdan Türkiye Cumhuriyeti, biz bilincini Türk kimliği üzerine kurarken, Türk olmayan öteki kimlikleri dışarıda bırakmıştır. Örneğin, “Ya Sev Ya Terk Et”, “Türkiye Türk’tür Türk Kalacak”, “Türkiye Türklerindir” vb. sloganlar, ırkçı ideoloji uyarınca, Türk kimliğini hiyerarşinin üzerinde konumlandırarak hiyerarşinin altında kalan diğer kimliklere -Ermeni, Rum, Kürt, Arap, Suriyeli...- Türk kimliğini tek gerçek olarak dayatır. Bu, Ermeni, Rum, Kürt, Arap, Suriyeli/**Türk** olarak da ifade edilebilir. Kimlik politikaları ulus devletin “biz”leştirmeye çalıştığı politikalardan yalnızca biridir. Etnik kimlik haricinde inanç, cinsellik gibi politikalarda da tek gerçeklik olarak kendini dayatır. Bülent Somay’a göre biz; “Müslüman”, “Türk”, “Sünni”, “Erkek”, “Heteroseksüel” ise ötekilerin kimler olduğu ortaya kendiliğinden çıkmaktadır (Somay, 2004). Kategoriler arasındaki ayrım hiyerarşik ve hegemonik olmasaydı belki bir ayrımcılıktan söz edilemezdi. Ancak Hall’un aktardığı ve Derrida’nın söylediği gibi (2003), güç ilişkisi bakımından eşit birkaç sayıda ikilik vardır. Ulus devlet ideolojisi uyarınca uygulanan kimlik, cinsiyet, inanç gibi politikalarda güç bakımından eşitlikten söz edilmemesi bana kalırsa daha olağandır. Çünkü ulus-devlet ideolojisi gereği tektipleştirici politikaları uygulamalar alanına sokarak⁷, ötekileri etkisi altına alır. Son olarak her toplumun ayrımcılığa maruz kalan farklı ötekileri olduğu da unutulmamalıdır: “Bir toplumda ya da kültürde önyargı ve ayrımcılığın yaygınlık düzeyi, ayrımcılığın, dolayısıyla şiddet ve nefret suçlarının yönetildiği grupların hangileri olduğu, o toplumun tarihsel, sosyal ve politik sistemiyle ilgilidir” (Göregenli, 2013b, s. 39). Bu anlamda Türkiye’de Müslüman ve Sünni olmakla İslamofobinin yaygın görüldüğü bir toplumda Müslüman ve Sünni olmak eşdeğer değildir.

Gruplar arasındaki farklılıkları hiyerarşik kılmaya yardımcı olan milliyetçilik ideolojisi ulus-devletle iç içedir. Milliyetçiliğin işlerlik kazanabilmesi için ötekine ihtiyaç vardır. Bu ideoloji ile ulus devlet kendi mantığı içinde makul ve makbulün sınırlarını belirleyerek kabul edilebilir olmayanları düşmanlaştırır. Ulus-devlet bünyesinde milliyetçilik, düşmanlaştırma ideolojisiyle birlikte ırkçı-ayrımcı politikaları beraberinde getirir. Ulusu bir bütün üzerine kurma düşüncesi, ulus-devletin tektipleştirici politikasından etkilenen bir düşüncedir. Ulus-devlette tek tipin haricinde kalanlar, yani dışarıda bırakılanlar, ulusun bütünlüğünü korumak

⁷ Hemen yukarıdaki sloganlar ve TDK, TTK gibi kurumların kurulması gibi.

adına hareket edenler tarafından ırkçı-ayırıcı söyleme veya eyleme maruz kalabilirler. Ulus bütünlüğü fikrinden hareketle ırkçılık, çoğu zaman milliyetçilikle birlikte hareket eder. Nefret söylemi ise ırkçılığı yeniden üreterek ayrımcılığı yaygınlaştırır. Bu yaygınlaşma sonucunda ırkçı-ayırıcı söylemler, insan grupları arasındaki farkların hiyerarşisini çeşitli şekillerde meşrulaştırır ve hiyerarşinin aşağısında kalan grupları saldırıya açık hale getirir.

Bu kapsamda “nefret suçları, bir kişi ya da gruba, ait olduğu kimliği, inancı, politik görüşü, cinsiyeti ya da cinsel yönelimi gibi nedenlerle, farklı biçimlerde zarar verme amacıyla saldırılması sonucunda oluşan suçlardır” (Göregenli, 2013c, s. 67) tanımı dikkate değerdir. Göregenli’nin belirttiği gibi (2013c) bireyler, eylemlerinden dolayı değil varoluşları nedeniyle nefret suçuna maruz kalırlar. Bu anlamda diğer suç tiplerinden farklıdır. Bireyler, ait oldukları gruplara aidiyetleri sebebiyle hedeftirler. Aynı zamanda nefret suçlarına neden olan, mağdurlara yönelik öfkeden kaynaklanan kişisel motivasyonlar değildir, mağdurun ait olduğu gruba yönelik önyargılardır. Bu yönüyle saldırılar, yalnızca saldırıya uğrayan kişiye zarar vermekle kalmaz aynı zamanda grup üyelerinin tamamının kendilerini ifade etmelerine ve kamusal ortamda görünür olmalarına engel ve tehdit oluştururlar. Nefret suçları sonuçta şöyle bir tehdit oluştururlar: Dışarıda bırakılmış grup üyeleri ya içeriye ait olacaklar ya da görünmeyecekler.

Sonuçta nefret suçlarının ideolojik arka planı nefret söylemi ile oluşturulur. Nefret söyleminin arka planında ise ayrımcılık vardır. Ayrımcılık, toplumsal gruplar arasındaki farkları, hiyerarşik ve hegemonik olarak örgütler. Sonrasında önyargılardan da destek alarak yaygınlaşır ve meşruluk kazanır. Böylesi bir ayrımcılığın gerçekleştiği mekanlardan biri de ulus devlettir. Ulus devlet, ayrımcılığı milliyetçilikle birlikte ele alarak ırkçılığa neden olabilir. En nihayetinde ırkçı-ayırıcı söylemler, -her zaman olmasa da- nefret suçlarına neden olurlar. Nefret söylemi ve suçları, çokkültürlülüğe karşıttır ve toplumsal gruplar için *bir arada yaşama hukukunu* ihlal eder.

2.3. Nefret Söyleminin Türleri⁸

Nefret söyleminin türleri arasında kesin sınırlar çizilememekle birlikte genel olarak nefret söylemi türleri siyasal, yabancılara ve göçmenlere yönelik, cinsel kimlik temelli, inanç ve mezhep temelli şeklindeki dört başlık altında gruplanabilmektedir.

⁸ Bu bölüm, Eser Aygül’ün bir kısmı yayınlanmış yüksek lisans tezinden yararlanılarak yazılmıştır.

Siyasal Nefret Söylemi: Bir düşüncenin destekçilerini hedef alan söylemlerdir. Bu düşünceler genellikle siyasal partileri ve onların ideolojilerini hedef alırlar. Fakat her zaman siyasal partiler olmasına gerek yoktur haricinde daha büyük ideolojileri ya da daha küçük grupları da hedef alabilir. Siyasal nefret söylemi etnik ve dini nedenlerle yapılabilir ve ırkçı-milliyetçi ideolojilerden beslenir.

Yabancılar ve Göçmenlere Yönelik Nefret Söylemi: Siyasal nefret söylemine benzer biçimde ırkçı-milliyetçi ideolojilerden beslenerek yabancıları ve göçmenleri hedef alır. Bu başlık altındaki nefret söylemlerinde etnik kimlik ön plandadır. Nefret söyleminin diğer türlerine göre bu türün daha görünmez olduğunu söyleyen Karan’a göre (2013), azınlık gruplara yönelen nefret söyleminin “yaygınlaşması sonucunda, zaten genellikle görünmez olan bu gruplar, çoğunluk grupların bu tarz yaklaşımları ile muhatap olmamak adına daha da görünmez hale gelebilir” (s. 95).

Cinsel Kimlik Temelli Nefret Söylemi: Makbul ve makul görülenin dışında kalan her tür cinsel tercihi hedef alan söylemlerdir. Bu anlamda heteroseksüellik dışındaki tüm cinsellik ilişkilendirmeleri hedef alır denebilir. Türkiye medyasında LGBTİ bireyler çoğunlukla suçla ilişkili olarak, hastalık yayması beklenen tehditler olarak ya da cinselliğinden başka bir özelliği öne çıkarılmadan cinsel obje olarak yer alırlar.

İnanç ve Mezhep Temelli Nefret Söylemi: Yine toplumdan topluma değişiklik gösteren makbul, kabul edilebilir dini inanç ya da mezhepler dışında kalan inançları ve mezhepleri hedef alan söylemlerdir.

2.4. Nefret Söylemi Üretiminde Medyanın Rolü

Kitle iletişim çalışmalarının temelleri 1920-1930’lu yıllarda Amerika’da atılmıştır. Diğer disiplinlerden ayrılmış ve kitle iletişim kendi başına bir alan olarak çalışılmaya başlanmıştır. Kitle iletişimin kavranmasında iki temel yönelim dikkat çeker. İlki anaakım paradigma diğeri ise anaakımı eleştiren eleştirel paradigmadır. Paradigmaların temel farkları mesaj ve kitle arasındaki ilişkiye ve medyaya yaklaşımlarıdır.

Anaakım paradigma iletişim sürecinde mesajların kitle üzerine doğrudan etki ederek onların fikirlerini dönüştürme, davranışlarını değiştirme gücünün olduğunu söyleyerek medyayı dördüncü güç ya da başka bir ifadeyle bağımsız bir kurum olarak değerlendirir.

Anaakım medya kitleyi görece pasif bir konuma yerleştirir ve aynı zamanda anlam üretmede de etkili olduğunu söyler. Kitleyi toplumsal koşullardan bağımsız bir biçimde pasifize etmek medyanın bağımsız bir güç olarak değerlendirilmesiyle ilişkilidir (Gitlin, 2005).

Daniel Bell'in "kişisel etki"nin (personal influence) "alımlanan bilgisi" olarak adlandırdığı kitle iletişim sosyolojisindeki egemen paradigma, dikkatini medyanın gücünden, normal ve anormal toplumsal ve siyasi faaliyetlerin tanımlanmasına; neyin politik olarak gerçek ve meşru olduğunun ve neyin olmadığına söylenmesine; iki partili politik yapının mazur gösterilmesine; toplumsal dikkat için belirli gündemler oluşturmaya ve diğer gündemleri de içerip, yönlendirip dışlamaya; ve muhalif hareketlerin imgelerini şekillendirmeye kaydırmıştır (Gitlin, 2005, s. 19-20).

Bu açıdan medyanın gücünden çok neleri gösterip göstermediği, gösterdiklerini nasıl gösterdiğinin peşine düşmek daha anlamlıdır.

Anaakım paradigmayı sorgulayan eleştirel paradigmadan Frankfurt Okulu kitleleri pasif nesneler olarak değerlendirir. Kitle kültürünü tanımlamak için "kültür endüstrisi" kavramsallaştırmasını yapan okul, kitleleri medya patronları karşısında özgür seçimleri olmayan nesneler olarak değerlendirir. "Bilinçli olarak kendileri için karar alan ve yargıda bulunan özerk, bağımsız bireylerin gelişmesini engeller kültür endüstrisi" (Adorno, 2005, s. 249). Kitleler kendi seçimleri varmış gibi düşünseler de aslında onlara sunulan seçeneklerin arasından seçim yapma özgürlükleri vardır ancak. "Tüketici, kültür endüstrisinin bizi inandırmak istediğinin tersine kral değildir; kültür endüstrisinin öznesi değil nesnesidir" (Adorno, 2005, s. 241). Kitlelerin nesne durumda olmaları onları manipülasyona açık hala getirir. Kitleler mesajları verilmek istendiği şekilde alımlar ve davranışlarını, siyasal tercihlerini, fikirlerini dönüştürürler.

Eleştirel paradigma mesaj ile kitle arasındaki ilişkide kitlenin/bireyin nesne durumunda olmadığını söyler. Bu anlamda kitleleri pasif nesneler halinden aktif öznelerle dönüştürür. Aktif özneler ise iletişim sürecinden bağımsız değildirler. Bunun yanında eleştirel paradigma medyayı dördüncü güç olarak bağımsız bir kurum olarak görmez. Medya bağımsız olmasının aksine zamana, mekana, politik iklime, mülkiyet ilişkilerine bağlıdır. Bağımlılıklarından dolayı medya, egemen ideolojilerin söylemlerini pekiştirerek kitlelerin zihinsel modellerini etkileyebilir (Gitlin, 2005).

Medya geleneksel ve yeni biçimleriyle çeşitli ideolojilerin söylemler yoluyla aktarıldığı mekanlar olarak etkili iktidar alanlarıdır. Kitleler iletişim sürecinde mesajla girdikleri ilişkiye göre nesneler olmasalar da yine de etkiye açıktırlar. Çünkü medya, insanların dünyayı

anlamlandırdıkları alanlardan biridir. Bu anlamda egemen söylemler medyada daha çok yer alarak kitleleri etkileme bakımından belirli bir güce sahiptirler denebilir. Öte yandan medyanın gerçeği olduğu gibi yansıtması da çeşitli kuramcılar tarafından eleştirilmiştir. “Bu bağlamda, medyanın, ‘gerçekliği olduğu gibi yansıtmak’ yerine ‘farklı gerçeklikler ürettiği’ ve bu gerçekliklerin çoğu zaman toplumdaki hakim ideolojilerin istikrarını sağlayıcı nitelikte olduğu tartışılmazdır” (van Dijk’ten akt. Göregenli, 2013c, s. 59). Medya farklı gerçeklikleri üretirken çeşitli yollara başvurur. Göregenli’nin van Dijk’ten aktardığı gibi, medya kamusal söylem üzerindeki etkilerini araştırmış ve bireyler medyada inşa edilen söylemleri içselleştirmişlerdir:

van Dijk’e göre (1999), medyanın kamusal söylem üzerindeki etkisi, gerçekliğe dair farklı tanımlar, kimlikler, imajlar ve görüntüler inşa etmesi ve bu temsillerin bireyler tarafından içselleştirilmesi şeklinde olmaktadır. Medyanın inşa ettiği söylemler düzeyinde görünür olan bu sürecin arka planında ise, topluma hakim olan ideolojiler yer almaktadır. Bu anlamda, medya sadece söylemlerin değil, söylemleri inşa eden ideolojilerin de toplum tarafından içselleştirildiği bir kaynak niteliğindedir. Medyanın farklı konuşma, anlatım ve yazım biçimleri içinde radyo, gazeteler, internet sayfaları ve televizyon gibi farklı araçlar, ideolojik düşüncelerin söylemler aracılığıyla öğrenildiği ve içselleştirildiği kaynaklardır (2013c, s. 59).

Buna göre imajlar yoluyla bireysel boyutta sosyal bilişin biçimlendirilmesi kamusal söylem üzerinde etkilidir. Van Dijk *Söylem ve İktidar*’da (2010) medyanın bireysel boyutta zihinsel modelleri belirleyerek kamusal söylemi dönüştürebileceğini tartışır. Buna göre medya en başta belirli türden olaylara/olgulara hiç yer vermezken egemen ideoloji ile uyumlu olanlara daha sık yer verir. Böylesi bir ayırım bireylerin belirli türden olayların bilgisine zaten hiç ulaşamayacağı anlamına gelir. Bu da bahsedilen olayın zihinsel modeller üzerinde etkisinin ortadan kaldırılmasıdır. Öte yandan medyada yer bulan söylemlerin bağlamları, verildikleri yer ve zaman, seçilen kelimeler, başlıklar vs. zihinsel modeli etkiler. Zihinsel modeller zamanla birikerek genelleşir ve tutumlara dönüşürler. Medya, ırkçı ayrımcı ideolojilerin sürdürülmesinde birtakım bağlam oluşturma yöntemlerine başvurarak zihinsel modelde canlanmak üzere imajlar yaratır. Bu imajlar egemen ideoloji uyarınca üretildiğinde biz-öteki ikiliğinde öteki kalanları ayrımcılığa maruz bırakabilmektedir (Dijk T. A., 2010). Ayrımcılık dilsel yani söylem düzleminden taşarak eyleme dönüşebilir ve nefret suçlarına teşvik edebilir.

Nefret söyleminin tek bir tanımı olmasa da nefret söylemleri çeşitli stratejilerle dolaşıma sokulmaktadır. Nefret söyleminin dolaşıma sokulduğu alanlardan birisi de medyadadır ve medyada nefret söylemlerinin analizi için dört nefret kategorisi belirlenmiştir: Abartma/Yükleme/Çarpıtma, Küfür/Hakaret/Aşağılama, Düşmanlık/Savaş Söylemi, Doğal

kimlik ögesini nefret/aşağılama unsuru olarak kullanma/Simgeleştirme (Göregenli, 2013c, s. 66).

Abartma/Yükleme/Çarpıtma: Bir olaydan ya da kişiden yola çıkarak bir gruba yönelen olumsuz genellemeleri işaret eder. Bu kategori kapsamında değerlendirilebilecek olan medya metinlerinde olumsuz olaylar çarpıtılarak ve sansasyonel biçimde abartılarak toplumda olumsuz görülen kimliklerle özdeşleştirilerek verilir.

Küfür/Hakaret/Aşağılama: Bir grup hakkında doğrudan küfür, hakaret ve aşağılama içeren söylemlerin yer aldığı kategoridir. Örnek olarak hain, kalles, soysuz gibi sözcükler sayılabilir.

Düşmanlık/Savaş Söylemi: Bir grup hakkında savaşı çağrıştıran ifadelerin yer aldığı kategoridir. Bu kategori kapsamında değerlendirilebilecek medya metinlerinde özellikle ırksal ayrımlar ön plandadır denebilir. Ön planda tutulan ırklar arasındaki husumet, bir olaydan hareketle metnin içerisinde verilir.

Doğal kimlik ögesini nefret/aşağılama unsuru olarak kullanma/Simgeleştirme: Doğal kimlikleri aşağılama unsuru olarak kullanan ifadeleri işaret eder. Bu ifadelerde genellikle doğal kimlerin olumsuz eylemlerle doğal olarak ilişkili olduğu ima edilir.

Medya metinleri her zaman bu 4 başlıktan birini kullanmak zorunda değildir ve sıklıkla başlıklar iç içe yer alırlar. Türkiye medyası zaman zaman ırkçı ayrımcı retoriği benimseyen haberler yapmaktadır.

Haberler medya içeriklerinde görece önemli bir yere sahiptirler. Çünkü gazeteler, insanların dünyaya dair haber aldıkları ve düşüncelerini şekillendirdikleri mekanlardan biridir.

Haber ise varolan egemen söylemlerin bir ürünü olarak, egemen ideolojinin “biz”lik tanımı üzerinden, söylem ve ideoloji ikilisini de yanına katarak, olumsuz, alaycı ifadeler, küfür, hakaret, aşağılama kullanarak ötekileştirdiği grupları kamu güvenliğini tehdit edici “potansiyel risk ve tehdit saçan öcüler” gibi sunarak, toplumdaki “öteki”ne karşı önyargıları ve nefret suçlarını kışkırtır. Milliyetçiliği ve ırkçılığı yeniden üreten medya, özellikle kriz ve çatışma dönemlerinde “nefret”i “öteki”lere yöneltir, “cinnet” ve “linç” atmosferi yaratır. Bunun doğal sonucu olarak da bu atmosfer meşru ve doğal olarak içselleştirilir (İnceoğlu’ndan akt. İnceoğlu & Çoban, 2016, s. 66).

İnceoğlu ve Çoban’ın vurguladıkları türden haber örneklerine Türkiye medyası zaman zaman yer verebilmektedir.

Ermeni gibi konuştular

Serpil
Kemalbay

CHP’NİN ittifak kurduğu HDP’nin İzmir Milletvekillerinden Ermeni soykırımı iddialarıyla ilgili skandal açıklamalar geldi. Yerel seçimler öncesinde Gündoğdu Meydanı’nda düzenledikleri mitingde CHP adayları için oy isteyen HDP İzmir Milletvekili Serpil Kemalbay, “24 Nisan 1915 tarihinde yüzbinlerce Ermeni yurttaşın soykırımı uğratılması ile yüzleşmeli, yaşamını yiti-

renleri saygıyla anmalıyız” dedi.

HDP’nin diğer İzmir Milletvekili Murat Çepni de, “İttihat ve Terakki Partisi, kontrgerilla örgütü Teşkilatı Mahsusa eşine az rastlanır cinayet yöntemleriyle Ermeni halkını soykırımı uğrattı” ifadelerini kullandı. İzmir’in iki milletvekilinin bu açıklamaları “Adeta Ermeni gibi konuştular” yorumları yapılmasına neden oldu.

Murat Çepni

Şekil 1

Yeni Asır gazetesinin 25 Nisan 2019 tarihli bu haberinde Ermeniler doğal kimlik olarak nefret unsuru olarak kullanılmıştır. Kimlikleri gereği düşmanlık yapmaları beklenir gibi verilerek Ermeniler düşmanlaştırılmıştır.

AZERBAYCAN ASKERLERİNE SALDIRI

Ermenilerden yeni tahrik

Azerbaycan ordusu karşısında 2002 yılında 44 günlük Karabağ Savaşında büyük darbe alan Ermenistan, yine tahriklere başladı. Basargeçer ilinin Zod bölgesi istikametindeki Ermenistan ordusu mevzilerinden, Azerbaycan ordusu mevzilerine yoğun ateş açıldı. Bir Azerbaycan

askerinin şehit olmasının ardından, saldırının gerçekleştiği bölgeye miksilleme yapıldı. Ağır silah ve havan toplarının da kullanıldığı bölgedeki Ermeni güçleri vuruldu. Ermenistan basınında çıkan haberlerde çatışmada 3 Ermenistan askerinin yaralandığı kaydedildi.

Şekil 2

Türkiye gazetesinde yer alan 12 Mayıs 2023 tarihli haberde Ermeni kimliği sürekli olarak tahrik eden bir grup olarak betimlenmiştir. Haberin başlığında kullanılan “yeni” ifadesi süreklilik belirtmek amacıyla seçilmiştir. Azerbaycan ile Türkiye devletleri arasında yaşanan gerilim Ermeni ve Türk halkına mal edilerek Ermeniler olumsuz bir durumun nesnesi olarak yer almıştır. Bu yolla Ermeniler hakkında zaten var olan düşmanlık pekiştirilmiştir.

Şekil 3

Sözcü gazetesi yazarlarından Yılmaz Özdil’in 25 Nisan 2019 tarihinde yazdığı Tweet-yumruk başlıklı köşe yazısında yer alan bazı ifadeler şunlardır:

“[...]Ege'deki adalarımızı Yunan'a peşkeş çekeceksin, beş milyon Suriyeliye yılbaşında Taksim'de halay çektireceksin, askerlik çağındaki 700 bin Suriyeliye Florya plajında götünü gezdirteceksin, nargile içirteceksin, içtikleri nargilenin parasını bile bu millete ödeteceksin, bu milletin gariban çocuklarını Suriyelilerin yerine Suriye'ye vuruşmaya göndereceksin, ensesi kalınsa canı sağ olsun, garibansa vatan sağ olsun diyerek bedelli askerliği sürekli hale getireceksin, Türkiye'deki Suriyelilere 40 milyar dolar harcarken, gazilerimizin protezlerine bile haciz göndereceksin, şehit babasına hapis cezası vereceksin[...]”

Burada hem Suriyelilere hem de Yunanlara yönelik olumsuz yargılar pekiştirilmiştir. Bununla beraber Suriyeliler ekonomik problemlerin nedeni olarak hedef gösterilmiştir. Türkiye'deki olumsuz durumların nedeni olarak göçmenler düşmanlaştırılmıştır.

Düşmanlaştırma çarpıtma yoluyla yapılmıştır. Olumsuz atıflar doğal kimlik ögesine atfedilmiştir.

YUNAN ZULMÜNE SUÇ ÜSTÜ

6 aylık bebeğin de
olduğu göçmenleri karadan
toplayıp denize bıraktılar

Atina'nın mültecilere yönelik insanlık dışı uygulamaları bitmiyor... ABD gazetesi The New York Times'ın yayınladığı görüntülerde, Yunan güçlerinin göçmenleri karada yakaladıktan sonra onları minibüsle sahile götürdüğü ve orada önce bir sürat teknesiyle gemiye aktardığı sonrasında da denizin ortasında şişme sal üzerine indirip ölüme terk etmesi dikkat çekti.

Şekil 4

Yeni Akit gazetesinin 21 Mayıs 2023 tarihli haberinde Yunanlara olan olumsuz yargılar pekiştirilmiştir. Haber Yunanistan hükümetinin mülteci politikasını Yunan halkına mal ederek Yunan toplumunu şiddetle ilişkilendirmiştir. Haberin devamında mültecilerin Türkler tarafından kurtarıldığı bilgisi verilmiştir. Burada zalim Yunanlar ile kurtarıcı Türkler olarak iki farklı hiyerarşik kategori oluşturulmuş ve Türkler bu kategoride yukarıda Yunanlar aşağıda konumlandırılmıştır.

YİNE KAÇAK muayenehane

Bir apartman dairesinde açtıkları ruhsatsız muayenehanede olumsuz koşullarda sağlık hizmeti verdikleri belirlenen iki Suriyeli yakalandı

POLİS SUÇÜSTÜ YAPTI

ANKARA Emniyet Müdürlüğü Kaçakçılık Suçlarıyla Mücadele Şubesi ve Altındağ İlçe Sağlık Müdürlüğü ekipleri, ruhsatsız muayenehane işletildiği bilgisi üzerine Altındağ ilçesi Battalgazi Mahallesi'ndeki bir adrese operasyon düzenledi. Operasyonda, apartman dairesini muayenehaneye dönüştürerek bölgede yaşayan Suriyelilere hizmet veren biri kadın iki zanlı suçüstü yakalandı. Suriye uyruklu şüphelilerden kadının, ülkesinde doktor olduğunu iddia ettiği öğrenildi. Diğer zanlının ise işletme sahibi olduğu belirtildi. >> 3'te

Şekil 5

Ankara Milliyet gazetesinin 19 Nisan 2019 haberinde Suriyelilerle doğrudan bir ilişki olmamasına karşın Suriyeliler hedef gösterilerek haberleştirilmiştir. Bunun yanında doğal kimlik ögesi olarak Suriyelilere olumsuz anlamda vurgu yapılmıştır. Böylelikle toplumda bir gruba yönelik mevcut önyargılar pekiştirilmiştir.⁹

⁹ Haberler ve yorumların bir kısmı Hrant Dink Vakfının Nefret Söylemi Haftalık Z Raporlarından alınmıştır. <https://hrantdink.org/tr/asulis/faaliyetler/projeler/medyada-nefret-soylemi/1916-nefret-soylemi-haftalik-z-raporu-15-21-nisan-2019>
<https://hrantdink.org/tr/asulis/faaliyetler/projeler/medyada-nefret-soylemi/1919-nefret-soylemi-haftalik-z-raporu-22-28-nisan-2019>
<https://hrantdink.org/tr/asulis/faaliyetler/projeler/medyada-nefret-soylemi/3994-basinda-nefret-soylemi-mayis-ayindan-sectiklerimiz>

Şekil 6

22 Mayıs 2023 tarihli Yeniçağ Gazetesi'nin haberine göre Suriyeli kimliği yoğunlaştırılarak verilmiş ve grup suçla ilişkilendirilmiştir. Doğal kimlik ögesi olarak Suriyeliler olumsuz bir durumla birlikte verilerek toplumda yer alan negatif önyargılar pekiştirilmiştir. Ayrıca olay, Kocaeli Emniyeti tarafından doğrulanmamış olsa da doğrulanmış gibi verilmiştir. Konuya dair tek onay muhtardan gelmiştir. Örnekler çoğaltılabilir.

Judith Butler (1997), nefret söylemini kullanan kişinin, kendi sözlerinin yaratıcısı olmadığını ileri sürer. Kişi, sözlerinden sorumlu olsa da o sözlerin yaratıcısı değildir. O sadece önceden belirlenmiş bir sözcük dağarcığından, ötekileştirici imgeler repertuarından, mevcut ırkçı külliyattan, zaten kullanıma hazır bir dilden, durumun gereğine uygun olanları alıntılar. Nefret söyleminin yazarı olarak algılanan kişi aslında o söylemin bir ürünüdür. O, kullandığı söylemle, içinde yaşadığı topluluğun söylemsel ortamından, muhakeme ve zihniyet yapısından, adetlerinden belli parçaları tekrarlamakta ve yeniden dolaşıma sokmaktadır. Velhasıl, kem söz sahibine ait değildir (Butler'dan akt. Yumul, 2013, s. 132).

Grubu olumsuz anlamda hedef gösteren medya metinleri böylelikle ırkçı ayrımcı bir dilin yaygınlaşmasına neden olur. Ve o dil her zaman ötekine yönelik saldırı potansiyeli taşır.

Van Dijk *Söylem ve İktidar*'da (2010) bir haber okunduktan sonra akılda 3-5 kelime kaldığını söyler. Akılda kalan kelimeler birikerek zihinsel modele etki eder ve uzun vadede zihinsel modeller tortulaşarak ırkçı ideolojilerin yerleşmesine, sürdürülmesine ve yaygınlaştırılmasına neden olur. Irkçı ideolojiler ise genelleşerek tutumlara dönüşür. Önyargılar ırkçı ideolojilerin beslenmesine yardımcı olur. Bunun yanında yine *Söylem ve İktidar*'da van Dijk haber başlıklarının öneminden bahseder: Her haber okunmaz çoğunlukla başlıklara/manşetlere dikkat edilir. Bu açıdan başlıklar zihinsel modellerde birikme potansiyeli bakımından yüksek önceliklidir.

Yukarıdaki haberde “YİNE KAÇAK Muayenehane” başlığında Suriyelilerin “yine” illegal bir iş yaptıkları iması yapılmıştır. Yani Suriyeliler her zaman böyle işler yapan bir kimlik olarak yine ve kendilerinden beklenildiği gibi kaçak bir iş yapmıştır. Bu türden bir başlık zihinsel modelde “Suriyeliler Türkiye’de kaçak işler yaparak hukuku ihlal ediyor” düşüncesini pekiştirir. Uzun vadede Suriyeliler, yalnızca kaçak işler yapan kişiler olarak genelleşir ve zaten var olan önyargılardan da beslenerek gruba yönelik nefreti kışkırtır. Haber medyasının nefret söylemini neden bu kadar yaygın kullandığı konusunda Çınar (2013, s. 150), bunu “iktidarın siyasi emellerinin bir parçası olarak ayrımcı ve nefret içeren bir söylemi toplumsallaştırma çabası” olarak değerlendirir. “Devletin *tektipleştirici* kimlik politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıkan ve yaygınlaşan etnik ve dini ayrımcılığın kökeninde, saldırgan bir milliyetçilik düsturu üzerine kurulmuş olan hakim ideolojiyi bulmak mümkündür” (Çınar, 2013, s. 150). Hakim ideoloji uyarınca kurgulanan ve saldırgan üsluplu haberler nefret suçlarına zemin hazırlamaktadır. Bunun örneklerinden biri olarak Hrant Dink suikastı sonrası Ogün Samast’ın mahkeme heyetine yazdığı mektup gösterilebilir. Samast mektubunda şu ifadeler yer vermiştir:

“Ben suçlu değilim. Suçlu olan Dink'i vatan haini gibi gösteren manşetlerdir. Ben gözümdeki çöpü çıkardım, şimdi o manşetleri atanlar düşünsün. Beni bu sürece getirenler şimdi nerede? Ben Agos'u bile bilmezdim. Bugün olsa Hrant Dink'le oturur konuşurdum. Her şey 2004 yılındaki Türkiye-Gürcistan maçıyla başladı” (2013). Aynı mektupta Samast şunları da söylemiştir: *“Ben gençlik yıllarının verdiği cahillikle ve[...]Yasin Hayal'in zorlamasıyla bu cinayeti işledim. Çok pişmanım. Kullanıldım. Zaten vurmadan önce de vazgeçecektim. Ama aklıma Yasin Hayal geldi. Dink'i vatan haini gibi gösteren gazete manşetleri geldi. O an kendimi kaybettim ve vurdum [...] Bu süreç, Yasin Hayal'in okuttuğu yazılarla, beni sürüklediği kin ve nefret girdabında kaybolmamla başladı. Dink'in yazdığı yazının bir kısmını manşet*

yapan *Hürriyet ve Vatan*'dı. Ben mi yazdım Orhan Pamuk ve Dink'i vatan haini diye? Bize küfreden, bizi aşağılayan işte bunlar diye hedef gösteren ben miydim?"¹⁰ (marksist.org'dan akt. Yumul, 2013, s. 129-130).

Van Dijk (2010) nefret söylemi içeren haberlerin ırkçı ideolojileri yaygınlaştırdığını söyler. İrkçi ideolojiler, hedef gösterilen gruba yönelik şiddete sebep olur ve meşrulaştırır. İşlenen cinayetler bu yüzden politiktir. Aynı zamanda böylesi söylemlerle medya, cinayetlere suç ortaklığı yapmaktadır.

2.4.1. Nefret Söylemi Üretiminde Haber Medyasının Rolü

Medya ve özellikle haber medyası, gündelik yaşantımızda konuşacağımız konuları yani gündemi belirleyen bir araçtır. Medya yalnızca gündemi belirlemekle kalmaz, neyin nasıl konuşulacağı hakkında da -çeşitli yöntemlerle- söz hakkına sahiptir. Kitle iletişim ve dolayısıyla haber medyası, "mesajları ve sembolleri sıradan insanlara ileten bir sistem olarak" (Herman & Chomsky, 2012, s. 72) çalışır. Bu yönüyle düşünüldüğünde, olayları mesajlar ve sembollerle ileten bir sistemden söz edilebilir. Ve bu sistemde mesajların ve sembollerin neye göre kurgulandığı önemli bir soru(n) olarak gün yüzüne çıkar.

Noam Chomsky ve Edward S. Harman'a göre (2012) mesaj ve sembollerin düzenlenişine bağlı olarak medya, bir çeşit seçkinler grubuna hizmet eder. Medyanın, seçkinler grubuna hizmet etmesinin ön koşulu ise güç dalgalanmalarının devlet bürokrasisinin elinde bulunmasıdır. Bu bağlamda Chomsky ve Harman, medya üzerinde tekелci bir denetim olduğunu iddia eder. Dolayısıyla ve sonuçta tekелci denetim, seçkinlerin lehinde haberler yapılmasına ve aksi haberlerin sansüre uğramasına neden olur. Chomsky ve Harman buna *propaganda modeli* adını verir ve modeli şöyle açıklar:

Propaganda modeli, bu servet ve güç eşitsizliğine, onun kitle medyasının çıkarları ve seçimleri üzerindeki çok boyutlu etkisine odaklanır. Hangi yollarla paranın ve gücün basılmaya uygun haberleri süzgeçten geçirebildiğini, muhalefeti marjinalleştirdiğini, hükümetin ve hakim özel çıkar gruplarının mesajlarını halka iletebildiğini ortaya çıkartır (Herman & Chomsky, s. 72).

Bu anlamda haberciliğin kurallarından biri olan *objektiflik*, tartışmaya açık hale gelir. Öyle ki, objektiflik iddiası, gazetecinin haberi yazarken sübjektif yorumlardan kaçınması, kişisel fikirlerini gizlemesi ve olayı yansız olarak yazması anlamına gelir. Ancak Chomsky ve

¹⁰ <http://www.marksist.org/haberler/3382-katil-samast-dinki-hedef-gosterenler-neden-yargilanmiyor> (link açılmıyor)

Harman'ın belirttiği gibi gazetelerin toplumdaki güç ilişkilerinden bağımsız değerlendirilemeyeceği düşüncesi, objektiflik iddiasının önünde bir engeldir. Çünkü gazeteci ne kadar objektif olursa olsun eğer gazeteler belli türden grupların hizmetindeyse bu, belirli türden haberlerin sansüre uğraması ya da hiç basılmaması anlamına gelir.¹¹

Kısacası haber medyası, tümüyle bağımsız bir mecra olarak çalışmaz. Aksine toplumdaki güç ilişkilerinden etkilenir; ne tür haberlerin yayınlanacağına, ne tür haberlerin sansüre uğrayacağına ve ne tür haberlerin nasıl verileceğine de karar verir. Haber medyası ile ilgili bu düşüncenin evrensel bir geçerlilik olduğu düşünülmemelidir. Sadece kimi ülkelerde - ve Türkiye de bu ülkelerden biri- bu yapının ön plana çıktığı söylenebilir. Yani aslında haber medyası olayları objektiflik içerisinde aktaran araçlardan olmaktan çok “toplumsal güç/iktidarın kurulduğu, inşa edildiği araçlardır” (İnal, 1996, s. 75).

Haber medyasının toplumdaki güç ilişkileriyle ilintili olması ise haberin *söylem* olarak değerlendirilmesini zorunlu kılar. Haberi söylem olarak değerlendirirken, haberin oluşumunda belli ölçütlerden bahsedilebilir. İnal'ın belirttiği gibi (1996) haber oluşumu 4 temel unsura dayanır. Bunlardan ilki haber söyleminin gazeteciliğin günlük pratikleri içinde oluştuğudur. Yani herhangi bir olay haberleştirilirken zaman ve mekanı aşmaya çalışılır. Neticede haberler, olaylar ya da durumlar gerçekleştikten/gerçekleştirileceği dile getirildikten sonra haber haline gelir. İkincisi haber söyleminin gazetecilerin ideolojileri içinde oluştuğudur. Bu bağlamda toplumdaki güç ilişkileri, medyanın tekelleşmesi gibi gelişmeler gazeteciliğin normlarına etki ederek söylemi biçimlendirir. Üçüncüsü haber söyleminin haber metinlerinin üretildiği tarihsel koşullar ile belirlendiğidir. Buna göre siyasal ve ekonomik güç ilişkileri metinlere yansır. Sonuncusu ise haber söyleminin medyanın ekonomi politikası içinde yapılandırıldığıdır. Bu ise pazar içinde kar elde etmek için daha fazla kişiye yönelik içeriklerin hazırlanmasını gerektirir. Bu da daha çok satan konuların seçilmesi anlamına gelir. Sonuçta haber medyası kendinden menkul bir alan olmamakla beraber haber metinleri de benzer biçimde yalnız olayı *aktaran* söylemler değildir.

¹¹ Üstelik objektif bir haber de ırkçı-ayrımcı imalar barındırabilir. Buna bir örnek olarak Hürriyet gazetesinden İsmail Saymaz'ın “haber değerlendirmesi” verilebilir.

Sputnik Türkiye'nin X hesabından paylaştığı videolu haberin başlığı şöyle: “Bayram için ülkesine giden Suriyelilerin sayısı 7 bine ulaştı.” Saymaz ise bu haberi alıntılıyarak şu yorumu yaptı: “Ülkesine tatile gidip geri dönebilen, dünyanın en tuhaf göçmen/sığınmacı dalgası”
<https://twitter.com/ismailsaymaz/status/1131861587437002752>

Medyanın, söylemi kuran yukarıda bahsedilen boyutu da göz önünde bulundurularak denilebilir ki; haber metinlerinde tercih edilen içerikler, seçkin grupların ideolojisi uyarınca oluşturulur. Bu yönüyle medya, söylemler aracılığıyla hem ideolojiyi aktarır hem de yeniden inşa eder. Aktarıcı olmasının yanı sıra, yeniden inşa özelliği önemli sorunları beraberinde getirir. Haber medyası, söylem yoluyla neyi, nasıl inşa etmektedir? Ne inşa edeceğinin yanıtı, içerisinde bulunduğu toplumun güç ilişkilerinde aranabilir. Örneğin, gazetelerde o toplumda bulunan gruplar arasında hiyerarşinin altında bulunan grupların suçla ilişkili haberleri, hiyerarşinin üzerinde konumlanan grupların ise olumlu durumlarla ilgili haberleri daha sık verilecektir. Ya da “Nasıl?” sorusunun cevabından hareketle çeşitli stratejiler kullanacaktır. Haber yazımında kullanılacak stratejiler, medyanın gündemi belirleme gücünden dolayı önemlidir. Çünkü söylem yoluyla aktarılan olaylar insanların zihinsel modellerine etki ederler. Bu anlamda haber medyası kimi zaman “yanlış bilinç” üreterek ırkçılığı yaygınlaştırma yoluna gidebilir. Bunu haber yazımında nefret söylemini doğrudan kullanmasa bile çeşitli *imalar* ile yapabilir.

Van Dijk *Söylem ve İdeoloji*’de (2015) gündelik hayattaki ırkçılık ile medya arasındaki ilişkiden bahseder. Her şeyden önce ona göre ırkçılık, etnik bir eşitsizlik sistemidir. Sürekli dolaşımda, bazen kendini gizleyen bazense açık eden bir yapıdır. “İrkçılık, söylem de dahil, ayrımcı toplumsal pratikler tarafından yerel (mikro) düzeyde, ve kurumlar, örgütler ve genel grup ilişkilerinde küresel (makro) düzeyde üretilen, ve ırkçı ideolojiler tarafından bilişsel olarak desteklenen etnik bir eşitsizlik sistemidir” (Dijk T. A., 2015, s. 51). Buna göre azınlık gruplar gündelik hayatta toplumun her kesiminde, yaşam alanlarında, iş yerlerinde, eğitim kurumlarında, alışveriş merkezlerinde vb. her gün, (her zaman kolayca fark edilmeyecek şekilde) adaletsizliğe maruz kalırlar. Gündelik [hayattaki] ırkçılık ise, “ırkçılığın medya tarafından bildirilen pervasız biçimlerde ve yalnızca ara sıra meydana geldiğini vurgulamak üzere kullanılan bir kavramdır” (s. 48-49). Bu anlamda medya ya da haber medyası ırkçılığın “doğalmış gibi” görünmesine sebep olacak biçimlerde de çalışabilir. Böylesi haberlerin tespiti açıktan nefret söylemi içeren haberlerin tespitinden daha zordur. Ancak açıktan olsun olmasının nihayetinde toplumsal alandaki adaletsizliği kışkırtır.

Yasemin İnal ve Savaş Çoban’a göre (2016) haber, toplumda var olan egemen söylemlerin ürünleri olarak ötekine karşı önyargıları ve nefret suçlarını kışkırtır. Nefret suçlarını ise yine toplumdaki bizlik tanımı üzerinden çeşitli şekillerde ötekileştirdiği grupları

potansiyel tehlike yaratanlarmış gibi sunarak kışkırtır. Bu bağlamda medya çoğu zaman tetikçilik görevini üstlenir.

Van Dijk'in altını çizdiği gibi ırkçılık kimi durumlarda örtük olarak verilmektedir. Bu doğrultuda Eser Köker ve Ülkü Doğanay tarafından İHOP (İnsan Hakları Ortak Platformu) desteği ile gerçekleştirilen ve 2010 yılında *İrkçi değilim ama...* adlı araştırmadan söz edilebilir. 2006-2007 yılları arasında Türkiye'de yayın yapan üç ulusal ve üç yerel toplamda altı gazeteden seçilerek incelemeye alarak 2447 haber ve köşe yazısında ırkçı-ayırıcı söylem tespit etmişlerdir. Söylem analizlerinde Türk, Türkiye, Ermeniler, PKK, Kürtler, Müslüman vb. kelimeleri seçmişlerdir. Çalışmanın sonucunda bulguları şu şekilde ifade etmişlerdir:

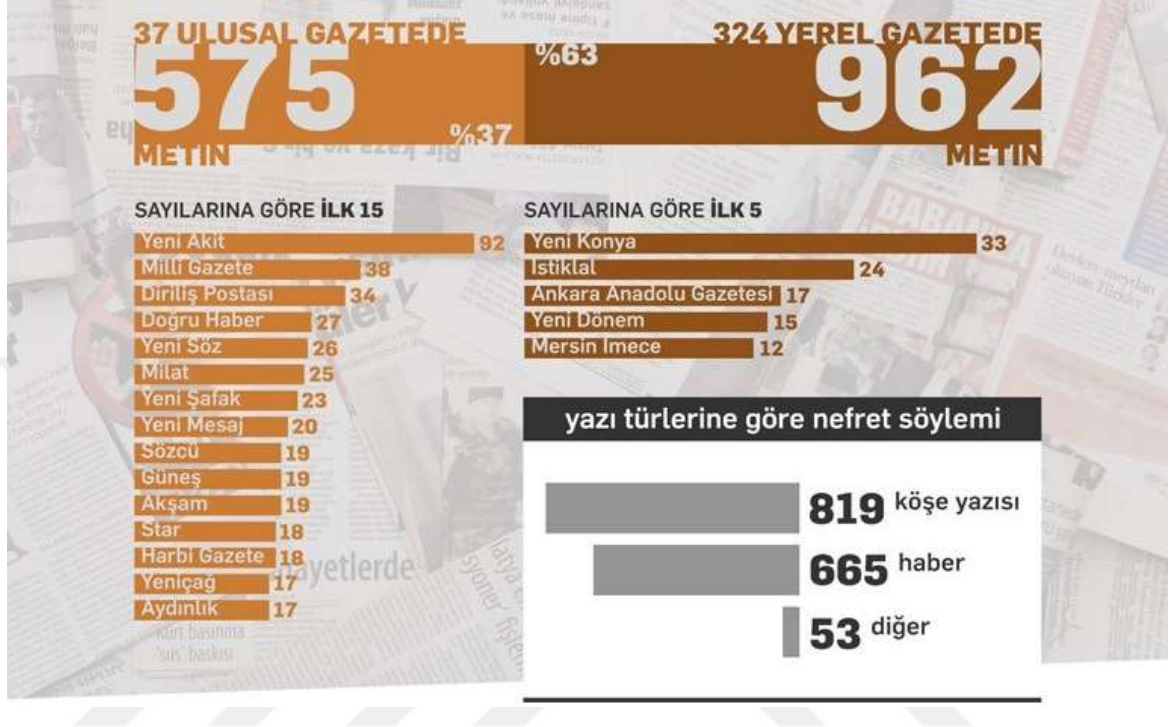
Azınlık gruplarının sözünü başlığa çıkarmakta zorlanan editoryal müdahale, suç ve şiddet ile Kürt sorununu yan yana getirmekte zorlanmamakta, etnik gruplar arasında nefret ve iğrenme duygularını körükleyen ifade ve kalıpları doğallaştırmakta, Türklüğü mutlak bir öz halinde metinleştirmek için abartılı övgü ve mağduriyet hallerinden beslenmektedir. Türkiye'de yaşayan Romanlara, Araplara, Süryanilere, Yahudilere, Asyalılara, siyahlara, eşcinsellere, cemaat ve tarikatlara yönelen gündelik dilin içine stereotipler aracılığıyla yerleşen ise gazete sayfalarında görünmez kılınmaktadır. Aksine, haber dili, bu türden grupların habere konu edildiği durumlarda, yerleşik stereotipleri yeniden üretmektedir (s. 175).

Yine aynı doğrultuda İbrahim Efe tarafından Siyaset, Eğitim ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETAV) desteği ile gerçekleştirilen 2015 yılında *Türkiye Basınında Suriyeli Sığınmacılar* adlı rapordan bahsedilebilir. Raporda 2011-2015 yılları arasında *BirGün*, *Evrensel*, *Cumhuriyet*, *Hürriyet*, *Ortadoğu*, *Zaman*, *Sabah*, *Yeni Şafak* gazeteleri incelemeye alınarak Suriyeli göçmenlerle ilgili gazetelerin tutumları değerlendirilmiştir. Bulguların sonucunda *BirGün* ve *Evrensel* gazetelerinin daha çok sığınmacıların sorunlarıyla ve doğrudan sığınmacıların ağzından haber yaptıkları tespit edilmiştir. *Cumhuriyet*, *Hürriyet* ve *Ortadoğu* gazetelerinde ise sorunlar siyasi yönleriyle ele alınmış ve “ekonomik külfet” argümanı öne çıkartılarak sığınmacılarla ilgili olumsuz duygular pekiştirilmiştir. *Sabah* gazetesinde ise sorun yalnız siyasi bir soruna indirgenmiş ve sığınmacıların sorunları göz ardı edilmiştir. *Yeni Şafak* gazetesinde ise sığınmacı sorunları yalnız dini referansla ele alındığı için sınırlayıcı ve engelleyici bulunmuştur (s. 66-67).

Konuyla ilgili bir başka çalışma Hrant Dink Vakfı'nın *Medyada Nefret Söyleminin İzlenmesi* araştırmasıdır. Çalışmada 2018 yılı Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos aylarını kapsayan dönemde 52 yayın incelemeye alınmış ve 1589 yazıya ulaşılmıştır. Ulaşılan 1589 yazı içerisinde 51 değişik grup hakkında 2035 nefret söylemi içeren içerik tespit edilmiştir (2018).

Bu bağlamda 37 ulusal, 342 yerel gazete incelemeye alınmıştır. İncelemeye alınan gazetelerin isimleri ve yazı türlerine göre nefret söylemi sayıları aşağıdaki gibidir.

Şekil 7. Ulusal ve Yerel Basında Nefret Söylemi

Bunun yanı sıra nefret söylemine en çok maruz kalan grubu Yahudiler ve arkasından Suriyeliler oluşturmuştur. “2014-2015’te bu gruplara eklenen Suriyeliler, medya izleme verilerine göre, hakkında en çok nefret söylemi üretilen gruplar içinde 2017 yılında ikinci, 2018 yılında üçüncü, 2019 yılında yine ikinci sırada yer aldı” (Özkan, 2021, s. 112). Belirlenen yıllarda Yahudiler, haklarında en çok nefret söylemi üretilen grup olmuştur.

Şekil 8 Hakkında En Çok Nefret Söylemi Üretilen Grup

Bütün bu çalışmaların ışığında medyanın nefret söylemini üretmede önemli bir rolü vardır denebilir. Haber medyası nefret söylemlerini kimi zaman gazetenin daha çok satış yapması için kimi zaman hakim ideoloji uyarınca egemenin isteklerini yerine getirmesi için üretir. Yine de her halükarda daha çok kar etme, daha çok satış yapma ya da internet ortamlarında daha çok tıklanma sebeplerin başında sayılabilir.

2.4.1.1. Türk Basınında Suriyeli Göçmenler

Medya, yaşadığı toplumdan ayrı bir güç olarak düşünülmemelidir. Aksine medya çeşitli biçimlerde içinde bulunduğu topluma ve iktidar ilişkilerine bağımlıdır. Türkiye’de de medya kurum ve kuruluşları haber içeriğini belirli dinamiklere dayandırarak üretir. Bunlardan ilki gazetelerin daha çok satılma kaygısı veya içeriklerini internet ortamlarına taşıyan gazetelerin daha çok etkileşim alma kaygısıdır. Daha çok satış/etkileşim daha çok kar elde etmek anlamına gelmektedir. Bu anlamda medya kuruluşlarının ürettiği haber ve içeriklerin kar odaklı olduğu unutulmamalıdır. Bir diğer dinamik haberi oluşturan gazetecinin içinde yaşadığı toplumdan ayrı bir birey olarak düşünülmemesi gerektiğidir. Gazeteciler her ne kadar tarafsız olsa bile konuyu ele alış biçimdeki farklılıklardan dolayı politik olarak taraf olurlar. Bununla beraber gazeteciler içeriği ürettikleri kurum ve kuruluşun ideolojik yatkınlığına göre içerik üretmek durumundadırlar. Bu yatkınlıkları belirlemek her zaman kolay değildir. Ancak Türkiye gibi ülkelerde (Amerika’da da benzer bir ağ vardır) medya kurum ve kuruluşları sermaye sahibi

ile hükümete muhalif olanlar olarak ayırmak gereklidir. Çünkü Ak Parti Suriyeli göçmenler konusunda her zaman açık kapı bırakarak, göçmenlerin Türkiye'ye gelişini desteklemiştir. Öte yandan muhalefet partileri (Cumhuriyet Halk Partisi, İyi Parti, Zafer Partisi vb.) çeşitli şekillerde bu politikayı zaman zaman eleştirmiştir. Bu doğrultuda hükümete yakın sayılabilecek gazetelerde yer alan Suriyeli temsili ile muhalefete yakın gazetelerde yer alan Suriyeli temsili arasında farklar yer almaktadır. Yapılan çalışmalar özellikle hükümet ve yanlısı-merkez sağ gazetelerin Suriyeli göçmenleri haberleştirirken belirli bir ideolojinin izinden tutarlı bir biçimde gitmek yerine, hükümetin Suriyeli göçmen politikasına göre dönem dönem değişkenlik gösteren bir tutum benimsediği yönündedir (Şen, 2017). Bu durum Suriyeli göçmenlerin hükümetin iç veya dış politikadaki başarısını veya başarısızlığını belirtmek için araçsallaştırılmalarına neden olmaktadır (Çağlar & Özkır, 2014).

Hükümet yanlısı gazetelerde yapılan Suriyeli göçmen teması genel olarak hükümetin politikalarını övmek üzerine şekillenmiştir (Yaylacı & Yetkin, 2015). Hükümet yanlısı olarak seçtikleri Hürriyet ve Yenişafak'ta Suriyeli göçmenlerin temsili üzerine çalışan Filiz Yaylacı ve Mine Yetkin, bu gazetelerde genellikle Suriyelilerin mağdur kimlikleri üzerinde durulduğunu belirtmişlerdir. Hükümet, mağdur gruba sahip çıktığı için ise Suriyeli göçmenler konusunda iyi bir politika izlediği iması verilmiştir. Yine bu gazetelerde CHP ve HDP'ye Suriyeli göçmen temsili üzerinden eleştiriler yapılmıştır.

Muhalefet yanlısı haber kanalları ise Suriyeli göçmenleri çeşitli dışlayıcı pratiklerle ötekileştirerek AKP'nin siyasi başarısızlıklarının altını çizmek için araçsallaştırmıştır (Boztepe, 2017). Bu durum da göçmenlerin yaşadığı gerçek sorunların göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Örneğin göçmenlerin ucuz emek olarak iş piyasasında yer aldığı, çocuk göçmenlerin yasadışı bir şekilde çalıştırıldığı ya da sigortasız çalıştırılan binlerce ucuz işçi hakkında yapılan haber sayısı kısıtlıdır. Suriyeli göçmenler haber kanallarında veya gazetelerde ya hükümetin politikaları övmek amacıyla "mağdur kardeşlerimiz" kimliğiyle ya da hükümetin politikalarını yermek amacıyla "suçlu ve ekonomik yük" kimliğiyle yer almaktadır. Özellikle hak odaklı haberciliği benimseyen az sayıdaki alternatif haber medyası Suriyeli göçmenlerle ilgili gerçek sorunlarına değinmektedir (Şen, 2017).

Sol ideolojiyi benimseyen çeşitli gazetelerde yer alan Suriyeli göçmen temsillerinde daha çok patron-işçi ilişkisine yer verildiği gözlemlenmiştir (Artar, 2019). Çalışmada sol ideolojiden seçilen Cumhuriyet, Evrensel, BirGün ve Özgürlükçü Demokrasi gazetelerinde göçmenlerin ucuz emek olarak zor şartlarda çalıştırılmalarına yer verildiği belirtilmiştir.

Özellikle sorunun kaynağı olarak göçmenleri değil onları sömüren patronların gösterilmesi önemli bir bulgudur. Bu gazetelerde işçi sınıfının beraber hareket etmesinin gerekliliği vurgulanarak, göçmenler “onlar” olarak ötekileştirilmemiştir. Çalışmada liberal ve merkez sağ olarak nitelendirilen gazetelerin (Habertürk, Hürriyet, Sabah) ise göçmenlerin ucuz emek olarak çalıştırılmasına hiç değinmediği gösterilmiştir (Artar, 2019).

Sonuç olarak hem hükümet yanlısı hem hükümet karşıtı gazeteler ve haber kanalları sürekli olarak egemen söylemi tekrar ederek yaygın inanışları dolaşıma sokmaktadır çıkarımı yapmak yanlış olmayacaktır. Suriyeli göçmenler bir yanda “mağdur kardeşlerimiz” diğer yanda “suçlular, kaçakçılar, ekonomik külfetler” olarak temsil edilmektedir. Bu temsiller dönemin egemen söylemleriyle oldukça paraleldir. Az sayıda hak odaklı habercilik yapan gazeteler ise egemen söylemleri tekrar etmemiş, göçmenlerin yaşadığı sorunlara değinmiştir. Bu çalışmada ise egemen söylemle paralel olarak nefret söylemi içeren gazete haberlerinin çözümlemesine yer verilmiştir.

2.4.1.2. Nefret Söylemine Yönelik Mücadele Türleri

Nefret söyleminin tanımından çok nasıl üretildiğine dair stratejiler daha belirgindir. Bununla birlikte nefret söyleminin sınırlandırılması meselesi dünyada ve elbette Türkiye’de de ifade özgürlüğü tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Bu anlamda ulusal ve uluslararası hukuksal düzenlemeler daha çok nefret söylemi ile birlikte anılan nefret suçlarıyla birlikte oluşturulmuştur. Nefret söylemi ile mücadelede yalnızca hukukun yeterli olmadığının daha önceden altını çizmiştim. Haber medyasının nefret söylemlerini üreterek ırkçılığı kışkırttığı ve kimi durumlarda tetikçilik yaptığı göz önünde bulundurularak, bu durumla mücadele kapsamında Sevdâ Alankuş’un 2016 yılında hazırladığı *Barış Gazeteciliği Elkitabı*’ndan bahsedilebilir.

2.4.1.2. Uluslararası Ve Ulusal Yasal Düzenlemeler

Türkiye’nin de katılımcısı olduğu Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) nefret suçunu şöyle tanımlamıştır:

Mağdurun, mülkün ya da işlenen bir suçun hedefinin, gerçek veya hissedilen ırk, ulusal ya da etnik köken, dil, renk, din, cinsiyet, yaş, zihinsel ya da fiziksel engellilik, cinsel yönelim veya diğer benzer faktörlere dayalı olarak benzer özellikler taşıyan bir grupla gerçek ya da öyle algılanan bağı, aidiyeti, desteği ya da üyeliği nedeniyle seçildiği, kişilere veya mala karşı suçları da kapsayacak şekilde işlenen her türlü suçtur (akt. Karan, 2013, s. 96)

Bu ifadeye göre bir suçun nefret suçu bağlamında değerlendirilebilmesi için ille nefret saikiyle işlenmiş olması gerekmez. Aynı zamanda yasada özel olarak nefret suçu ifadesi geçmemektedir. Başka bir deyişle yasa nefret suçu ifadesini özel olarak içermese dahi, nefret suçları ile mücadele kapsamında değerlendirilebilecek niteliklere sahiptir.

Nefret söyleminin sınırlandırılmasının beraberinde ifade özgürlüğü tartışmalarını getirdiğinden yukarıda bahsetmiştim. Nefret söylemi ile ifade özgürlüğü arasındaki ilişki uyarınca, ifade özgürlüğünün tanımlaması yapılmalıdır. Karan'a göre (2013), insan hakları devletlere çeşitli yükümlülükler getirmektedir. Bu yükümlülüklerin arasında "Devletlerin insan haklarına saygı göstermesi, hak sahibi olan bireylerin haklarından faydalanmasını engellememeyi gerektirir" (Karan, 2013, s. 99) vardır. "İnsan haklarının korunması yükümlülüğünde, insan haklarının devlet veya üçüncü bir kişi tarafından ihlal edilmemesinin güvence altına alınması söz konusudur" (Karan, 2013, s. 99). Karan şöyle devam eder, insan hakları devletler açısından iki yönlü yükümlülük doğurur. İlki bireyin haklarının üçüncü şahıslar tarafından ihlal edilmemesinin güvence altına alınması diğeri ise bizzat devletin kendisinin hak ihlallerine yol açmamasıdır. Bununla birlikte Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), 10. maddesinin 1. Fıkrasında "herkesin ifade özgürlüğüne sahip olduğu" ifadesi yer alır. Devamında aynı maddenin 2. fıkrasında ise şu ifadeler yer alır:

Görev ve sorumluluklar da yükleyen bu özgürlüklerin kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi veya yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlara tabi tutulabilir.¹³

Buna göre Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), bahsedilen maddedeki ifade özgürlüğü ile ilgili bazı denetimler getirmiştir. Bu denetimleri üç ölçüt uyarınca getirmiştir: Hukuken öngörülme, meşru amaç ve demokratik bir toplumda gereklilik (Karan, 2013, s. 102). Hukuken öngörülme, bir yasanın erişilebilir olmasından hareket eder ki vatandaşlar bu doğrultuda eylemlerinin sonuçlarını öngörebilsinler. Meşru amaç, zaten 10. Maddede sayılan nedenlerdir. Demokratik bir toplumda gereklilik ise, ifade özgürlüğünü kullanan bir kişinin bu özgürlüğünü kullanabileceği bir sınır zorunluluğu anlamına gelir.

¹³ <https://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf> /Erişim Tarihi: 03/06/2019

Avrupa Komisyonu'nda (Council of Europe) dönem dönem nefret söyleminin etkilerinden bahsedilmiş ve Avrupa'yı nefret söylemi ve nefret suçlarından arındırmak üzere çeşitli çözüm önerileri sunulmuştur. Komisyon, nefret söylemini birarada yaşama hukukunu ihlal eden bir kavram olarak ele almaktadır¹⁴.

Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (The European Commission against Racism and Intolerance)¹⁵ nefret söylemini şöyle tanımlamıştır: “Nefret söylemi, çeşitli sebeplerle birey veya gruplara karşı kin, şiddet ve ayrımcılığı savunan, kışkırtan, teşvik eden veya haklı çıkaran birçok ifade biçimini kapsar” (Hate speech and violence). Tanımın devamında ise nefret söylemi, hukukun üstünlüğü ilkesine, insan haklarının korunmasına ve demokratik bir topluma engel olan bir kavram olarak nitelendirilmiştir. Bu anlamda nefret söylemi belirlenip engellenmediği takdirde şiddet eylemlerine ve daha geniş ölçekte çatışmalara neden olma potansiyeli taşımaktadır. “Bu anlamda nefret söylemi nefret suçlarına zemin oluşturabilecek hoşgörüsüzlüğün en aşırı biçimidir”¹⁶. Komisyon nefret suçlarının belirlenerek cezai bir yaptırımı olması gerektiğinin de altını çizmektedir.

Birleşmiş Milletler (United Nations) ise nefret söylemini (United Nations Strategy and Plan of Action on Hate Speech'ten hareketle) benzer bir biçimde tanımlamıştır. “Nefret söylemi, insanları veya grupları, din, etnik köken, milliyet, ırk, renk, soy, cinsiyet veya diğer kimlik faktörleri temelinde hedef alan, saldırgan veya aşağılayıcı dil kullanan, sözlü, yazılı veya davranışsal iletişim her türünü kapsar” (Understanding hate speech). Yine Birleşmiş Milletler de nefret söyleminin demokratik bir çoğulcu yaşam için engel teşkil ettiğinin üzerinde durur. Çünkü onlara göre nefret söylemi bireysel değil bütün toplumu etkileyen bir suçtur. Bununla beraber nefret söyleminin insan haklarına aykırı bir olgu olduğunu ancak tanımının henüz hala netlik kazanmadığını da vurgular. Tanımındaki muğlaklığın asıl sebebi ise nefret söyleminin düşünce özgürlüğü ile arasındaki ayrımın net bir biçimde yapılamamasındandır.

İnsanları veya grupları, din, etnik köken, milliyet, ırk, renk, soy, cinsiyet veya diğer kimlik faktörleri temelinde hedef alan, saldırgan veya aşağılayıcı dil kullanan, sözlü, yazılı veya davranışsal iletişim her türüne nefret söylemi denir.

¹⁴ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0777> Erişim Tarihi: 12/01/2024

¹⁵ Council of Europe (Avrupa Konseyi) bünyesinde yer alan bir alt komisyon.

¹⁶ <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/hate-speech-and-violence> Erişim tarihi: 12/01/2024

Nefret söylemi ile ilgili Türkiye’deki hukuki düzenlemelere bakılacak olursa Türk Ceza Kanunu’nun (TCK) 122, 125 ve 126. maddeleri öne çıkmaktadır.¹⁷ Buna göre 122. madde *nefret ve ayrımcılık* başlığı altındadır. Maddenin tamamı şöyledir:

(1) Dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefret nedeniyle;

a) Bir kişiye kamuya arz edilmiş olan bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya kiraya verilmesini,

b) Bir kişinin kamuya arz edilmiş belli bir hizmetten yararlanmasını,

c) Bir kişinin işe alınmasını,

d) Bir kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını, engelleyen kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Hakaret başlığı altında bir diğer yasal düzenleme 125. maddedir:

(1) Bir kimseye onur, şeref ve saygınlığını rencide edebilecek nitelikte somut bir fiil veya olgu isnat eden [...] veya sövmek suretiyle bir kimsenin onur, şeref ve saygınlığına saldıran kişi, üç aydan iki yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır. Mağdurun gıyabında hakaretin cezalandırılabilmesi için fiilin en az üç kişiyle ihtilat ederek işlenmesi gerekir.

(2) Fiilin, mağduru muhatap alan sesli, yazılı veya görüntülü bir iletiyle işlenmesi halinde, yukarıdaki fıkra da belirtilen cezaya hükmolunur.

(3) Hakaret suçunun;

a) Kamu görevlisine karşı görevinden dolayı,

b) Dini, siyasi, sosyal, felsefi inanç, düşünce ve kanaatlerini açıklamasından, değiştirmesinden, yaymaya çalışmasından, mensup olduğu dinin emir ve yasaklarına uygun davranmasından dolayı,

c) Kişinin mensup bulunduğu dine göre kutsal sayılan değerlerden bahisle, İşlenmesi halinde, cezanın alt sınırı bir yıldan az olamaz.

¹⁷ TCK’nın bütün maddeleri <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf> ‘dan alınmıştır. Erişim tarihi: 03/06/2019

Halkı kin ve düşmanlığa tahrik veya aşağılama başlığı altında ise 216. Maddeden bahsedilebilir:

(1) Halkın sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge bakımından farklı özelliklere sahip bir kesimini, diğer bir kesimi aleyhine kin ve düşmanlığa alenen tahrik eden kimse, bu nedenle kamu güvenliği açısından açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkması halinde, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Halkın bir kesimini, sosyal sınıf, ırk, din, mezhep, cinsiyet veya bölge farklılığına dayanarak alenen aşağılayan kişi, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(3) Halkın bir kesiminin benimsediği dini değerleri alenen aşağılayan kişi, fiilin kamu barışını bozmaya elverişli olması halinde, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Yasanın 216. Maddesi diğer maddelere göre nefret söyleminin engellenmesi konusunda daha net ifadelere sahiptir. Yasayla ilgili Ayşe Kaymak'ın (2010) görüşleri şöyledir:

TCK'nin 216. maddesindeki düzenleme içerik olarak nefret suçunu önlemeye en uygun yasal düzenlemedir. Bu nedenle yukarıda da dile getirildiği gibi, kimi hukukçular bu maddenin gerekçesi ve asıl amacına yakışır bir biçimde uygulanması halinde, nefret suçlarının büyük oranda önlenebileceğini düşünmektedirler. Şüphesiz uygulanmasında yaşanan sorunların en temel nedenlerinden biri, resmi devlet ideolojisinin yargı pratiğinde oluşturduğu gelenektir. *Devlet Güvenlik Mahkemelerinden Özel Yetkili Ağır Ceza Mahkemelerine* evirilen süreçte, “devletin bekasını korumak” ilkesi, hâkim ve savcıların kendilerine yükledikleri asli bir görev olarak değişmeden kalmıştır. Hâkim ve savcıların kendilerini biçtikleri bu misyon olduğu yerde durdukça, yargı kurumu için, *bir kişinin veya grubun nefret söylemine ya da suçuna maruz kalmasını önlemek*, hukuki açıdan devletin bekasını ya da Türklüğü korumak kadar önemli olmayacaktır. Çünkü maddenin gerekçesinde belirtilen hususların aksine, TCK'nin 216. maddesinde korunan değer, *farklılıklar* değil yine *Türklük* olduğu sanılmaktadır. Hal böyle olunca, resmi devlet ideolojisine karşı çıkan ve onu eleştiren herkesin, “halkı kin ve düşmanlığa tahrik” etme suçlamasıyla karşı karşıya gelmesi tesadüf gibi görünmemektedir. ... Yine de TCK'nin 216. maddesinin tümünden olumsuz bir uygulamaya sahip olduğunu söylemek imkânsızdır. Nefret söylemine karşı yürütülen mücadele bakımından bu maddenin olumlu uygulamalarına da tanık olunmuştur (s. 268).

Nefret söyleminin çok boyutluluğu hem tanımının yapılmasında hem sınırlarının belirlenmesinde hem de mücadele yöntemlerinde zorluğa neden olmaktadır. Yukarıda da gösterildiği üzere Türkiye medyası çeşitli şekillerde nefret söylemi içeren haberlere yer vermektedir. Van Dijk'in (2010) de belirttiği gibi haber medyası insanların düşünceleri üzerinde etkilidir. Bu anlamda haber medyası toplumun ideolojik yatkınlıklarını belirlemede önemli bir dinamiktir. Haber medyasının internet ortamına taşınmasının ardından her türden

haber/söylem daha hızlı yaygınlaşma olanağı bulmuştur. Bunun yanı sıra haber altı yorumları herkese açık şekilde yapılabilir olmuştur. Artık yeni medya ortamlarında üretilen içeriklerin herhangi haber kaynağına referans vermesi gerekmez, insanlar içerik üretiminde özgür birer kullanıcı haline gelmişlerdir. Dolayısıyla üretilen içeriğin toplumun ideolojisine etki etmesi için ille de haber olması gerekmemektedir. Etkileşimi en çok olan içerikler daha çok görünürlük kazanarak daha çok kullanıcının karşına çıkar ve bu yolla insanların ideolojik yatkınlıklarına daha çok etki eder. Bu anlamda yeni medya ortamlarında üretilen içerikleri “söylem” olarak değerlendirmek gerekliliği ortaya çıkar. Bunun için ilk olarak yeni medya ortamlarının özellikleri tanımlanmalı ve arkasından nefret söyleminin üretilmesinde sosyal medya platformlarının etkisi araştırılmalıdır.

BÖLÜM III

YENİ MEDYA ORTAMLARINDA NEFRET SÖYLEMİ

Bu bölümde ilk olarak yeni medya ortamlarının genel anlamda tanımı yapılacaktır. Yeni medya ortamının geleneksel medyadan farklılaşan özelliklerine değinilecek ve bu özelliklerin nefret söyleminin yayılmasındaki rolü tartışılacaktır. Daha sonra yeni medya ortamı olarak yaygın kullanılan sosyal medya platformları ve arkasından X platformunun özelliklerine değinilecektir. X'in kurulduğu günden bugüne çeşitli güncellemelerine de değinilip bu güncellemelerin nefret söyleminin yaygınlaşmasındaki etkilerinden bahsedilecektir. Bu bölümde son olarak sosyal medya algoritmalarına değinilecek ve X'in algoritmalarının nefret içerikli paylaşımları diğer içeriklere göre nasıl öne çıkardığı açıklanacaktır.

3.1. Yeni Medya Ortamının Özellikleri

Yeni medya; akıllı telefonlar, oyun kolları, oyun ortamları gibi araçlardan oluşmaktadır. ve Web 2.0 tabanlı internet paylaşım ortamlarını ifade etmek için kullanılır. Bu paylaşım ortamları arasında en popüler olarak video paylaşım ağı YouTube, toplumsal paylaşım ağı Facebook ve X, fotoğraf ve video paylaşım ağı Instagram, video paylaşım ağı Tiktok sayılabilir.

Web 1.0'dan teknolojisinden farklı olarak web 2.0 teknolojisinde kullanıcılar, kullanıcısı oldukları uygulamaların içeriklerini üreterek diğer kullanıcılarla paylaşabilirler. Yani kullanıcılar içeriklere müdahale edebilirler. Web 1.0 ise internet ortamında hazırlanmış bir içeriğin diğer internet tarayıcıları üzerinden ulaşılması anlamında kullanılmaktadır. “Bu nedenle, Web 2.0 uygulamalarda yer alan içerikler, geleneksel medyadaki aksine, çok sayıda kullanıcı tarafından üretilmekte, yeniden ve yeniden dolaşıma sokulmakta, yine aynı kullanıcılara ulaşarak tüketilmektedir” (Çomu & Binark, 2013, s. 199). *Yeni medya* ifadesi ise web 2.0'ı kapsamaktadır ancak yalnızca onunla sınırlı değildir. Çünkü yeni medya tanımı gereği içeriklere farklı cihazlardan ulaşılabilmesi anlamını da taşır. Bu sebeple yeni medya daha geniş bir kullanımı ifade eder.

Nefret söylemi, yeni medya ortamlarında geleneksel medyaya (gazete, televizyon, sinema vb.) göre daha kolay yaygınlaşmaktadır. Bunun sebebi ise yeni medya ortamlarının kendilerini geleneksel medyadan farklılaştıran özellikleridir. Bu özellikler şunlardır: Dijitallik, Etkileşimsellik, Hipermetinsellik, Yayılım, Sanallık ve Multimedya Biçimselliği.

3.1.1. Dijitallik

Dijitallik, medya ortamlarındaki içeriklerin sayısal kodlara dönüştürülmesi anlamına gelir. Bu içerikler çok büyük boyutlu ses, görüntü ya da videolar olabilirler. Öncelikle büyük boyutlu içeriklerin sayısal kodlara dönüştürülmesi içeriğin kapladığı alanı daraltmak anlamına gelir. Dijitallik büyük oranda verilerin kapladığı alandan diğer bir deyişle verilerin depolanmasından tasarruf sağlar. Bununla birlikte içeriğin küçülmesi ve kod sistemlerinde yazılmasıyla o içeriğin çevrimiçi ortamlarda daha kolay ve daha hızlı dolaşabilmesi sağlanmış olur. Dijital olmayan sistemlere ise *analog sistemler* denir. Analog sistemlerde, içerik yalnızca onunla uyumlu araçlarla okunabilir hale gelir. Analog çalışan fotoğraf makinelerinde, fotoğraf çekildikten sonra fotoğrafa ulaşabilmemiz için fotoğraf filmini banyo ettirmemiz gerekir. Genel olarak analog sistemlerin çalışma prensipleri böyledir. Dijital sistemlerde ise tüm veriler sayısal olarak kodlandıklarından dolayı bu kodlara erişim çeşitli bilgisayar yazılımları aracılığıyla daha kolaydır. Erişimin daha kolay olması ise verinin ya da içeriğin değiştirilmesinin, dönüştürülmesinin ve kopyalanmasının da daha kolay olması anlamına gelmektedir. Üstelik dijital yollarla çoğaltılan verilerde orijinali ile kopyası arasında -analog sistemlerden farklı olarak- bir fark bulunmaz. Dijitalliğin sağladığı bir diğer olanak ise verilerin dolaşımında veriyi sayısal koda dönüştürüp hacmini küçültmek mesafeyi aradan kaldırmasıdır. Bu özellik sayesinde kilometrelerce uzak bir yerle büyük hacimli bir içerik çok kısa bir sürede paylaşılabilir hale gelir.

3.1.2. Etkileşimsellik

Etkileşimsellik, yeni medyanın belirleyici özelliklerinden biridir. Geleneksel medya ile yeni medya arasındaki okur-kullanıcı farkı yeni medyanın etkileşimsellik özelliği ile belirlenir. Geleneksel medyada anaakım paradigma uyarınca okur, görece daha pasif bir konumdadır. Okur ya da izlerkitle mesajla girdiği ilişkide aktif özneler olmaktan daha çok pasif nesnelerdir çünkü mesaja anında müdahale etme yetkinliği yoktur. Yeni medya uygulamalarında ise izlerkitle mesajla daha yoğun bir ilişki kurar. Mesaja/içeriğe istediği zaman, istediği yerde, istediği kişilerle, istediği kadar yani kısaca tamamen kendi istediği gibi ulaşır. Bu sebeple yeni medya ortamları izlerkitleyi pasif konumdan çıkartarak aktifleştirir. Bunu ise etkileşimsellik özelliği ile yapar. Burada artık izlerkitle değil kullanıcı vardır. Bütün bunların ışığında etkileşimsellik özelliği bireysel tercihleri geleneksel medyaya göre daha çok önplana çıkarır denebilir. Çünkü kullanıcılar istedikleri içeriklere istedikleri yerde ve zamanda ulaşır o

içerikleri diğer kullanıcılarla yine istedikleri yerde ve zamanda paylaşabilirler. Üstelik bu paylaşımı eşzamanlı gerçekleştirebilirler. Örneğin X'e girmek için adres çubuğuna X yazılması, internet sunucularıyla bir etkileşime girmektir. Kullanıcı ulaştığı içerikle de etkileşime girebilmektedir. Örneğin X'e giren biri bir *tweet* (Xortamında paylaşılan içeriklere verilen isim) alıntılıyıp yorumda bulunur ve onu paylaşırsa içerik dönüştürülmüş olur. Bu yolla kullanıcı başka bir kullanıcı ile de etkileşime girmiş olur. Yani etkileşimsellik özelliği internet ortamlarında bireylerin tercihlerini önplana çıkararak, hem internetin kendisiyle hem içeriklerle hem de diğer kullanıcılarla çok hızlı bir şekilde ilişki kurmayı sağlar. Bu ilişki ise geleneksel medyanın sağlayamadığı türden bir ilişkidir.

3.1.3. Hipermetinsellik

Hipermetinsellik, aynı arayüzdeki içeriklerde bulunan farklı metinler arasındaki ilişki anlamına gelmektedir. Yeni medya özellikleri içerisinde hipermetinselliğin sayılabilmesi ise bir metnin farklı metinlerle bağlantılı olabilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu özellik sayesinde klasik okuma formlarından başka olarak metinler doğrusal olmayan bir sıralamada okunabilmektedir. Metin içerisinde yer alan her kelime, kullanıcıyı başka metinlere götürebilme özelliğine sahiptir. Kullanıcılar her yeni metinde sonsuz sayıda metne gidebilme olanağı bulurlar. Örneğin video paylaşım ağı olan YouTube'da, seçilen video izlenirken sayfanın kenarlarında izlenen video ile ilgili bağlantılı başka videolar çıkar. Ya da X'te takip edilen sayfalara göre, sayfanın arama kısmında kişiye özel *gündemler* oluşturulur. O gündemin içerisinde başka bir X sayfası, ya da başka bir arayüz örneğin YouTube videosu da olabilir. Yani kullanıcı her defasında yeni bağlantılı metinlere ulaşmış olur. Bu bağlantılar sonsuzdur.

3.1.4. Yayılım

Etkileşimsellik ve hipermetinsellik özellikleriyle yeni medya küçültülen verilerin kolay ve anında dolaşabilmesini ve dolaşan verilerin birbirleriyle bağlantılı olmasını sağlar. Yayılım özelliği ise bu iki özelliğin çalışabilmesine olanak veren sistemi sağlar. Öte yandan geleneksel medyada kullanılan *şebeke* kavramı ile yeni medyada kullanılan *ağ* kavramları, iletişimin yönündeki farklılıklardan gelir. “İletişim, şebeke yaklaşımında büyük ölçüde tek yönlü iken, yeni medya uygulamalarında iki taraf arasında ve farklı noktalara doğru uzayabilen bir yapı taşımaktadır. Böylelikle, sayısız farklı uygulama bir arada çalışabilmekte ve kullanıcılar bu uygulamalardan her birine erişebilmektedir” (Çomu & Binark, 2013, s. 203). İletişim bu anlamında ağ içerisindeki bütün içeriklerle ve kullanıcılarla kurulur; hem içeriklerin kendi

arasında hem kullanıcıların kendi arasında hem de içerik ve kullanıcıların aralarında. Şebeke sisteminden farklı olarak daha dağınık ve çok yönlüdür.

3.1.5. Sanallık

Sanallık, kullanıcının içerikle girdiği ilişkiden hareketle kullanıcıya ‘orada’lık hissini verir. “‘Sanallık’ dendiğinde akla gelen imge çoğunlukla sanallığın kendisine değil, bunu tecrübe eden bireylere ait bir imgedir. Sanallık, aslında kişilerin çevrimiçi iletişim halindeyken olduklarını hissettikleri uzam olarak tanımlanabilir” (Çomu & Binark, 2013, s. 204). Buradan hareketle kullanıcıların sanal ortamda kurdukları iletişimin gerçek olmadığını söylemek doğru olmayacaktır.

3.1.6. Multimedya Biçimselliği

Multimedya biçimselliği, imge, ses, metin ve sayısal verilerin okunup işlenmesi anlamına gelmektedir. “Yeni medyanın sahip olduğu multimedya biçimselliği göstergelerin, simge sistemlerinin, iletişim çeşitlerinin, farklı veri türlerinin tek bir araçta toplanmasıdır” (van Dijk’ten akt. Binark, 2007, s. 21-22). Yeni medya ortamının özellikleri arasında sayılmasından farklı olarak akıllı telefonlar, bilgisayarlar, oyun konsolları gibi cihazlar da multimedya biçimselliği özelliğine sahiptir; bu cihazlar sesleri, metinleri ve sayısal verileri aynı anda okuyup işletebilmektedirler.

Bütün bu özelliklere sahip olarak yeni medya ortamları nefret söyleminin yaygınlaşmasında geleneksel medyadan daha etkilidir.

3.2. Sosyal Medya Platformları

Web 1.0 internetin ilk yaygınlaşmaya başladığı dönemlere denk gelir. Web 1.0’da içerikler medya profesyonelleri tarafından hazırlanmış ve kullanıcılar bu içeriklere gerekli donanımlarla -arama motorları gibi- ulaşmışlardır. Web 1.0’da kullanıcılar içeriklerin yalnızca tüketicisi konumunda olmuşlardır. Ancak internetin yaygınlaşması ve teknolojiye ilerlemelerle Web 2.0’a geçilmiş ve kullanıcılar internet ortamlarında içerik üreticisi haline gelmişlerdir. Üstelik üretilen içeriklerin diğer kullanıcılarla paylaşılmasına da olanak sağlanmıştır. Web 2.0’ın başlangıcını ise *blog*lar oluşturmuştur. İlk dönem bloglarda üretilen içeriklere kullanıcılar yorum yapabilmekteydi. Zamanla bazı blog siteleri -web sitesi editörleri kontrolü koşuluyla veya değil- içerikleri de kullanıcıların oluşturmalarına olanak sağlamıştır.

Bloglar gelişerek çeşitli özellikleriyle ön plana çıkan sosyal medya uygulamaları veya platformları haline gelmiştir. Aslında sosyal medya platformlarının en önemli özelliği bireyselleştirilmiş kullanıcı profilleridir. Kullanıcılar, kullandıkları platformlar üzerinden sanal ortamda kendi profillerini yaratabilmekte ve oluşturdukları profilleri diğer kullanıcılarla sanal ortamda paylaşabilmektedirler. Günümüzde bütün sosyal medya platformlarının arayüzleri birbirlerinden farklı olsa da temelde benzer çalışma şekline sahiptir. Yaygın olarak kullanılan sosyal medya platformları arasında YouTube, Facebook, X, Instagram, Tiktok, Wikipedia¹⁸, LinkedIn sayılabilir.¹⁹

Facebook, sosyal medya platformları arasında önemli bir yere sahiptir. 2006-2007 yıllarında yaygınlık kazanarak bugün Alexa verilerine göre 2 milyar kullanıcıya ulaşmıştır. Facebook'un arayüzü diğer sosyal medya platformları gibi kullanıcıya bireyselleşmiş bir profil yaratma imkanı sunar. Kullanıcılar Facebook profillerine isimlerini, soyisimleri, aile üyelerini, okudukları okulları, çalıştıkları şirketleri ekleyebilirler. Bunun yanında ilişki durumlarını, ilgi alanlarını, dini inançlarını, siyasi görüşlerini de diğer kullanıcılarla paylaşabilirler. Diğer kullanıcılar, kullanıcının profilinde yazdığı bilgilere göre onu arayabilirler. Örneğin 1980 senesinde Örnek Lisesi'nden mezun olmuş bir kullanıcı bu bilgiyi profiline eklerse başka bir kullanıcı Facebook'un arama motorunda "Örnek Lisesi Mezunları" olarak arama yaparsa o kişinin profiline ulaşabilir. Kullanıcılar sanal ortamda yarattıkları kişileri özelleştirebilir. Kullanıcıların birbirleriyle iletişime geçerek Facebook profillerinde "arkadaş olurlarsa" birbirlerinin bilgilerini görebilirler. Yanı sıra anlık olarak ne yaptığını "Ne düşünüyorsun?" kısmında paylaşarak diğer kullanıcılara "şu anda ne yaptığı" hakkında bilgi verir. Bu bilgiyi yalnızca "Sıkılıyorum", "Arkadaşlarımla dışarıdayım", "Tatile Antalya'ya geldim" gibi yazıyla da verebilir ya da anlık olarak fotoğraf veya video paylaşabilir. Bu sayede diğer kullanıcılar, paylaşımda bulunan kişinin şu an ne yaptığı hakkında bilgi sahibi olur. Öte yandan kullanıcı bulunduğu şehri, bölgeyi, kafeyi vb. belirtmek isterse "Konum bildir" seçeneğinden konumunu paylaşabilir. Facebook, anlık durum bildirmeden başka olarak, eski tarihli fotoğrafları, videoları, belgeleri vb. paylaşmaya da elverişli bir sosyal medya platformudur. Kullanıcılar diğer kullanıcılarla paylaşmak üzere veya yalnızca kendisinin görebileceği gibi albümler oluşturabilir. Örneğin "2008 senesi tatili" adlı bir albüm oluşturup 2019 yılında paylaşabilirsiniz. Bu da Facebook'un arşiv oluşturma/depolamada diğer platformlara göre

¹⁸ Wikipedia'ya Türkiye'den erişim 29/04/2017 tarihinde engellenmiştir.

¹⁹ Veriler <https://www.alex.com/topsites> 'dan alınmıştır. Erişim tarihi: 08/06/2019

görece daha uygun olduğunu gösterir. Bunların yanı sıra kullanıcıların paylaştıkları *durumlar* kişinin -şayet ayarları özelleştirmediyse- arkadaş listesindeki kişilere açıktır. Bu ise söylemlerin ve özellikle nefret söylemlerinin hızlı yayılması açısından önemli bir faktördür. Paylaşılan durumun altına diğer kullanıcılardan gelen yorumlar kullanıcıların sanal ortamda “birlik” haline gelerek *sosyal medya lincine* neden olurlar.

3.3. Bir Mikroblog: X

Twitter (ilk kurulduğu ismiyle), 14 kişilik bir ekip tarafından 2006 yılında kurulmuştur. İlk fikir insanların durumlarını (o anda ne yaptıklarını) anlık olarak paylaşmaları üzerine şekillenmiştir. Aynı yıl Jack Dorsey tarafından güncellenmesinden bugüne Twitter, yaygınlığını gitgide artırmıştır. 25 Nisan 2011 tarihinden itibaren ise Türkçe olarak kullanılabilir hale gelmiştir. 27 Ekim 2022 tarihinde Twitter, iş insanı Elon Musk’ın şirketi tarafından 44 milyar dolara satın alınmıştır. Satın alındıktan sonra platformun ismi X olarak değiştirilmiştir. Musk’ın satın alımından sonra platformda nefret söylemlerinin arttığına yönelik iddialar güçlense de Musk bu iddiaları reddetmiştir²⁰.

X İfadeleri ve Kısaltmaları

Mention: Atılan bir tweet hakkında yorum yapmak anlamına gelir.

TT: “Trend Topic” anlamında kullanılan TT ifadesi, hakkında en çok tweet atılan 10 konuyu ifade etmek için kullanılır. Her ülkenin ve hatta şehrin TT listesi farklı olmakla birlikte dünya TT listesi için ayrı bir bölüm de vardır.

RT: “Retweet” anlamında kullanılan RT ifadesi, bir kullanıcın attığı tweeti başka bir kullanıcının paylaşması anlamında kullanılmaktadır. RT yoluyla paylaşılan tweet, RT eden kişinin profilinde görünür.

DM: “Direct Message” anlamında kullanılan DM ifadesi ise, kullanıcılar arasındaki özel mesajlaşma anlamına gelir. Bu mesajlaşma diğer kullanıcılar tarafından görüntülenemez. X DM’i bir nevi e-mail işlevi görür.

X, diğer sosyal medya platformlarından farklı olarak durum paylaşma özelliğini ön plana çıkarır. Profil oluşturma Facebook’la benzer şekildedir ancak daha az özelleştirme içerir.

²⁰ <https://www.theverge.com/2022/12/2/23489808/elon-musk-twitter-hate-speech-increase-content-moderation>

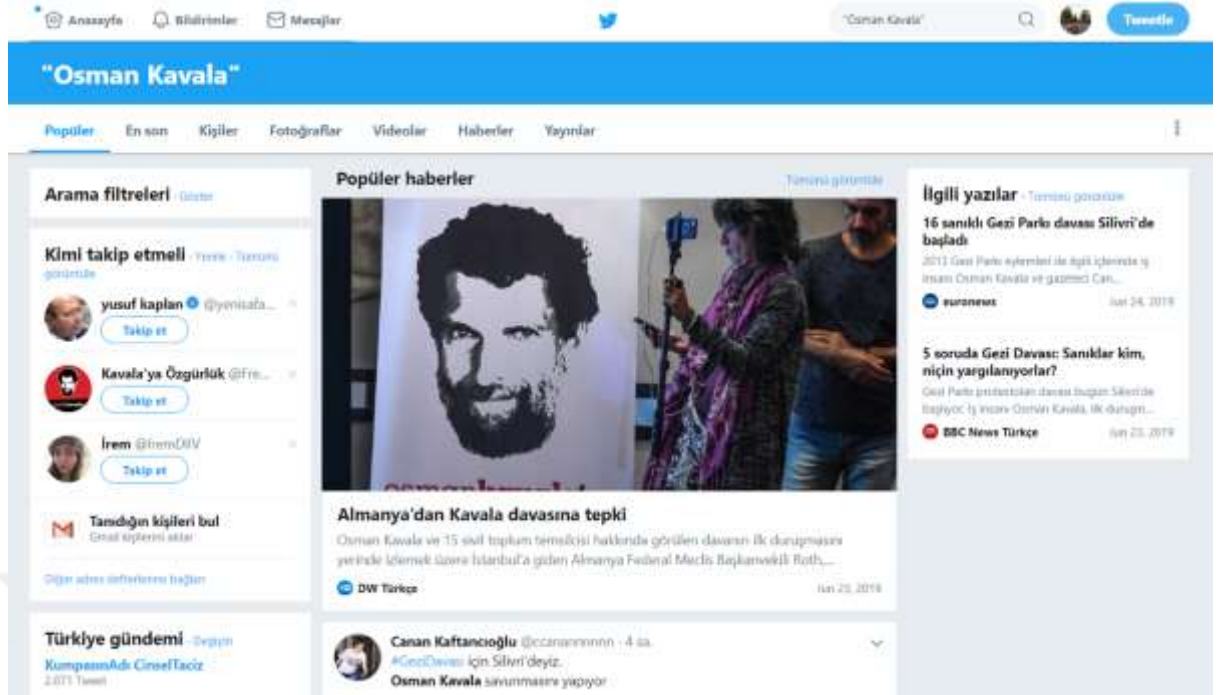
Kullanıcılar görmek istedikleri kullanıcıları takip ederek onların paylaşımlarını kendi akışlarında görebilirler. Kullanıcılar akışlarını özelleştirme imkanına sahiptir. Kullanıcının yalnızca kendi paylaşımlarının olduğu “profil”de diğer kullanıcıların paylaşımları görülmez. Anasayfada ise kullanıcının takip ettiği hesapların paylaşımları yer alır.

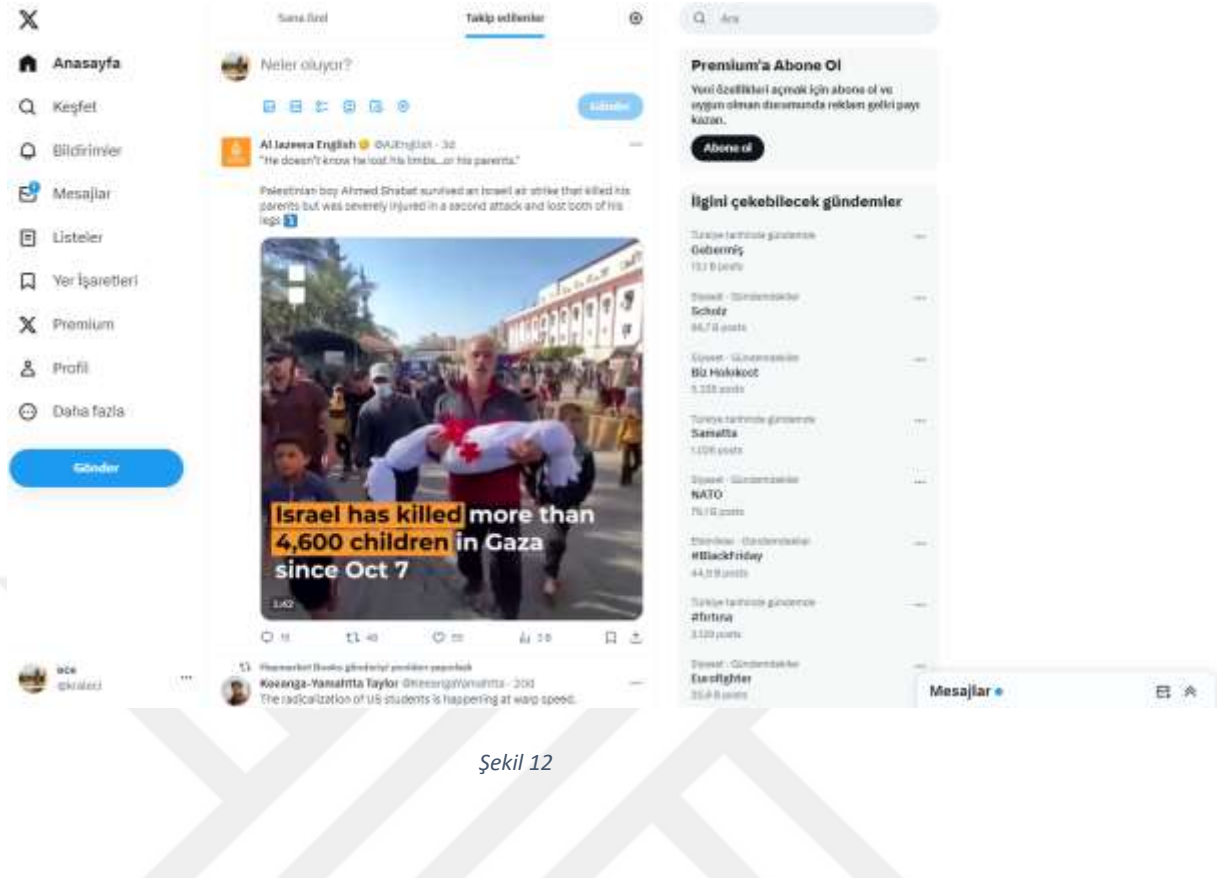
Şekil 10

Yukarıdaki görsel X anasayfasının 2019 yılındaki görünümüdür. “Neler oluyor?” kısmı kullanıcının paylaşım yapmasına yöneliktir. Kullanıcı, anasayfada takip ettiği 171 kullanıcının tweetlerini ya da o kullanıcıların RT’lerini görür. Yanı sıra @kralerci hesabını takip eden 86 kişi, bu kullanıcının tweetlerini görebilir. Sol alttaki gündem ise *hashtag* ile birlikte hakkında en çok tweet atılan maddeleri içerir. Gündem özelleştirmeye açıktır; kullanıcı başka ülkeleri, başka şehirleri veya dünya gündemini seçebilir. Kullanıcı gündemdeki tweetler hakkında tweet atmak isterse hashtag kullanmak zorundadır. Hashtag ile paylaşılan tweetler için ayrı bir bölüm vardır.

Şekil 11

Örneğin gündem maddelerinden biri olan #OsmanKavala olarak paylaşılan tweetler için ayrı bir anasayfa düzenlemesi vardır. Burada konuyla alakalı en çok RT alan yani popüler tweetler, en son atılan tweetler, konu hakkında tweet atan kişiler ve konuyla ilgili paylaşılan fotoğraf, video, haber ve yayınlar vardır. Hashtag ile atılan tweetler platformda kamuoyu oluşturulması açısından önemlidir. Çünkü kullanıcılar konu hakkında paylaşım yapan diğer kullanıcılarla ilişkiye girerek tartışma alanı yaratmış olurlar.

Şekil 12

Bu görsel ise X uygulamasının Elon Musk tarafından satın alındıktan sonra güncellenen 2023 tarihli arayüzüdür. 13 Ocak 2023 tarihli güncellemesinden sonra uygulamada kullanıcının takip etmediği ancak takip ettiği kullanıcılar ve onların içerikleriyle uyumlu olacak tweetler de anasayfada görünür hale getirilmiştir. “Sana Özel” seçeneği ile kişiye özel oluşturulmuş bir akış yaratılmıştır. Uygulamada “Sana Özel” bölümü şu şekilde tanıtılmıştır:

- Sana özel zaman akışınız, X’da takip ettiğiniz hesaplardan gelen postleri akış hâlinde gösterir. Çeşitli kaynaklarca belirlenmiş olan önerilen içerikleri de görebilirsiniz.
- Sana özel ile Takip edilenler zaman akışları arasında seçim yapabilirsiniz. Sana özel zaman akışında, takip ettiğiniz hesaplar veya ilgilendiğiniz konularla ilgili önerilere göre postler gösterilir. Takip edilenler zaman akışında, yalnızca takip ettiğiniz hesapların postleri gösterilir.
- X’ı Sana özel veya Takip edilenler sekmelerindeyken kapatırsanız son olarak hangi zaman akışını açtıysanız o zaman akışına yönlendirilirsiniz.
- Sponsorlu postler veya Repostler gibi içerikleri de zaman akışınızda görebilirsiniz.²¹

²¹ <https://help.twitter.com/tr/using-x/x-timeline>

Bu güncelleme kullanıcının en çok etkileşim verdiği tweetlerle doğrusal oluşturulmuştur. Bu bir anlamda kullanıcının daha çok etkileşim vermesine olanak sağladığı için uygulamanın daha uzun süre kullanılmasına da zemin hazırlar. Hem uygulamanın kullanıcı tarafından daha uzun saatler kullanılması hem de daha kullanıcının içeriklere daha fazla etkileşim vermesi şirketin karını artırmıştır.

X kuruluşundan 2017 yılına kadar 140 karakter sınırlamasına sahipti. 2017 yılında karakter sınırlamasını 240'a yükseltti. Bu uygulama X'i diğer sosyal medya platformlarından ayıran bir özelliktir. Çünkü (hazır metinlere yorum haricinde) daha önceki platformlarda böyle bir kısıtlama yer almamıştır. Bu yönüyle X daha anlık ve kısa süreli durum bildirmeye yöneliktir. Mikroblog olarak değerlendirilmesinin sebebi de budur.

X, kişilerin şahsi hesap olarak kullanılmasının yanı sıra şirketler tarafından da kullanılmaktadır. Markalar kullanıcıya doğrudan ulaşabildikleri içim reklamları X sayfaları üzerinden de yürütmeye başlamıştır. Siyasetçiler seçim kampanyaları ile ilgili bilgileri, yaptıkları görüşmeleri, katıldıkları konferansları vb. X'ten paylaşarak halkla doğrudan iletişime geçme olanağına sahip olmuşlardır. Bunların yanında tüzel kişilikler adına da hesaplar açılmış gazeteler, gruplar, vakıflar, dernekler, savunmalar vb. ideolojilerini, mücadelelerini, isteklerini bu platformdan paylaşma imkanı bulmuştur. X, özellikle haber medyası için önemlidir çünkü haberler okuyucuyla doğrudan iletişime girme imkanına sahiptir. Kullanıcı/okuyucu gazetenin paylaştığı habere yorum yapabilir, haberi kendi profilinde paylaşabilir veya mesaj yoluyla başka bir kullanıcıyla paylaşabilir. Kullanıcının habere yaptığı yorumlar (eğer kullanıcı tweetlerini korumaya almadıysa) herkese açıktır. Bu yolla kullanıcılar haber altı yorumlarında etkileşime girebilirler.

3.3.1. X'te Nefret Söyleminin Yayılmasında Algoritmaların Rolü

Center for Countering Digital Hate kurucularından Imran Ahmed sosyal medyada yaygınlaşan nefret söylemi üzerine çeşitli araştırmalar yapmaktadır. Kendisini bu çalışmalara yönlendiren şeyin yakın arkadaşının nefret cinayetine kurban gitmesi olarak ifade eden Ahmed, teknoloji şirketlerinin karlarını artırmak için bilinçli olarak nefret içerikli söylemleri

yaygınlaştırdığını söyler. Teknoloji şirketlerinin bunu algoritmalar aracılığıyla yapıldığını ekler²².

Sosyal medya algoritmaları toplumlar ve onların bilgi çeşitliliği üzerinde etkilidir. Söylemin kurucu işlevinden hareketle sosyal medyada üretilen ve dolaşıma sokulan söylemlerin bu etkisinden bahsedilebilir. Bu algoritmalar Amerika'nın Kaliforniya eyaletinde bulunan birkaç şirket tarafından kurgulanmaktadır. X için de algoritmalar kullanıcıların daha uzun süre platformda kalması ve daha çok etkileşim vermesi üzerine şekillendirilmektedir. Center for Countering Digital Hate tarafından yürütülen çeşitli araştırmalarda²³ sosyal medya kullanıcılarının pozitif yorumdan çok negatif yorum yapmaya meyilli oldukları ve algoritmaların bu doğrultuda kullanıcıların önüne daha çok hoşlanmadıkları içerikleri çıkardıkları sonucuna ulaşılmıştır. Kullanıcıların önüne daha çok hoşlanmadıkları veya katılmadıkları içerikler çıkmaya devam ettikçe kullanıcının zihninde önyargılar pekişmiş olur. Üstelik bu içerikler çoğu zaman eksik veya yanlış bilgi içermektedir. Bunun nedeni etkileşimi artırmaktır çünkü etkileşim arttıkça şirketlerin karı da aynı oranda artmaktadır. Yanlış veya eksik bilgilendirme yapan içerikler kullanıcıların karşısına çıktıkça nefret körüklenerek artmış olur. Özellikle saldırgan ve ayrımcı bir dil içeren içeriklerin X'te daha çok ilgi çektiğini ve daha hızlı yaygınlaştığı izlenmiştir. Algoritmalar kullanıcıların daha çok tepki/etkileşim vermesini istediği için de zaman zaman bu tarz içerikleri daha çok ön plana çıkararak diğer içeriklere göre öncelik verebilmektedir. Aynı zamanda X için çok önemli bir gelir kaynağı olarak reklamların kar marjındaki yeri oldukça büyüktür. Uygulama gelirinin %98'ini sponsorlu içeriklerden yani reklamlardan elde etmektedir. Reklamı yaptığı içeriklerin ise herhangi bir denetimi yoktur. Yani sponsorlu içerikler nefret söylemi içerebilir, hedef gösterebilir veya ayrımcı dil kullanabilir ve bunu sizin karşınıza çıkartabilir. Bu reklamın ve reklam kazancının herhangi hukuki bir denetimi ve yaptırımı yoktur.

Kısaca teknoloji şirketlerinin kar oranlarını artırmak için ayrımcı dil ve/veya nefret söylemi içeren reklamları öne çıkardığı açıkça gösterilmiştir. Bununla beraber yine ayrımcı dil ve/veya nefret söylemi içeren içeriklerin daha çok ilgi çekmesi ve daha hızlı yayılması

²² <https://hrantdink.org/tr/asulis/duyurular/3761-kaciranlari-cin-nefret-soyleminin-yayilmasinda-algoritmalar-ve-teknoloji-sirketlerinin-rolu-paneli-yapildi>

²³ İlgili raporlar şunlardır:

<https://counterhate.com/research/twitter-fails-to-act-on-twitter-blue-accounts-tweeting-hate/#about>

<https://counterhate.com/wp-content/uploads/2023/03/Toxic-Twitter-II-Final-Report.pdf>

<https://counterhate.com/blog/what-you-need-to-know-about-cdhs-latest-digital-hate-report/>

sebebiyle kullanıcıların anasayfasında diğer içeriklere göre öncelik bulabildiği de ilgili raporlarda belirtilmiştir. Bütün bunlar uygulamanın algoritmasını kodlayan insanlar tarafından bilinçli olarak yapılmakta ve hukuki bir yaptırımı bulunmamaktadır. Bu noktada devletlerin nefret söylemini yaygınlaştıran teknoloji şirketleri karşısında yaptırımlar hazırlamalı ve uygulamalar kişilerin yaşam hakkına saldıran herhangi bir içeriği yayınlamama ilkesi üzerine geliştirilmelidir. X'te "Sana Özel" güncellemesi kullanıcıların daha çok ayrımcı dile ve nefret söylemi içeren içeriklere maruz kalmalarına ve bu yolla halihazırda önyargıları varsa onları pekiştirmiş yoksa da oluşmasına zemin hazırlamış olur.

Bütün sosyal medya platformlarının çalışma prensipleri ve algoritmaları farklıdır. Benzer biçimde nefret söylemlerinin üretilmesi, yaygınlaştırılması ve yeniden üretilmesi de platformdan platforma değişiklik gösterir. Bu nedenle nefret söylemi araştırılacak platformun kendi özellikleri değerlendirilmelidir. Ayrıca platformun özellikleri ile seçilen araştırma yönteminin uygunluğunun da denetlenmesi gereklidir. Bu anlamda bir sonraki bölümde X'te nefret söylemi araştırması yapılırken, çalışmada kullanılacak yöntemle platformun uygunluğu tartışılacaktır. Araştırma yöntemi olarak söylem analizi ile seçilen tweetler analiz edilecek ve Suriyeli göçmenlere yönelik nefret söyleminin ne şekilde üretildiği ortaya konacaktır.

BÖLÜM IV

X'TE SURİYELİ GÖÇMENLERE YÖNELİK NEFRET SÖYLEMİ

Bu bölümde ilk olarak X'te nefret söylemi içeren içeriklerin nasıl yaygınlaştırıldığına değinilecektir. Daha sonra seçilen tweetlerin analizlerini yapmak üzere seçilen araştırma yöntemi verilecek ve Van Dijk'in söylem analizi yöntemi açıklanacaktır. Dijk'in söylem analizi yönteminin X'teki içeriklere uyarlamasını içeren bir tablo verilecek ve bu bilgiler ışığında tweetlerin analizleri yapılacaktır. Toplam altı adet tweetin analizinden oluşan bu bölümde, tweetlerin yarısı 2019, diğer yarısı ise 2023 yılından seçilmiştir. X'te nefret Suriyelilere yönelik söyleminin yaygınlığına dair süreklilik göstermesi bakımından tarihler bu şekilde seçilmiştir.

4.1. X'te Nefret Söylemi

Web 1.0 teknolojisinden web 2.0 teknolojisine geçilmesiyle kullanıcılar içerik üreticileri haline gelmiştir. Sosyal medya platformlarında üretilen söylemler yeni medya ortamlarının özelliklerinin de katkısıyla hızla yayılabilir hale gelmiştir. X da bir sosyal medya platformu olarak kullanıcıların ürettikleri söylemlerin hızlı yayılmasına olanak sağlar. Kullanıcılar X'i çeşitli sebeplerle kullanmaktadır; eğlence, sohbet etme, fotoğraf paylaşma, gündemi takip etme vb. birçok neden platformu çekici kılmaktadır. Ancak kullanıcıların gündelik hayatta sosyalleşme nedenleri bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Bu çalışmada kullanıcıların platformu aktivizm amacıyla kullanması ve hashtag yolu ile yaptıkları tartışmalarda kullandıkları nefret söylemleri yer almaktadır. Özellikle hashtag ile atılan tweetler, kullanıcıların siyasi görüşlerini açıkça ortaya koydukları bir alana işaret eder. Bu şekilde kullanıcılar kendilerine benzer insanlara ulaşarak seslerini duyurabilir ve bir çeşit kamuyou oluşturmaya gitmeyi amaçlarlar. Bu çalışma X'da oluşturulan toplumsal kamuoyu üzerinden gerçekleşen nefret söylemlerini incelemeyi amaçlamaktadır.

X ortamında hashtagli tartışmalar çoğunlukla *sanal protesto* amacı taşır. Bunun yanı sıra hashtagli tweetler bir sürece dair bilgilendirme amacıyla da oluşturulabilir. Örneğin Gezi Parkı protestolarından beri belli isimlere açılan davalar sürmekteydi. Süren davalara ilişkin yeni bir gelişme yaşanacaksa hashtag açılarak, bilgi paylaşımı yapılacak alanın sınırları belirlendi. Örnek olarak Osman Kavala'nın davası verilebilir. Kavala'nın davasının görüldüğü gün davanın basına açık bütün gelişmeleri #OsmanKavala etiketi ile atılan tweetlerde verilmiştir. Böylelikle davaya ilişkin süreci takip etmek isteyen kullanıcılar X içeriklerinde haberi

aramaktansa filtrelenmiş olarak hızlıca ulaşabildiler. Bu yanıyla hashtag konu dışı paylaşımların görünmemesini sağlayarak bilgiye doğrudan ulaşılmasına yardımcı olur. Fakat diğer yandan protesto amacıyla açılan hashtaglerde protestoya isteyen kullanıcılar katılabilirler ve hashtaglerin kendisinin bile nefret söylemi olarak değerlendirildiği tartışmalar vardır. Hashtaglere isteyen bütün kullanıcıların katılması yukarıdaki ayrımın muğlaklaşmasına neden olur. Öyle ki bilgilendirme amacıyla açılan hashtagler altına yorum, küfür, hakaret, övgü, olumlama vb. yapılabilirken; protesto amacı taşıyan hashtagler altına ise bilgilendirme amaçlı tweetler atılabilir. X yaptığı güncellemelerden sonra bu karışıklığın önüne geçmeye çalışmış ve Şekil 4'te yer aldığı gibi tweetleri kendi içlerinde kategorize etmiştir.

Türkiye gündeminde yer alan, geleneksel medya ile dolaşıma sokulan nefret söylemi, yeni medya ortamlarında da rahatlıkla yeniden üretilip dolaşıma sokulur. Fakat burada içerik üreticileri bizzat kullanıcılarıdır. Burada konuyla ilgili her türden görüş paylaşılabilir ve başka biri şikayet etmediği sürece sınırlaması yoktur. Etkileşimsellik özelliği ile X, atılan tweetlerin başka kullanıcılar tarafından yorumlanarak paylaşılmasına izin verir. Bu yolla herhangi türden içerik sürekli RT edilerek yeniden üretilmiş olur. Bunun yanı sıra kişiler “sahte” hesaplar aracılığıyla tartışmalara katılabilir. Bu durum kullanıcının küfür, hakaret, aşağılama vb. içeren ifadeleri daha rahat paylaşmasına neden olur. Üstelik kullanılan ifadelerin hukuki bir denetiminin olmaması söz edilen ifadelerin dolaşımdan kalkmasını engelleyerek başka birçok kullanıcıya ulaşmasına neden olur. Bütün bunlara göre X, nefret söyleminin yaygınlık kazanması için elverişli bir ortamdır denilebilir.

4.1.1. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmanın yöntemini detaylandırmak için, çalışmanın ilk bölümünde ele alınan söylem kavramının yeniden ele almak gereklidir. Söylem, dil yoluyla üretilen ve dolaşan, toplumun tarihselliği içinde sürekli değişen bir ideolojidir. Dilin içinde yer alan güç ilişkileri ile ilgilenen söylem analizi çalışmaları, özellikle haber metinleri üzerine yoğunlaşmıştır. Bahsedilen alanda çalışan isimlerin başında Teun A. van Dijk gelmektedir. Van Dijk'in çalışmalarında söylem ve ideoloji arasındaki ilişki önceki bölümde yer almıştır. Buna göre Van Dijk'e göre (2003) söylemin yeniden üretilmesinde gündelik ifadeler ve ideolojiler önemli rol oynarlar:

[İdeolojilerin] toplumsal boyutu ideolojilerin yeniden üretiminde ve gelişmesinde gruplar ve kurumlar arasında ne tür grup ve ilişkilerin yer aldığını açıklar. (İdeolojilerin) söylem boyutu ise ideolojilerin

günlük konu ve konuşmalarımızı nasıl etkilediği, ideolojik söylemi nasıl anladığımızı ve toplumda ideolojinin yeniden üretiminde söylemin nasıl yer aldığını açıklar (s. 15).

Van Dijk (2003), söylemin ideolojilerin yeniden üretiminde ve gündelik ifadelerdeki öneminden dolayı söylem yapıları arasındaki imgeler, söz dizimi ve tonlamadan tutun da tutarlılık, (ön)varsayımlar, metaforlar (eğretileme) ve usamlama gibi birçok uygulamanın ideolojilerin söylem yapılarını etkilediğini vurgular (s. 15-16). Bütün bu uygulamalar subjektif zihinsel modele etki ederek genellikle önyargı içeren genellemelerin de etkisiyle zamanla birikerek tortulaşır. Tortulaşan zihinsel modeller zaman içerisinde tutum denilen davranış biçimlerine dönüşür. Bu noktada davranış biçimlerine dönüşme potansiyeli taşıyan söylemlerin hangi bağlamlarda üretildiği önem kazanır (Dijk T. A., 2010). Bununla birlikte van Dijk (2010), söylemi yalnızca metin olarak düşünmemek gerektiğini, söylemin hangi bağlamda üretildiğini de dikkate almak gerektiğini belirtir.

Van Dijk, söylemin yapısını çözümlemek için bir söylem analizi yöntemi geliştirmiştir. Van Dijk bu analizi genellikle haberde üretilen söylemler için kullanmıştır. Söylem analizi yönteminde söylem, metinleri yalnızca dilsel pratikler olarak görmez. Söylem burada dilsel pratiklerle birlikte toplumdaki iktidar mücadelelerini de içine alan bir anlamda kullanılır. Bu mücadelelerin neticesinde ortaya çıkan ırkçı-ayırıcı pratikler yeniden üretilerek dolaşıma sokulur. Van Dijk'in geliştirdiği söylem analizi yöntemiyle bu yolla dolaşıma sokulan metinler incelenebilir. Yeni medya ortamlarında üretilen söylemler de van Dijk'in analiz yöntemiyle çözümlenebilir. Aygül'ün (2010)²⁴ ifade ettiği gibi bu yöntem, nefret söyleminin içerisine gizlenen ideolojik ve kültürel yapıların ortaya çıkarılmasına etkilidir (s. 110). Bu yüzden bu çalışmada söylem analizi yöntemi kullanılacaktır.

4.1.2. Van Dijk'in Söylem Analizi Yöntemi

Teun van Dijk, söylem çalışmalarında en bilinen araştırmacılardan biridir. Söylem Analizi çalışmalarını ilk kez 1980'lerde haber metinlere uygulamıştır. Van Dijk metinleri ele alış biçimindeki farklılık nedeniyle metin analizi diğer araştırmacılara göre farklıdır. Öyle ki van Dijk, haberi yalnız metin olarak ele almaz. Haberi yalnız metin olarak ele alan araştırmacılar, haberin içerisinde geçen ve önceden belirledikleri kelimeleri tarayarak o kelimelerin ne sıklıkla kullanıldığını tespit etmeye yönelik çalışırlar. Ancak van Dijk, haberin içerisinde geçen kelimeler ve kullanım sıklığı kadar onları üreten ideolojileri, o ideolojilerin

²⁴ Eser Aygül, bir kısmı yayınlanmış yüksek lisans tezi.

Kaynak: [file:///C:/Users/Og/Downloads/332484%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Og/Downloads/332484%20(1).pdf) Erişim tarihi: 23/06/2019

okuyucu tarafından nasıl anlaşılabilceği ve anlaşılan anlamların ırkçı tutum ve önyargıları nasıl etkilediğini de çözümlemeye çalışır.

Van Dijk, 1980'lerden itibaren geliştirdiği yaklaşımla, Avrupa'daki göçmenlerin medyada nasıl temsil edildiğini ve o temsilin toplumda ırkçı-ayırıcı tutumları nasıl etkilediğini çözümlemiştir. Ayrımcılık, toplumda sadece sınıfsal, etnik, ırksal, dini ve cinsiyet temelli ilişkilerde kurularak görünürlük kazanmaz; gündelik dilin içerisinde sürekli yeniden üretilir. Özellikle dilin içerisinde biz-onlar ikiliği sürekli yeniden kurulur. Buna göre önyargılar ve ideolojiler farklı söylem ve iletişim biçimleri tarafından geliştirilirler. Van Dijk, aile içindeki sosyalleştirici konuşmaları, hukuk metinlerini, ders kitaplarını, hükümet yayınlarını, parlamento konuşmalarını, akademik söylemleri, reklamları, filmleri ve haberleri farklı söylem ve iletişim türleri olarak ayırıştırır ve bu türlerin sembolik sermayeyi kontrol altında tutan elit gruplarca üretildiğine dikkat çeker (Köker & Doğanay, 2010, s. 1). Elit grupların ürettiği ve dolaşıma soktuğu söylemlerde tahakküm ilişkileri, eşitsizlik yapıları gibi toplumsal sorunlar yatar. Böylesi toplumsal sorunların çok katmanlı oluşu söylemlerin analizinde kullanılacak yöntem için belirleyicidir. Çünkü toplumsal eşitsizlikleri kışkırtan, onları yeniden üreten ve dolaşıma sokan söylemler de toplumsal eşitsizliklerin kendisi kadar karmaşıktır. Söylem analizi toplumsal eşitsizliklerin ya da toplumsal gruplar arasındaki tahakkümün yeniden üretilme sürecinde söylem yapılarına odaklanarak metinleri çözümlemeye çalışır. Van Dijk (2003), toplumsal eşitsizlikleri yeniden üreten söylem yapıları olarak haber içeriklerine odaklanır ve eşitsizliğe bağlı kurulan ilişkileri ortaya çıkarmak üzere çözümlemesinde *makro-mikro yapı* kavramlarını kullanır:

Mikro düzeyde genellikle toplumsal aktörlerden ve bu toplumsal durumlarda bu aktörler arasındaki toplumsal etkileşimden söz edilir. Makro düzey (ya da birkaç makro düzey, orta ya da ara düzeyler) daha soyuttur: Burada, toplumsal aktörlerin gruplarından, kurumlardan, örgütlerden, tüm devletler ya da toplumlardan ve onların örneğin iktidar ilişkilerinden söz ederiz (s.40).

İdeolojiler ise bir grup tarafından paylaşıldığında makro; belirli bir anda bir toplumsal grubun aktörünün kişisel düşünceleri ise mikro düzeyde tanım gerektirir (Van Dijk, 2003). Bu sebeple “ideolojilerin toplumsal yönleri toplumun hem makro hem de mikro düzeyinde tanımlanabilir” (Van Dijk, 2003, s. 41) ve söylemin analizinde hem makro hem mikro düzeylerden yararlanır. Makro yapı incelenirken, yapının oluşturulduğu bağlam dikkate alınır. Ayrıca makro yapı kendi içerisinde *tematik ve şematik analiz* olarak ikiye ayrılır. Tematik analizde en önemli unsur hiyerarşik yapılardır ve dolayısıyla ana ya da üst başlık, başlık, alt

başlık, spor, haber girişleri, haberler (başlıkların birbirleriyle olan ilişkileri, başlıkların metinle olan ilişkileri, başlık metin uzunlukları önemlidir), hikayeler ya da olaylar zinciri burada yer alır (İnceoğlu & Çomak, 2016, s. 32). Şematik analizde ise daha haberin daha çok bağlamına ilişkin bilgiler ve yorumlar alır (İnceoğlu & Çomak, 2009) ve hikayenin yapısı burada değerlendirilir. “Durumsallığa ilişkin bilgi verilir ve haberin verildiği tarih, haberin gerçekleştiği tarih, haberin işleniş biçimi, bilgisellik (gerekli bilgilerin yerinde kullanılması durumudur) ve art alan bilgileri de ele alınıp değerlendirilir” (İnceoğlu & Çomak, 2009/2016, s. 32).

Van Dijk, mikro yapı çözümlemelerinde ise cümle yapıları üzerine odaklanır. “Cümle yapılarında, basit cümleler ve karmaşık cümleler, çatısı bakımından etken çatılı/edilgen çatılı cümleler, haberin kip ve zaman olarak incelenmesinde (-di’li geçmiş zaman ya da -miş’li geçmiş zaman gibi) cümlelerin uzun ya da kısa yapıları, sözcük ve sözcük öbeklerinin seçimi, retorik (resim, fotoğraf, rakamsa veriler, alıntılar gibi) sistematik ve hiyerarşik olarak yapılandırılır” (van Dijk’ten akt. İnceoğlu & Çomak, 2009, s. 32). Sembolik elitlerin kontrolünde bulunan söylemlerde kullanılan kelime seçimleri toplumdaki güç eşitsizliğinin gizlenmesine dair önemli bir rol oynar. Güç bakımından eşit olmayan toplumsal gruplar arasındaki hiyerarşinin yeniden ve üstü örtük bir biçimde kurulmasına neden olurlar. Bu anlamda mikro düzeyde yapılan çözümlemeler en az makro düzeyde yapılan çözümlemeler kadar önemlidir.

Ömer Özer, van Dijk’in söylem çözümlemesi modelini aşağıdaki gibi tablolaştırarak açıklamaktadır (2009, s. 92-93):

Tablo 1

- A. Makro Yapı
 - 1. Tematik Yapı
 - a. Başlık/lar
 - b. Haber Girişi

1. *Spot/lar*

2. *Spot olmadığında haber metninin ilk paragrafı alınmalıdır. Haber tek paragraftan oluşuyorsa ilk cümle haber girişi olarak alınabilir.*

c. Fotoğraf

- 2. Şematik Yapı
 - a. Durum

- 1. *Ana Olayın Sunumu*
- 2. *Sonuçlar*
- 3. *Ardalan Bilgisi (önceki olay da dahil olmak üzere)*
- 4. *Bağlam Bilgisi*

- b. Yorum
 - 1. *Haber Kaynakları*
 - 2. *Olay taraflarının olaya getirdikleri yorumlar*

B. Mikro Yapı

- 1. Sentaktik Çözümleme
 - a. Cümle yapılarının aktif ya da pasif olması
 - b. Cümle yapılarının basit ya da karmaşık olması
- 2. Bölgesel Uyum
 - a. Nedensel ilişki
 - b. İşlevsel ilişki
 - c. Referansal ilişki
- 3. Kelime Seçimleri
- 4. Haber Retoriği
 - a. Fotoğraf
 - b. İnandırıcı bilgiler
 - c. Görgü tanıklarının ifadeleri

Van Dijk'e göre (2003) söylem çözümlemesinin tek bir yolu olmamakla birlikte bazı noktalar kritik önemdedir. Bunlardan ilki söylemin bağlamını incelemektir. Bu noktada önce “bağlam, örneğin, bir metinde kimin ne olarak, nerede, ne zaman ve ne tür bir objektiflik içerisinde yer tutacağı” (Dijk T. A., 2010, s. 24) belirlenir. Bağlamın belirlenmesiyle hangi gruplar arasında güç ilişkilerinin olduğu da tespit edilmiş olur. Gruplar arasındaki güç ilişkilerini belirleyebilmenin önemli bir yolu da “Biz kimiz?”, “Kimler bizden?”, “Kimler kabul edilebilir?” sorularını sormaktan geçer (Dijk T. A., 2003, s. 52). Böylelikle bağlamla birlikte “biz” ve “onlar” ve aralarındaki güç ilişkileri tespit edilmiş olur. Van Dijk'e göre (2003), çoğu ideolojik söylemin stratejisi genellikle “Bizim hakkımızda olumlu şeyler söyle”, “Onlar hakkında olumsuz şeyler söyle” şeklindedir. Söylem analizinde ise biz ve onlar arasındaki olumlu ve olumsuz görüşlerin ortaya çıkarılması amaçlanır. Sözü edilen görüşler her zaman açıktan görülmezler; kimi zaman ve çoğunlukla “bizim iyi, Onların kötü şeyleri hakkında uzun uzadıya ya da kısaca, belirgin ya da belirgin olmayan, açık ya da üstü kapalı bir biçimde, abartılarla ya örtmecelerle, büyük ya da küçük manşetlerle, vb. [...]” (Dijk T. A., 2003, s. 54) ifade edilirler. Bunlara kısaca “ima” denilebilir ve söylem analizinde imaların açığa çıkarılması kritik noktalardan biridir. İmalarla birlikte gruplar arasında kutuplaşmaya sebep olan her türden stratejinin ortaya çıkarılması da amaçlardan biridir.

4.2. X'te Nefret Söyleminin Çözümlemesi

Van Dijk, söylem analizi yöntemini haber içerikleri için geliştirmiştir ancak analizin “tür odaklı değil metin odaklı olması ve katı kurallardan uzak olması” (Çomu & Halaiqa, 2018, s. 56) ve metinlere çok yönlü bir yaklaşım geliştirmesi sebebiyle farklı türden metin türlerine uygulanmasını olanaklı kılmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada van Dijk'in söylem analizi yönteminden yararlanılmıştır. Buna göre, X ortamında Suriyeli mültecilerle ilgili seçilen hashtagler ile paylaşılmış ve nefret söylemi barındıran tweetler, 31.12.2018-03.01.2019 ile 28.05.2023-29.05.2023 tarihleri arasında hashtagler (etiketler) yardımıyla tespit edilmiştir. Seçilen #SuriyelilerDefolsun ve #Suriyelileriistemiyoruz ile #Suriyeliler hashtagleri, arama seçeneğine 31.12.2018-03.01.2019 tarihlerinde #Suriyeliler yazınca ilk çıkan yani Suriyelilerle ilgili en çok tweet atılan üç etikettir. 28.05.2023-29.05.2023 arasındaki tweetler ise içerisinde Suriyeliler kelimesi geçen ilk üç tweettir. İlk çıkan tweetlerin seçilmesinin sebebi en popüler tweetler olmalarıdır. Analize tabi tutulacak altı tweet, seçilen hashtagler ile atılmış en popüler yani en çok etkileşim (RT veya beğeni) alan ve belirlenen üç farklı kategoriye işaret eden tweetler arasından seçilmiştir. Bu anlamda üç kategori belirlenmiştir: Askeri, ekonomik ve suç.

Kategoriler sosyal medya ve haber medyasında yer alan nefret içerikli söylemler taranarak belirlenmiştir. Bu taramada nefret söylemlerinin yaygın olarak bu üç kategori kapsamında üretildiği belirlenmiştir. Analize tabi tutulmayacak olan diğer tweetler ise, Suriyeli mültecilere yönelik üretilen nefret söylemlerinin kategorilerine göre sınıflandırılmıştır. Hashtagler (etiketler) aynı zamanda anahtar sözcüklerdir. Tarihler, 1 Ocak'ta Taksim Meydanı'nda kutlama yapan göçmenler ile 28 Mayıs seçimlerinin ikinci turunda göçmenlere yönelik sınır dışı etme politikaları uyarınca oluşturulan nefret söyleminin artışa geçtiği bir dönemi kapsayacak şekilde seçilmiştir. Hashtagler altında toplanan tweetlerin analizinde kullanmak üzere, van Dijk'in söylem analizi yöntemi, X'in arayüzü ve çalışmanın amacına uygun hale getirilmiştir²⁵.

²⁵ Günseli Bayraktutan vd tarafından Twitter'a yönelik geliştirilmiş çözümleme tablosundan yararlanılmıştır (Bayraktutan vd'den akt. Çomu & Halaiqa, 2018, s. 64). "Bilindiği gibi Twitter, azami 140* karakterlik gönderilerin paylaşılmasına izin veren bir mikro blog uygulamasıdır. Dolayısıyla gönderiler (tweetler) pek çok örnekte zaten tek bir cümleden oluşmaktadır. Bu nedenle van Dijk'in analiz şablonunda makro yapı analizinde yer alan şematik çözümleme, mikro yapı analizine indirilmiştir" (Çomu & Halaiqa, 2018, s. 65). Bu çalışma için aynı tablo kullanılmış, tematik yapıda yer alan "kişi/hesap tanımı" ve "diğer bilgiler" kısımları "hashtag" ile değiştirilmiştir.

*Bu özellik en son güncelleme ile 280'e çıkarılmıştır.

Tablo 2

- A. Makro Yapı
 - 1. Tematik Yapı
 - a. Hashtag (Etiket)
 - b. Web sitesi bağlantısı
- B. Mikro Yapı
 - 1. Şematik Yapı
 - a. Durum Tanımı
 - 1. *Sonuçlar*
 - 2. *Ardalan Bilgisi (önceki olay da dahil olmak üzere)*
 - 3. *Bağlam Bilgisi*
 - 2. Sentaktik Çözümleme
 - a. Cümle yapılarının aktif ya da pasif olması
 - b. Cümle yapılarının basit ya da karmaşık olması
 - 3. Bölgesel Uyum
 - a. Nedensel ilişki
 - b. İşlevsel ilişki
 - c. Referansal ilişki
 - 4. Kelime Seçimleri
 - (*metafor, metonomi, yananlam, düzdeğişmece vb.*)
 - 5. Retorik
 - a. Görsel/ler (hashtag ile birlikte paylaşılan fotoğraflar)
 - b. İnandırıcı bilgiler

4.2.1. X'te Suriyeli Göçmenlere Yönelik Nefret Söylemi

Örnek Analiz 1:

Türk askeri her gün sınıra sevk edilirken,
Suriye'de askerimiz şehit olurken; Türk
milletinin rızkıyla beslenen bu Tosunlar
Taksim'de Suriye bayrağı açıp kafayı çekiyor!
Kadına yaşlıya çocuğa bakalım ama bu
Tosunları istemiyoruz, isteyen evine alsın.
[#suriyelileriistemiyoruz](#)

03:34 - 1 Oca 2019

36 Retweet 99 Beğeni

Şekil 13²⁶

²⁶ Video URL'si: <https://twitter.com/Alifskn/status/1080064786312908800> Erişim tarihi: 24/06/2019

A. Makro Yapı İncelemesi

Makro yapı incelemesi kapsamında, araştırma örneklemini #Suriyelileriistemiyoruz hashtagi altında atılan popüler tweetler oluşturmaktadır. Bu anlamda seçilen tweetin ekran görüntüsü Şekil 12’de yer almaktadır. Tweet, yeni medyanın multimedya biçimselliği özelliği sayesinde, iki videonun karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesini amaçlayacak şekilde kurgulanmıştır. Videonun sol tarafında 1 Ocak’ta Taksim Meydanı’nda kutlama yapan Suriyeliler yer alırken sağ tarafında Suriye’de görev yapan Türk askerleri yer almıştır. Tweet 36 kişi tarafından RT edilmiş, 99 kişi tarafından beğenilmiştir. Tweet teması itibariyle Suriyeli-Türk ikiliğini askerlik üzerinden kurgulamaktadır. Hashtag altında atılan tweetlerde çoğunlukla askerlik ve vatan temaları ön plandadır. Van Dijk (2003), çoğu ideolojik söylemin genel stratejisinin benzer olduğunu söyler: Bizim hakkımızda olumlu şeyler söyle, onlar hakkında olumsuz şeyler söyle (s. 53). Şekil 12’de yer alan tweette benzer biçimde Türk milleti ve Türk askeriyle ilgili olumlu ifade/görseller yer alırken, mülteciler hakkında olumsuz ifade/görseller yer almaktadır. Türk askeri hakkında olumlu ifadelerin yer alması milliyetçilikle ilişkilendirilebilir. Balibar’ın (2013) ifade ettiği gibi ırkçılık ve milliyetçilik çoğunlukla bir arada yer alırlar. Çünkü ona göre milliyetçilik, toplumsal gruplar arasındaki farkları hiyerarşik kılmaya yarayan bir ideolojidir. Burada da milliyetçilik ideolojisi uyarınca Türk askerleri ve hatta asker olmak olumlanmaktadır. Asker olmanın olumlanması, asker olmamanın olumsuzlanması yoluyla yapılmıştır.

B. Mikro Yapı İncelemesi

Türkiye’nin Suriye’nin Afrin bölgesine asker göndermesiyle alevlenen ırkçılık, göçmenlerin görünür olduğu zamanlarda yükselişe geçmiştir. Tweet 1 Ocak 2019 gecesi atılmıştır. Şekil 12’de yer alan tweette Türk askerinin Suriye’ye gitmesi ancak karşılığında “çoğunluğu genç erkeklerden” olan Suriyelilerin Türkiye’de “kutlama” yapması, Türk askerine “ihane” olarak değerlendirilmektedir. Tweette Suriyelilerin Türkiye’de kutlama yapabilmelerini, sınır güvenliğini zorlu şartlarda sağlayan Türk askerleri sağlamaktadır iması vardır. Tweette ayrıca Türk askerinin “fedakarlığı” ulusal övünç yoluyla ifade edilmiştir. “Onlar” hakkında olumsuz şeylerden bahsederken “bizler” hakkında olumlu şeyler (fedakarlık, çalışkanlık vb.) vurgulanmıştır. Türk askeri her gün sınıra sevk edilirken “Türk milletinin rızısıyla beslenen bu ‘Tosunlar’ Taksim’de Suriye bayrağı açıp ‘kafayı çekiyor’”. Suriyelilere yönelik nefret söylemi kapsamında değerlendirilebilecek “tosunlar” kelimesi, rahatı yerinde olan, çok yemek yiyen, çalışmayan, işe yaramayan, tembel vb. anlamında kullanılmaktadır. Bu

anlamda Suriyeliler “tosunluğa” Türk milletinin ve özellikle Türk askerinin “çalışkanlığı” ile ulaşabilmişlerdir. Burada metafor (eğretileme) yoluyla hem Suriyeliler hem de “kilolu” insanlar aşağılanmıştır. Son kertede “eğlenen” ve çoğunluğu genç erkeklerden oluşan Suriyelilerin Türk milletinin emeğini sömürdüğü anlamı çıkmaktadır. Dramatikleştirme yoluyla ise asıl kurbanın Türk milleti ve Türk askeri olduğu ifade edilmiştir. Bu durum ise tam bir ulusal felaket olarak değerlendirilmiştir. “Kafayı çekmek”; kendinde olmamak, rehavet içinde olmak, yarı-baygın halde olmak; çalışkanlık ve disiplinle karşıt bir kelime olarak seçilmiştir. “Kafayı çekmek” söylemi, metafor yoluyla “içki ya da uyuşturucu madde kullanan” insanlarla Suriyelileri aynı kategoriye koyarak her iki gruba ait insanları aşağılamaktadır. Kelimenin muhatabı ise yine eğlenen Suriyelilerdir. Öte yandan tweet “kadın, yaşlı, çocuk”ları ayrı bir kategoride değerlendirerek onların “kabul edilebilir” olduğu vurgusunu yapmıştır. Van Dijk (2003), göçmenlere yönelik ırkçı tutumların sınıflandırma yoluyla da yapıldığını belirtir; sınıflandırma “bu tartışmanın en tipik özelliği sığınmacıları ‘gerçek’ politik mülteciler ve ‘sahte’ sığınmacılar olarak[...]” (s. 74) yapılır. Buna göre savaşılabilen erkekler sahte sığınmacılar kategorisinde yer alırken; savaş(a)mayan kadın, yaşlı ve çocukları gerçek mülteciler kategorisinde yer almaktadır. Bununla birlikte bütün bir tweet, referansını “Afrin şehitleri” üzerinden almıştır. Kurulan ikilik asker-sivil olduğu için asker ol(a)mayan kadınlar, yaşlılar ve çocuklar bu ikiliğin dışında yer almıştır. Biz (iç grup) ve onlar (dış grup) ayrımı ise kutuplaştırma yoluyla yapılmıştır. Van Dijk (2003), göçmenlerle ilgili ırkçı tutumların çözülmesinde “mesafe koyma” stratejisinden söz eder. Buna göre biz-onlar ikiliğince kurulan yerliler-göçmenler kutuplarını ifade etmenin bir yolu da “iki grup arasındaki mesafeyi dolaylı yoldan belirten sözcükler kullanılmasıdır” (s. 77). Bu “sosyobilişsel aygıt” (Dijk T. A., 2003, s. 77) mültecilerin isimlerini tanımlamak ya da ifade etmek yerine işaret zamirleri kullanarak tanımlamayı ya da ifade etmeyi tercih eder. Van Dijk (2003), mülteci karşıtlarının onlardan sık sık “bu insanlar” olarak bahsettiklerini belirtir. Benzer biçimde tweette kullanılan “bu Tosunlar” ifadesi biz-onlar kutuplaşmasının arasındaki mesafeyi koymaya yöneliktir.

Örnek Analiz 2:

Karargâh
@karargah_haber

...

Ümit Özdağ:

"Suriyeliler işgali kutluyor da, siz AK Partililer neyi kutluyorsunuz?

Suriyeliler için harcayacağımız yılda 11 milyar doları mı?

Suriye'nin kuzeyinde şehit olacak askerlerimizi mi?

Sokaklarda taciz edilecek kızlarımızın acısını mı?

Suriye kaynaklı uyuşturucu çetelerinin çocuklarımıza uyuşturucu satmasını mı?

Kiraların yükselmesini mi?

Hayatın pahalılaşmasını mı?

Yarın veya 3 gün sonra gerçekleşecek dövizin kontrol edilemez yükselişini mi?

Elimizde son kalan devlet kuruluşlarının satılmasını mı?

Siz neyi kutluyorsunuz kardeşler?"

Şekil 14

A. Makro Yapı İncelemesi

Makro yapı incelemesi kapsamında, araştırma örneklemini 28 Mayıs'ta Türkiye'de yapılan genel seçimlerin ardından Suriyeli göçmenlerle ilgili paylaşılan tweetler oluşturmaktadır. Bu tweetler, içerisinde Suriyeliler kelimesi geçen en popüler tweetlerden seçilmiştir. Bu anlamda 28-29 Mayıs 2023 tarihlerinde genel seçimin ardından Suriyelilerde ilgili seçilen ilk üç tweet de nefret söylemi içermektedir. Nefret söylemi içeren tweetleri bulmak için özel olarak hashtag araması yapılmasına gerek kalmamıştır. Bu fark dikkate değerdir nitekim 2019 yılında nefret söylemi içeren tweetleri taramak için özel olarak nefret içeren hashtagler kullanılmasına gerek duyulmaktaydı. Ancak 2023 yılına gelindiğinde herhangi bir nefret içeren hashtag kullanılarak arama yapılmasına gerek duyulmadan sadece Suriyeliler araması yapılarak değerlendirilen en popüler üç tweette nefret içeren söylemler zaten yer almaktaydı. Dolayısıyla geçen dört senede X'te Suriyeli göçmenlere yönelik üretilen nefret söyleminde ciddi bir artış yaşanmıştır çıkarımı yapmak yanlış olmayacaktır. Bu süreçte Suriyeliler (bu araştırmanın kapsamı dışında kalan diğer yabancı uyruklu göçmenler için de aynı yorum yapılabilir, bkz. Afganlar, Pakistanlılar vb.) sosyal medyada neredeyse yalnızca olumsuz durumların faili olarak yer almışlardır. Çoğu içerikte göçmenlerin kendilerinin sözlerine yer verilmemiş, haklarında üretilen söylemler paylaşılmıştır. Özellikle seçim döneminde bu söylemler artış göstermiştir. Nisan 2022 tarihinde X'te Afgan ve Pakistanlı erkeklerin Türkiye sınırından herhangi bir denetim olmaksızın içeri girdiği görüntüler bir anda yaygınlaşmış ve toplumda zaten yer alan göçmen karşıtı ideolojinin beslenmesine neden olmuştur. Çoğu görüntünün Türkiye'de olmadığı aradan geçen birkaç ay sonunda ortaya çıkmış olsa da ırkçı ideoloji uyarınca üretilen göçmen nefretinin körüklenmesini engelleyememiştir. Sosyal medyanın kendine has özellikleri sayesinde görüntüler hızla paylaşılmış, yeniden paylaşılmış ve insanların zihinsel modellerine çoktan etki etmiştir.

İnceleme kapsamında seçilen ilk tweetin ekran görüntüsü şekil 13'te verilmiştir. Tweet 29 Mayıs 2023 tarihinde Karargah Haber sitesinin Ümit Özdağ'ın seçim sonuçlarına yaptığı yorumdan oluşmaktadır. Tweet bin kişi tarafından RT edilmiş, 9 bin kişi tarafından beğenilmiştir. Özdağ'ın konuşmasından başlıklar şeklinde kurgulanan haberde Özdağ'ın seçim sonuçları hakkındaki görüşleri yer almıştır. Başlıkların 5'inde Suriyeliler doğrudan hedef gösterilerek çeşitli olumsuz durumların nedenleri olarak yer almıştır. Cümlelerin tamamında askeri, ekonomik ve suçla ilintili olarak Suriyeliler yer almaktadır. Biz-onlar ikiliği işgalci, ekonomik yük, askerimizin ölümüne neden olan, sokaklarda kızlarımızı taciz eden,

çocuklarımıza uyuşturucu satan Suriyeliler ile bütün bu habis durumlar karşısında mağdur olan Türkiyeliler olarak kurgulanmıştır.

B. Mikro Yapı İncelemesi

Özdağ'ın cümlelerinin yer aldığı haberde 5 cümle doğrudan Suriyelileri hedef gösterdiği için cümlelerin tek tek analizi yapılmalıdır. Cümlelerden ilkinde “Suriyeliler işgali kutluyor da, siz AK Partililer neyi kutluyorsunuz?” şeklinde Ak Parti seçmenine yöneltilen soruda Suriyelilerin ülkeyi işgal ettiği iması bulunmaktadır. İkilik işgalci Suriyeliler ile işgal edilen toprakların sahibi Türkler olarak kurulmuştur. İşgalci söylemi askeri bir terimdir ve Cümlede Türkiye'nin işgal edilerek neredeyse azınlık durumuna düştüğü iması gizlidir. Bu işgal ve Türklerin azınlık durumuna düşmeleri dramatikleştirme kategorisi kapsamında değerlendirebilir. Oldukça abartılı bir ifade kullanılarak “... buradaki asıl kurbanın bizler olduğu ulusal bir felaket olarak temsil etme eğilimdedir” (Dijk T. A., 2003, s. 77) kurbanlaştırma stratejisi kullanılmıştır. İkinci cümle “Suriyeliler için harcayacağımız yılda 11 milyar doları mı?” şeklindedir. Göçmenlerin aktör tanımlarının mali yük olarak yapılması genellikle başvurulan bir yöntemdir. “[...] para yardımlarının ya da göç ve kabulün diğer maliyetlerini ödemeye gücümüz yetmez. Başka bir deyişle, göç ve karşıtı ideolojiler Ötekiler'in bizim için (mali) bir yük olduğunu vurgulamak suretiyle söylemde ifade edilebilirler” (Dijk T. A., 2003, s. 73). Göçmenlerin mali bir yük olarak işaret edilmesi geleneksel tema olarak yaygınca kullanılır. “Unutmayalım ki yük-teması göçmenleri ne oldukları yüzünden (derilerinin rengi, kültürleri ya da ırkları) ne onlara bir garimiz olduğu için, ne de diğer önyargılar yüzünden reddettiğimizi, sadece ve sadece bunu *yapamayacağımızı* ima ettiği için söylemdeki en “güvenli” göç-karşıtı hareketlerden biridir” (Dijk T. A., 2003, s. 74). Üçüncü cümle “Suriye'nin kuzeyinde şehit olacak askerlerimizi mi?” şeklindedir. Bu cümlede doğrudan Suriyeliler hedef gösterilmemekte hükümetin askeri politikaları eleştirilmiştir. Ancak cümlelerin üzerinde yer alan her iki cümle de nefret söylemi içermekte ve arka arkaya okunduğunda burada da sorumlu olanın Suriyeliler olduğu iması yer almaktadır. Dördüncü cümle “Sokaklarda taciz edilecek kızlarımızın acısını mı?” şeklindedir. Burada sokaklarda taciz edilecek kızlarımızı taciz edecek kişiler doğrudan Suriyeliler olarak işaret edilmese de cümlelerin tamamının oluşturduğu bağlamdan bu kişilerin Suriyeliler olduğu iması verilmiştir. Bütün Suriyelileri potansiyel tacizci olarak kodlayan bu cümlede biz-onlar ikiliği tacizci Suriyeliler ile tacize uğrayan kızlarımız olarak kurgulanmıştır. Aktörleri olumlu kendini sunma-olumsuz ötekini sunma şeklinde tanımlayarak sınıflandırma yapılmıştır. Burada da kurbanlaştırma, abartma,

çarpıtma ve dramatikleştirme yöntemlerinin varlığından bahsedilebilir. Beşinci cümlede “Suriye kaynaklı uyuşturucu çetelerinin çocuklarımıza uyuşturucu satmasını mı?” ifadesi yer almaktadır. Burada Suriyeliler çocuklarımıza uyuşturucu satan çeteler olarak kurgulanmıştır. Aktör tanımı kapsamında Suriyeliler uyuşturucu çeteleri (olumsuz öteki) bizler masum çocuklarımız olan Türkler (olumlu kendi) olarak tanımlanmıştır. Yine dramatikleştirme abartma yoluyla mağdur çocuklarımız tehlike altında iması verilmiştir. Aslında burada kanı birliği stratejisi uyarına onlara karşı iç grubun yani biz’in kenetlenmeye adeta savaşımaya ihtiyacı vardır. Cümlelerin tamamında mağdur Türkler olarak yer almış ve tacize uğrayan kızlarımız, uyuşturucu satılacak çocuklarımız gibi abartılı ifadeler yer almıştır. Kurban olarak kurgulanan iç grup böylece güvenceye alınmış ve tehlikenin sebebi olarak dış grup çeşitli olumsuz durumların sebebi olarak işaret edilmiştir. Özdağ’ın ifadeleri sadece bu X hesabı aracılığıyla 436 bin kişi tarafından görüntülenmiş, 9 bin kişi tarafından beğenilmiştir. Tweeti gören kullanıcıların zihinlerinde halihazırda göçmen karşıtı fikirler varsa bu yolla daha da pekişmiş olur. Bu anlamda tweetlerin toplumdaki halihazırda yer alan söylemleri doğrudan etkilediği söylenebilir. “[...] Biz-Onlar kutuplaşması ve ırkçı söylemin bütün özelliklerini denetleyen olumsal kendini-sunma stratejisi sayesinde, söylemi ne kadar güçlü bir şekilde etkileyebileceğini göstermektedir” (Dijk T. A., 2003, s. 96). Analizi yapılan tweette yer alan cümlelerin tamamında da olumsuz ötekini sunma stratejisi gözlemlenmiştir.

Örnek Analiz 3:

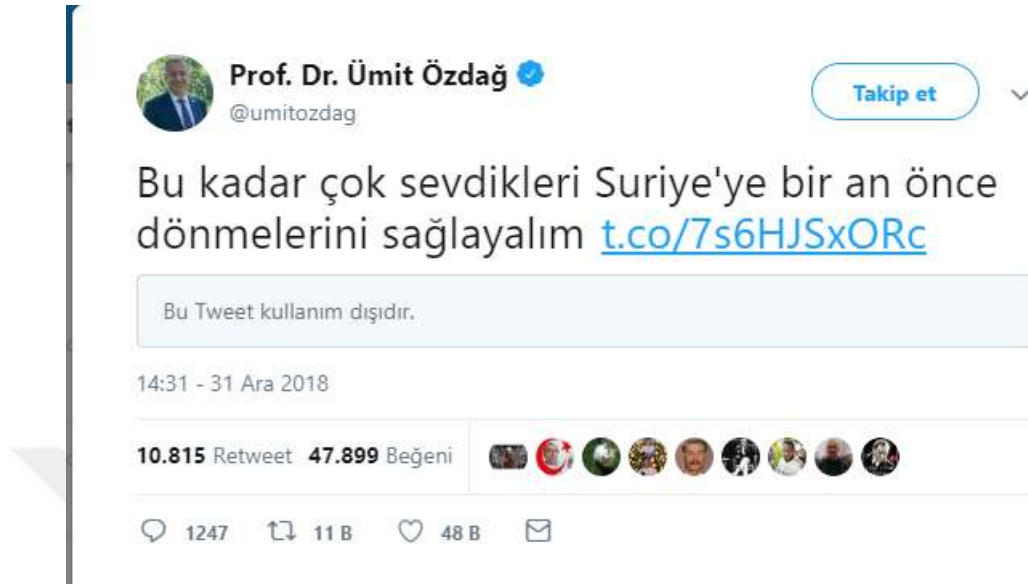

Şekil 15

A. Makro Yapı İncelemesi

Makro yapı incelemesi kapsamında, araştırma örneklemini #SuriyelilerDefolsun hashtagi altında atılan popüler tweetler oluşturmaktadır. Bu anlamda seçilen tweetin ekran görüntüsü Şekil 14’te yer almaktadır. Tweet 1 Ocak 2019 tarihinde bir görselle paylaşılmıştır ve 77 kişi tarafından RT edilmiş, 451 kişi tarafından beğenilmiştir. Tweet teması itibariyle Suriyeli-Türk ikiliğini ekonomi üzerinden kurgulamıştır. Tweet, 31 Aralık 2018’de İyi Parti milletvekili Ümit Özdağ tarafından atılan bir tweete yorum olarak paylaşılmıştır. Özdağ tweeti,

Suriyeli mülteci krizinden faydalanarak oy toplamaya yönelik paylaşmıştır²⁷. Biz ve onlar kutbu “işsizlik” temasıyla ön plana çıkartılmıştır.

Şekil 16

Ümit Özdağ’ın paylaşımı 10.815 RT, 47.899 beğeni almıştır. Özdağ’ın alıntılanarak paylaştığı içerik X’ten kaldırılmış olsa da Özdağ tweetini silmemiştir.

B. Mikro Yapı İncelemesi

Bütün söylem çeşitleri “çeşitli aktör tiplerinin” (Van Dijk, 2003, s. 71) tanımlarını gerektirir. Göçmenler üzerine üretilen söylemler de aynı şekilde aktörleri tanımlamayı gerektirir. Bu tanımlar çeşitli şekillerde yapılabilir. Ancak çoğunlukla kullanılan *iç grup-dış grup* ayrımına dayanan biz ve onlar tanımlarıdır. En sık kullanılan ideolojik strateji iç grubu olumlarken dış grubu olumsuzlamaktır (Van Dijk, 2003). Şekil 14’te yer alan tweette iç-dış grup ayrımı biz ve onlar ikiliğinde kurgulanmıştır. Bu kurguya göre iç grupta yer alan biz, “işsizler” olarak asıl kurbanlardır. Önce kutuplaştırma daha sonra kurbanlaştırma yoluyla iç grup güvenli bölgeye alınmıştır. Bunun karşısında onlar, “iş sahipleri” olarak Türkleri işsiz bırakarak yoksullaştıran Suriyeli göçmenlerdir. Karikatürün içeriğinden anlaşıldığı üzere Türkler iş bulamazken Suriyeliler yalnız kimlikleriyle iş bulma konusunda avantajlı konumda

²⁷ İyi Partili İlay Aksoy seçim kampanyalarında kendi X hesabından şu ifadelerle yer vermiştir: “Yer Malta Çarşısı, İslambol Caddesi, gerçek durumu göstermeye devam edeceğim. Birinci önceliğimiz esnaflarımızın gelir kapısını kapatmamaktır. Ben Fatih’i Suriyelilere teslim etmeyeceğim.” Kullanılan “teslim etmek” ifadesi neredeyse Suriyeliler ile Türkler arasında var olan bir savaşa işaret etmektedir. Bu savaşta Fatih semti, Suriyelilere teslim edilmeyerek “kurtarılacaktır” bir seçim vaadi olarak yer almıştır. Kaynak: <https://twitter.com/miadavet/status/1107683705382993920> Erişim Tarihi: 24/06/2019

yer alırlar. Bu sebeple artık “kendi ülkemizde bile” iş bulamadığımız için “neredeyse” mülteci olmayı tercih edeceğizdir. Karikatürde yer alan anne, baba ve çocuk yoksul olarak resmedilmiştir. Hatta çocuğun ayağında ayakkabısı dahi yoktur. Son derece abartılı bir ifadesi olan karikatürde dramatikleştirme ve abartma stratejileri de kullanılmıştır. Bu yolla Türkiye’nin “can alıcı sorunlarından” biri olan işsizliğin gerçek sorumluları Suriyeli mülteciler olarak hedef gösterilmiştir. Tweet’in açıklama kısmında yer alan “Onlar bizleri Suriye’ye gönderecek gibi kalıp; çoğalıyorlar” ifadesinde yer olan ‘onlar’ zamiri kullanımı mesafe koyma stratejisine işaret eder. Van Dijk’ın (2003) belirttiği gibi “[...] muhafazakarlar mültecilerden sık sık ‘bu insanlar’ diye söz edeceklerdir” (s. 77). Bununla beraber “çoğalmak” ifadesinden “insana dair olmayan daha ziyade hayvana dair olan bir üreme şekli” iması çıkartılabilir. Metafor yoluyla hem Suriyeliler hayvana benzetilerek aşağılanmış hem de hayvanlar üreme şekillerine atıfta bulunularak aşağılanmıştır.

Örnek Analiz 4:

Şekil 17

A. Makro Yapı İncelemesi

Makro yapı incelemesi kapsamında, araştırma örneklemini 28-29 Mayıs 2023 tarihlerinde içerisinde Suriyeli kelimesi geçen tweetler oluşturmaktadır. Bu tweetler, içerisinde Suriyeliler kelimesi geçen en popüler tweetlerden seçilmiştir. Bu anlamda 28-29 Mayıs 2023 tarihlerinde genel seçimin ardından Suriyelilerle ilgili söylem içeren ikinci tweet şekil 3’te verilmiştir. Şekil 16’da yer alan tweet 29 Mayıs 2023 tarihinde paylaşılmış ve 253 bin kişi tarafından görüntülenmiş, 415 kişi tarafından RT edilmiş ve 5 bin kişi tarafından beğenilmiştir.

Biz ve onlar ikiliği geleceğimize karar veren Suriyeliler ile geleceğine kendi iradelerinden azade karar verilen Türkler teması olarak kurgulanmıştır.

B. Mikro Yapı İncemelesi

Tweette yer alan “Suriyeliler geleceğinize karar verecek diye mi kutluyorsunuz?” söylemi AK Parti’nin seçimi kazanmasının ardından kutlama yapan gruba yönelik soru şeklindedir. Burada kutlama yapılmasının gereksiz olduğu dile getirilirken Suriyeliler hedef gösterilmiştir. Dramatikleştirme yoluyla abartma yapılarak Suriyeliler Türklerin geleceğine karar veren grup olarak nitelendirilmiştir. Biz-onlar ikiliği, hakkında karar verilen grup veya diğer bir deyişle mağdur grup Türkiyeliler ile haklarında karar verici olarak Suriyeliler olarak kurgulanmıştır. Gerçekte böyle bir durum olmamasına rağmen varmış gibi söz edilerek toplumda Suriyelilerle ilgili yer alan önyargılar pekiştirilmiş olur. Genelleme yoluyla ise bütün Suriyelilerin geleceği belirleme gibi bir hakkının olduğu iması yapılmış ve bu yolla Suriyelilerle ilgili genelgeçer bilgiler yaygınlaştırılmış olur.

Örnek Analiz 5:

Gaziantep'te Suriyeliler tarafından bıçaklanan babaya 'Seçim var sus' de.Taksim Meydanı'nda suriye bayragını sallayıp kamptta türk bayragını indirsinler,14 yaşında ki kızı taciz et.Burası arabistan mı türkiye mi belli değil.

#SuriyelilerDefolsun
#ÜlkemdeSuriyeliistemiyorum

Şekil 18

A. Makro Yapı İncelemesi

Makro yapı incelemesi kapsamında, araştırma örneklemini #SuriyelilerDefolsun hashtagi altında atılan popüler tweetler oluşturmaktadır. Bu anlamda seçilen tweetin ekran görüntüsü Şekil 17’de yer almaktadır. Tweet 1 Ocak 2019 tarihinde bir görselle paylaşılmıştır ve 5 kişi tarafından RT edilmiş, 6 kişi tarafından beğenilmiştir. Tweet teması itibariyle Suriyeli-Türk ikiliğini suç üzerinden kurgulamıştır. Buna göre Suriyeliler suçla ilişkili olarak hedef gösterilmiştir. Fail-mağdur ilişkisi ise Suriyeli-Türk olarak kategorize edilmiştir. Tweetin paylaşıldığı görselde üç farklı görüntü vardır. Bunlardan biri göçmenlerin Taksim Meydanı’nda yaptıkları kutlamanın görüntüsüdür. Diğer iki görüntü ise haber kaynaklarından alınmış ekran görüntüleridir. “Çocuğu bıçaklanan baba: ‘Seçim var sus’ diyorlar” manşetiyle yayınlanan

haber *DuruşHaber*'in 25 Aralık 2018 tarihli haberidir²⁸. “Suriyelilerin bulunduğu kampta isyan” başlıklı haber ise 22 Temmuz 2012 tarihinde *Hürriyet*'in yayınladığı haberdur²⁹.

B. Mikro Yapı İncelemesi

Tweette yer alan iç grup-dış grup kutuplaşması Türkler ve Suriyelilerle beraber Türkler ve Araplar olarak ifade edilmiştir. Biz-onlar ya da iç grup-dış grup ayrımının temelinde ise suça ilişkin ifadeler yer almaktadır. Tweetin esas muhatabı Suriyelileri ülkeden göndermeyen devlet yetkilileridir. Çünkü onların gönderilmeleri için gerekçeler “gazete haberlerinde bile” bulunabilir. Van Dijk'in sözünü ettiği (2003), kanıtsallık ya da uslamlama stratejileri konu hakkında bilgi sahibi kimselerin ifadelerini kullanarak sözü daha gerçekçi göstermeye yönelik bir çaba olarak değerlendirilebilir:

Konuşmacıların bilgi ve düşünceleriyle ilgili birkaç delil ya da kanıt sunduğu durumlarda bir tartışmadaki dünya görüşleri ya da iddialar daha akla yatkın görünür. Bu, ya OTORİTE olmuş şahsiyetlere veya kurumlara gönderme yaparak olabilir, ya da kanıtsallığın çeşitli biçimleriyle yapılabilir: Bilgiyi nasıl ve nereden aldıkları gibi. Böylece insanlar bir şeyleri gazetede okumuş, güvenilir sözcülerden duymuş ya da kendi gözleriyle görmüş olabilirler (s.79).

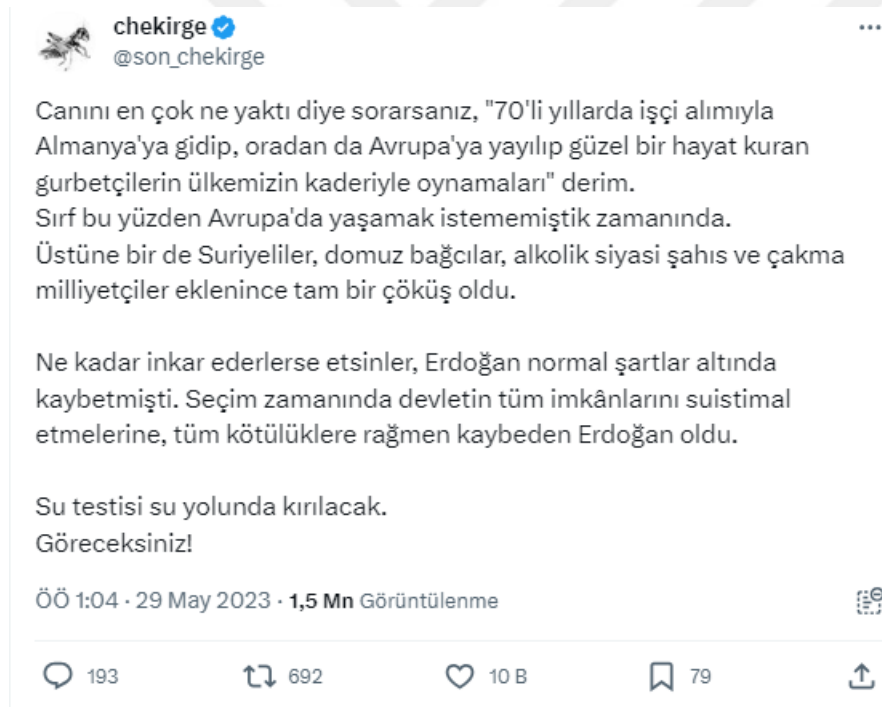
Özellikle göçmenlik tartışmalarında inandırıcılık önemli bir durumdur. Şekil 17'de yer alan tweette de Van Dijk'in altını çizdiği gibi kanıtsallık stratejisi uygulanmıştır. Konuyla ilgili bilgi sahibi kuruluşlar olarak gazetelerin haberleri paylaşılmış ve söylemin haklı gerekçelerine dair inandırıcı olması beklenmiştir. Kanıtsallığın en yaygın biçimde yapıldığı yöntem olarak iki tane haber görseli paylaşılmış ve inandırıcılık artırılmaya çalışılmıştır. Öte yandan göçmenler arasında herhangi bir ayrıştırmaya gidilmemiştir; bütün göçmenler iki haber referansı ile suçlu olduklarına dair hedef gösterilmiştir. *Duruşhaber*'de yer alan haberin giriş cümlesi şöyledir: “Mert Bağcı ve Necati Bağcı ile 3 Suriyeli mülteci arasında çıkan kavgada 2 genç ağır yaralandı”. Haberde Türk gençler isimleri ile verilirken Suriyelilerin isimleri verilmemiş yalnızca Suriyeli sıfatıyla yer almışlardır. Haberin devamında şu ifadeler yer almaktadır: “Antep Valiliği de konuya ilişkin yaptığı açıklamada, darp ve bıçaklı kavgaya karışan 3 kişinin gözetine alındığını belirtildi. Açıklamada, ‘İlimiz Gazikent Mahallesi'nde 23 Aralık 2018 tarihinde 02.00 sularında Türk vatandaşı şahıslarla Suriye uyruklu şahıslar arasında meydana

²⁸ Haberin linki: <https://www.durushaber.com.tr/gundem/cocugu-bicaklanan-baba-secim-var-sus-diyorlar-h27624.html> Erişim Tarihi: 29/06/2019

²⁹ Haberin linki: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/suriyelilerin-bulundugu-kampta-isyan-21044852> Erişim Tarihi: 29/06/2019

gelen bıçakla yaralama ve darp olayı ile ilgili olarak, bir vatandaşımızı hayati tehlike arz edecek şekilde yaralayan Suriye uyruklu 3 şahıs yakalanmıştır' denildi". İfadede yer alan aktörler etnik kökenlerine göre belirtilmiştir. Türk ve Suriyeli olarak kutuplaştırılan taraflar bizlerin Türk olduğuna dair "bir vatandaşımız" ifadesi kullanılmıştır. Doğrudan biz kelimesi kullanılarak iç grup-dış grup ayrımı yapılmıştır. Haberlerin alıntılanarak paylaşıldığı tweette mağdur Türkler olarak gösterilmiştir. Suriyelilerin, Türkiye'de neredeyse yalnızca suçla ilişkili olarak var oldukları anlamı vardır. Öte yandan çocuğu öldürülen bir babanın mağdur edilmesi, 14 yaşındaki bir kız çocuğunun taciz edilmesi Türkiye'de yaşanmayan ancak Arabistan'da yaşanan olaylar gibi ifade edilmiştir. Burada doğrudan bize dair tüm özellikleri olumlama bize ait olmayan ya da dışarıya ait olan herkesi olumsuzlama stratejisi kullanılmıştır.

Örnek Analiz 6:

Şekil 19

A. Makro Yapı Analizi

Makro yapı incelemesi kapsamında, araştırma örneklemini 28-29 Mayıs 2023 tarihlerinde içerisinde Suriyeli kelimesi geçen tweetler oluşturmaktadır. Bu tweetler, içerisinde Suriyeliler kelimesi geçen en popüler tweetlerden seçilmiştir. Bu anlamda 28-29 Mayıs 2023 tarihlerinde genel seçimin ardından Suriyelilerle ilgili söylem içeren üçüncü tweet Şekil 18'de

verilmiştir. Tweet 29 Mayıs 2023 tarihinde paylaşılmış ve 1.5 milyon kişi tarafından görüntülenmiş, 692 kişi tarafından RT edilmiş ve 10 bin kişi tarafından beğenilmiştir.

Seçim sonuçlarını AK Parti'nin kazanmasına tepki gösteren bu paylaşımda Suriyeliler çeşitli olumsuz durumların özneleriyle birarada verilmiştir. Suriyeliler arasında herhangi bir ayırım yapılmaksızın kategorileştirme yoluyla Suriyeli ifadesi hakaret olarak kullanılmıştır.

B. Mikro Yapı Analizi

Mikro yapı incelemesinde ülkenin kaderiyle oynayan Suriyeliler, domuz bağcılar, alkolik siyasi şahıs ve çakma milliyetçilerle aynı kategoride yer almıştır. Burada Suriyeliler başlı başına bir sorun olarak ima edilmiş ve bu yolla göçmen karşıtı görüşler pekiştirilmiştir. Göçmen siyasetinin kendisine değil de Suriyeli kimliğine atıfta bulunulması çarpıtma yoluyla yapılmıştır. Aynı zamanda ülkenin kaderini değiştiren grup olarak Suriyeliler ifadesi yine dramatikleştirme yoluyla abartıya işaret eder. Aslında Suriyelilerin oy kullanmalarından duyulan rahatsızlık yani Suriyelilerin Türklerle aynı haklara sahip olmasını istemediğini belirtilmiştir. Biz-onlar ikiliği hiyerarşik olarak kurulmuştur. Öte yandan Suriyelilerin yer aldığı grupta domuz bağcılar, alkolik siyasi şahıs ve çakma milliyetçiler yer almaktadır. Grup içinde yer alan biz mağdur, grup dışında yer onlar ise işkenceci, alkolik ve sahtekarlardır. Bu grupta yer alanlar içinde bulunduğu toplumun değerlerine uymamaktadır ve dolayısıyla çöküşün de nedeni konumundadırlar. “Bu tür suçlulaştırma azınlıkların ırkçı ya da etnik önyargılarla nitelendirilmesinin standart bir yoludur” (Dijk T. A., 2003, s. 85). Burada Suriyeliler doğrudan suçla etiketlenmese de içinde bulunduğu kategori işkencecileri, alkolikleri ve sahtekarları kapsamaktadır. Bu doğrultuda Suriyeliler dış grup olarak suçla ilişkili olarak kurgulanmıştır demek yanlış olmayacaktır.

BÖLÜM V

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Söylem dil ile gerçekleştirilen bir etkinliktir ve içerisinde bağlı bulunduğu toplumun kültürel değerlerini taşır. Nefret söylemi de tıpkı söylem gibi içerisinde bulunduğu kültürün değerlerini taşır. Nefret söyleminin sınırları kesin olarak çizilemese de Türkiye’de haber medyası ile ilgili yapılan çalışmalarda görülmektedir ki, medya; çoğu zaman dezavantajlı gruplara yönelik ırkçı-ayrımcı dil kullanmaktadır. Haber medyası içeriklerini internete ortamına taşıdıkları zamandan itibaren ise haber söylemleri yeni medyanın kendine has özellikleri sayesinde daha hızlı paylaşılabılır olmuştur. Bu anlamda toplum tarafından “bilirkişi” konumunda olan gazetelerin ırkçı-ayrımcı dili insanların bilişsel düzeyde zihinsel modellerine etki ederek toplumda zaten var olan ırkçı ideolojiyi beslemektedir. Günümüz dünyasında zihinsel modellere etki eden “bilirkişi” sadece gazeteler olmak zorunda değildir. Herhangi bir kullanıcı tarafından doğru veya gerçek olmasından azade herhangi türden bir bilgi/söylem üretilebilir ve bu bilgi saniyeler içerisinde binlerce insana kolaylıkla ulaşabilir. “Gazete yazdı”, “Televizyon söyledi” referansının yerini “İnternette gördüm” alırken, internet ‘kaynakları’nın doğruluk denetiminden azade, serbestçe dolanması, içeriklerinin sunumunun şekli şemail bakımından da gayet ‘ciddi’ ve inandırıcı biçimde düzenlenebilir olması, gerçek ile uydurma arasındaki sınırı alabildiğine gerginleştiriyor” (Bora, 2021, s. 21). Sosyal medyada dezavantajlı gruplarla ilgili hem haber medyasının ayrımcı bir dil kullanması hem kullanıcıların doğruluğunun denetlenmediği türden içerikler üretip dolaşıma sokabilmesi hem de teknoloji şirketlerinin algoritmalarının kar marjlarını artırabilmek için bu söylemlerin görünürlüğünü artırması bu gruplar hakkında var olan önyargıların pekiştirilmesine, bu grupların çeşitli biçimlerde hedef gösterilmelerine ve nihayetinde yaşamlarının “kırılganlaştırılmasına” neden olmaktadır. Bu yaşamlar diğerlerine göre daha değersizdir ve daha kolay gözden çıkarılabilir (Butler, 2004). Halihazırda Türkiye toplumunda farklı kimliklere tahammül düşüktür. Çeşitli çalışmalar neticesinde Prof. Dr. Ayşe Betül Çelik Türkiye’de iki önemli sosyolojik ve psikolojik olguya işaret etmektedir (Ağırdır, 2021, s. 41):

- Türkiye toplumu, kimlik farklılıklarının kabulü ve farklı olana saygısı düşük bir toplum imajı çizmektedir.
- Bireylerin ‘öteki’ olarak tanımladıkları gruplar din, ideoloji, cinsel yönelim, diğer kültürlerle tanışık olmamak gibi, birden çok etkenle şekilleniyor olabilir. Bu nedenle

çoğu zaman birbirini destekleyerek ayrımcı düşünce, duygu ve davranış kalıplarını beslemektedir.

Dolayısıyla bu grupların yaşamları diğerlerine göre daha çok tehdit altındadır. Türkiye tarihinde çeşitli dönemlerde farklı kimliklere yönelik çeşitli linç girişimleri gerçekleşmiş ve gerçekleşmeye devam etmektedir (Bora, 2016). Bu durum haklarında nefret içeren söylemlerin üretildiği grupların yaşamlarının diğer gruplara göre daha çok tehdit altında olduğunun bir göstergesidir. Bunun örneklerinden biri İstanbul Küçükçekmece’de Suriyelilere yönelik linç girişimidir. Bir kişinin internet ortamında paylaştığı videonun neticesinde³⁰ başlayan linç girişimi neticesinde bir grup genç Suriyelilere ait dükkanları yağmaladı. Haberde 1 kişinin öldürüldüğü bilgisi verildi. Videonun neredeyse birkaç saat içinde bütün internet ortamlarında paylaşılması linç hızlandıran bir süreç olarak değerlendirilebilir. Yine internet ortamında paylaşılan içeriklerin gerekli yasal kontrollerden geçirilmemesi de linçe zemin hazırlayan nedenlerden biridir. Böylesi linç vakaları münferit olaylar olarak değerlendirilmemelidir çünkü linçleri münferit vakalar olarak değerlendirmek olayların arka planını görememeye neden olur. Bu vaka her ne kadar gazete haberlerinde “provokasyon” olarak değerlendirilse de aynı gazetenin yazarlarının ya da editörlerinin Suriyeliler hakkında daha önceden yapmış oldukları paylaşımlarda ırkçı-ayrımcı dil kullandığı görülmüştür. Bu anlamda ırkçı saiklerle yürütülen bütün cinayetler ve linç girişimleri var olan ve sürekli yeniden üretilen söylemlerin bir neticesidir. Bahsi edilen linç girişimi için de tek başına paylaşılan video etkili değildir. 31 Mart-23 Haziran 2019 seçimleri öncesi siyasilerin Suriyeli meselesi olarak adlandırdıkları probleme yönelik geliştirdikleri “çözüm”ler de bu video kadar etkilidir. Mudanya Belediye Başkanı Hayri Türkyılmaz’ın X hesabından paylaştığı tweet fazlaca paylaşım almış ve birçok kişi tarafından takdir edilmiştir. Sözü edilen tweet 7 Haziran tarihinde atılmıştır³¹. Türkyılmaz tweetinde şu ifadeler yer vermiştir: “Hiç kimsenin başkalarını rahatsız etme, özgürlüğünü engelleme hakkı yoktur. Bizim çocuklarımız şehit olurken, analarımız ağlarken, ekonomimiz kötüye giderken onların zevki sefa içinde yaşamaları ve bizim insanımızı rahatsız etmelerine tahammül edemeyiz.” X’te göçmenlere yönelik nefret söylemi içeren tweetlerin çoğunluğuyla bu tweetin temaları benzerdir. Başka bir örnek İlay Aksoy’un tweetidir³². Aksoy Fatih semtini Suriyelilere “kaptırmayacağını” bir seçim vaadi olarak sunmuştur. Sözü edilen bu tweet ise 18 Mart

³⁰ Bahsi geçen videonun linki: <https://twitter.com/ttagrup/status/1144534055876214784?s=21> Erişim Tarihi: 30/06/2019 Video 15.000’den fazla paylaşım almıştır.

³¹ <https://twitter.com/hayriturkylmz/status/1136958189705080833?s=21> Erişim Tarihi: 30/07/2019

³² <https://twitter.com/miadavet/status/1107683705382993920> Erişim Tarihi: 30/07/2019

tarihinde atılmıştır. Bunlara bir başka örnek İsmail Saymaz'ın 3 Haziran tarihinde paylaştığı tweettir³³. Saymaz da Türkiye'deki Suriyeli nüfusunun artışıını “milli güvenlik sorunu” olarak değerlendirmiş ve 11.000'den fazla paylaşım almıştır. 28 Mayıs 2023 genel seçimlerinde muhalefet partisinin seçim vaadi olarak ürettiği “Suriyeliler gidecek” sloganı hızla yayılmış ve hatta sokaklarda duvarlara yazılmıştır.

Bütün bu paylaşımlar içlerinde barındırdıkları ırkçı-ayrımcı söylemi yaygınlaştırarak binlerce insan tarafından yeniden ve yeniden üretilmiştir. Seçim, ekonomik kriz, milli güvenlik sorunları, yükselen suç oranları (kadın cinayeti, taciz, tecavüz, gasp vb.) gibi toplumun her kesimini ilgilendiren olayların gündem olduğu dönemlerde ırkçı-ayrımcı söylemde de artışın meydana geldiği söylenebilir. Bütün bu olayların nedeni olarak toplumsal gruplar arasında hiyerarşinin en altında kalanlar hedef gösterilir. Nitekim Türkiye'de de yaşanan bu türden bir şeydir. Milli duyguları kullanarak pompalanan ırkçı söylem her fırsatta kendini göstermektedir. Elbette bu söylemler yalnız dil düzeyinde kalmayarak linçlere ve nefret cinayetlerine neden olmaktadır. Çünkü söylemin eyleme dönüşme tehlikesi her zaman vardır. Söylem eyleme dönüşmese bile bir toplumu moral bakımından değersiz kılmak başlı başına nefret suçudur.

³³ <https://twitter.com/ismailsaymaz/status/1135489952756719616?s=21> Erişim Tarihi: 30/07/2019

Kaynakça

- Adorno, T. W. (2005). K t r Endüstrisini Yeniden D   n mek. E. Mutlu (D .) içinde, *Kitle İletişim Kuramları* (s. 240-249). Ankara: Ütopya Yayınları.
- A ırdır, B. (2021). Türkiye'de '  teki' algısı, ayrımcı söylem ve nefret söyleminin gündelik toplumsal hayattaki yeri. B. A ırdır içinde, *Medya ve Nefret Söylemi-II* (s. 39-51). İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Artar, F. (2019). MEDYADA SINIFSAI TEMSİL MÜCADELESİ: SURİYELİ MÜLTECİLER ‘YARDIMA MUHTAÇ’MI ‘UCUZ EMEK’Mİ? *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 26-61.
- Ayg l, E. (2010). Facebook'ta Nefret Söyleminin  retilmesi ve Dolaşıma Sokulması. T.  omu (D .) içinde, *Yeni Medyada Nefret Söylemi* (s. 95-140). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Balibar, E. (2000/2013). Irkçılık ve Milliyetçilik. E. Balibar, & I. Wallerstein (D ) içinde, *İrk Ulus Sınır: Belirsiz Kimlikler* (s. 50-90). İstanbul: Metis Yayınları.
- Binark, M. (2007). Yeni Medya  alışmalarında Yeni Sorular ve Yöntem Sorunu. M. Binark (D .) içinde, *Yeni Medya  alışmaları* (s. 21-44). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Binark, M. (2014). Giriş. M. Binark (D .) içinde, *Yeni Medya  alışmalarında Araştırma Yöntem ve Teknikleri* (s. 19-29). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bora, T. (2016). *Türkiye'de Lin  Rejimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2017a). Geç Osmanlı Zihniyet Dünyası. T. Bora içinde, *Cereyanlar Türkiyede Siyasi İdeolojiler* (s. 23-63). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2017b). Resmi İdeoloji Olarak Milliyetçilik. T. Bora içinde, *Cereyanlar Türkiye'de Siyasi İdeolojiler* (s. 212-263). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2021). Kim Kurtaracak, Kelimelerden? A. Yılmaz (D .) içinde, *Medya ve Nefret Söylemi-II Değişmeyen Sorular Güncel Tartışmalar* (s. 11-23). İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Boztepe, V. (2017). Televizyon Haberlerinde Suriyeli Mültecilerin Temsili. *İlef*, 91-122.
- Butler, J. (2004). *Kırılğan Hayat Yasın ve Şiddetin Gücü*. İstanbul: Metis Yayınları.
-  a lar, İ., &  zkır, Y. (2014). Suriyeli Mültecilerin Türkiye Basınında Temsili. *Ortadoğu Yıllığı*, 485-501.
- Carnoy, M. (2001). Gramsci ve Devlet. *Praksis*, 252-278.
-  ınar, M. (2012). *Nefret Söylemi mi İfade  zg rl   m *. 04 26, 2019 tarihinde nefretsoylemi.org: <http://www.nefretsoylemi.org/detay.asp?id=605&bolum=makale> adresinden alındı
-  ınar, M. (2013). Habercilik ve Nefret Söylemi. M.  ınar (D .) içinde, *Medya ve Nefret Söylemi, Kavramlar Mecralar Tartışmalar* (s. 137-152). İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
-  omu, T., & Binark, M. (2013). Yeni Medya Ortamlarında Nefret Söylemi. M.  ınar (D .) içinde, *Medya ve Nefret Söylemi, Kavramlar Mecralar Tartışmalar* (s. 199-216). İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.

- Çomu, T., & Halaiqa, İ. (2018). Web İçeriklerinin Metin Temelli Çözümlemesi. M. Binark (Dü.) içinde, *Yeni Medya Çalışmalarında Araştırma Yöntem ve Teknikleri* (s. 31-93). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Dijk, T. A. (2003). Söylem ve İdeoloji. Z. Ö. Barış Çoban (Dü.) içinde, *Söylem ve İdeoloji* (s. 15-100). İstanbul: Su Yayınları.
- Dijk, T. A. (2010). Söylem ve İktidar. *Nefret Suçları ve Nefret Söylemi* (P. Uygun, Çev., s. 9-41). içinde İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Dijk, T. A. (2015). Söylem ve İdeoloji: Çok Anlamalı Bir Yaklaşım. B. Çoban, & Z. Özarslan (Dü.) içinde, *Söylem ve İdeoloji* (N. Ateş, Çev., s. 47-50). İstanbul: Su Yayınları.
- Dirini, İ. (2010). Okur Yorumlarıyla Yeniden Yeniden Üretilen Nefret Söylemi. T. Çomu (Dü.) içinde, *Yeni Medyada Nefret Söylemi* (s. 55-93). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Dixon, S. J. (2023, 11 15). *Twitter Users Worldwide*. Statista: <https://www.statista.com/statistics/303681/twitter-users-worldwide/> adresinden alındı
- Efe, İ. (2015). *Türk Basınında Suriyeli Sığınmacılar*. İstanbul: SETAV.
- Engindeniz, İ. (2021). Nefret söylemi alanında kavramsal tartışmalar (önemli mi?). *Medya ve Nefret Söylemi-II* (s. 25-38). içinde İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Evre, B. (2009). Söylem Analizine Yönelik Farklı Yaklaşımlar: Bir sınıflandırma Girişimi. İ. Parlak (Dü.) içinde, *Medyada Gerçekliğin İnşası* (s. 133-151). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Ezgi Kan, M. N. (2018). *Medyada Nefret Söylemi İzleme Raporu Mayıs-Ağustos 2018*. İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Foucault, M. (1987). *Söylemin Düzeni*. (T. Ilgaz, Çev.) İstanbul: Hil Yayınları.
- Gitlin, T. (2005). Medya Sosyolojisi: Egemen Paradigma. S. Çelenk (Dü.) içinde, *İletişim Çalışmalarında Kırılmalar ve Uzlaşımlar* (s. 19-41). Ankara: DeKi Yayınları.
- Göregenli, M. (2013a). Temel Kavramlar: Önyargılar, Özcü İnançlar ve Ayrımcılık. M. Çınar (Dü.) içinde, *Medya ve Nefret Söylemi, Kavramlar Mecralar Tartışmalar* (s. 23-37). İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Göregenli, M. (2013b). Ayrımcılığın Meşrulaştırılması. M. Çınar (Dü.) içinde, *Medya ve Nefret Söylemi, Kavramlar Mecralar Tartışmalar* (s. 39-54). İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Göregenli, M. (2013c). Nefret Söylemi ve Nefret Suçları. M. Çınar (Dü.) içinde, *Medya ve Nefret Söylemi, Kavramlar Mecralar Tartışmalar* (s. 57-73). İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Hall, S. (2003). The Spectacle of the 'Other'. S. Hall (Dü.) içinde, *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices* (s. 223-291). Londra: SAGE Publications.
- Hate speech and violence*. (tarih yok). Council of Europe: <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/hate-speech-and-violence> adresinden alındı
- Herman, E. S., & Chomsky, N. (2012). 1.Bölüm: Bir Propaganda Modeli. *Rızanın İmalatı, Kitle Medyasının Ekonomi Politikası* (s. 72-106). içinde İstanbul: bgst Yayınları.
- İnal, A. (1996). Haberde Dil ve Söylem. *Haberi Okumak* (s. 73-134). içinde İstanbul: Temuçin Yayınları.

- İnceoğlu, Y. G., & Çomak, N. A. (2009). Teun A. van Dijk. *Metin Çözümlemeleri*. içinde İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İnceoğlu, Y., & Çoban, S. (2016). "Öteki"leştirme Sürecinde Medyanın Yeri. Y. İnceoğlu, & S. Çoban (Dü.) içinde, *Haber Okumaları* (s. 50-102). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karan, U. (2013). Nefret Söylemi ve Yakından İlişkili Diğer Kavramlar: Ayrımcılık, Nefret Suçu ve Hakaret. M. Çınar (Dü.) içinde, *Medya ve Nefret Söylemi, Kavramlar Mecralar Tartışmalar* (s. 95-125). İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Kaymak, A. (2010). Yeni Medyada Nefret Söyleminin Hukuki Boyutu. T. Çomu (Dü.) içinde, *Yeni Medyada Nefret Söylemi* (s. 253-284). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Keyman, E. F. (2013). Nefret Söylemi, Nefret Suçu, Demokrasi ve Birlikte Yaşama: Türkiye Örneği. M. Çınar (Dü.) içinde, *Medya ve Nefret Söylemi, Kavramlar Mecralar Tartışmalar* (s. 7-13). İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- Köker, E., & Doğanay, Ü. (2010). *İrkçi değilim ama..., Yazılı Basında İrkçi-Ayrımcı Söylemler*. Ankara: İnsan Hakları Ortak Platformu.
- Nefret Söylemi Nedir*. (2020). Hrant Dink: <https://hrantdink.org/tr/asulis/faaliyetler/projeler/yeni-bir-soylem-ve-diyalog-dogru/2812-nefret-soylemi-nedir> adresinden alındı
- Ogün Samast: Suçlu Ben Değilim, Manşetler*. (2013, 10 31). Bianet: <https://bianet.org/haber/ogun-samast-suclu-ben-degilim-mansetler-129066> adresinden alındı
- Özer, Ö. (2009). Eleştirel Haber Çözümlemeleri. Ö. Özer içinde, *Haber Söylem İdeoloji*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Özkan, Ş. (2021). Türkiye yazılı basınında nefret söylemi: On yılın verileri. A. Yılmaz (Dü.) içinde, *Medya ve Nefret Söylemi-II Değişmeyen Sorular, Güncel Tartışmalar* (s. 95-118). İstanbul: Hrant Dink Vakfı Yayınları.
- (2016). *Recommendations and Declarations of the Committee of Ministers of the Council of Europe in the field of media and information society*. Strasbourg.
- Ruth Wodak, M. R. (2001). Discourse and Racism. H. E. Deborah Tannen (Dü.) içinde, *The Handbook of Discourse Analysis* (s. 372-397). Oxford: Blackwell Publishers.
- Şen, F. (2017). Bir 'Öteki' Olarak Mülteciler: Suriyeli Mültecilerin Anaakım Ve Alternatif Medyada Temsili. *Atatürk İletişim Dergisi*, 27-41.
- Somay, B. (2004). *Tarihin Bilinçdışı: Popüler Kültür Üzerine Denemeler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- (2016). *Suriyeli Sığınmacılara Bakış*. İstanbul: Konda Araştırma ve Danışmanlık.
- Understanding hate speech*. (tarih yok). United Nations: <https://www.un.org/en/hate-speech/understanding-hate-speech/what-is-hate-speech#:~:text=In%20common%20language%2C%20E2%80%9Chate%20speech,that%20may%20threaten%20social%20peace>. adresinden alındı
- Wodak, R. (2014). Critical Discourse Analysis. B. V. Constant Leung içinde, *The Routledge Companion to English Studies* (s. 302-316). New York: Routledge.

Yaylacı, F. G., & Yetkin, M. K. (2015). Perceptions and newspaper coverage of Syrian refugees in Turkey. *Migration Letters*, 238-250.

